

פרק ראשון ארבעה ראשי שנים

דף ב'

ארבעה ראשי שנים הם

במשנתנו נמנו ארבעה זמנים^א, שהם נחשבים כתחילת שנה לעניינים מסויימים, וכולם יתבארו בעזה"י על סדר הגמרא.

תקנת כתיבת הזמן בשטרות גבייה

הלווה מחבירו, וכותב לו על ההלוואה שטר חוב שחתומים בו עדים, מועיל השטר לשעבד את קרקעות הלווה לתשלום ההלוואה, ומעתה אף אם ימכור הלווה קרקעות, יוכל המלווה לגבות אותם חובו מהקונים.

ותקנו חכמים לכתוב בשטר את הזמן שבו חל השטר, שאם לא יהיה בו זמן, לא נוכל לדעת מתי חל שעבוד הקרקעות שבשטר, וכשמכר הלווה קרקעות, לא נדע אם נמכרו קודם שחל השעבוד, ואינן משועבדות לתשלום ההלוואה, או שנמכרו אחר שחל השעבוד, והן משועבדות לתשלום ההלוואה.

וכשנכתב בשטר זמן מאוחר יותר מתאריך כתיבתו וחתירת העדים, השטר כשר, כי אף שהיה ראוי שישתעבדו הקרקעות משעת חתירת העדים, המלווה מחל ללווה שלא ישתעבדו לו הקרקעות אלא לזמן מאוחר יותר.

אבל כשנכתב בשטר זמן מוקדם יותר מתאריך כתיבתו וחתירת העדים, השטר פסול, והטעם לכך, כי אין השטר משעבד את הקרקעות אלא משעת חתירת העדים, וקרקעות שמכר הלווה קודם לכן אינן משועבדות, ועל ידי הזמן המוקדם שבשטר, המלווה עלול לטרוף את הקרקעות שנמכרו קודם לכן, שלא כדין. וקנסו חכמים,

^א בכל דוכתי תני "הן", (א) כדאשכחן הכא. (ב) ובפרק בתרא דשבועות "ארבעה שומרים הן". (ג) ובפרק קמא דחולין "שלוש פגימות הן". (ד) ובפרק אין מעמידין "שלושה יינות הן". (ה-ו-ז) ובפרק כל הצלמים "שלושה בתים הן. שלוש אבנים הן. שלושה אילנות הן". אבל בריש בבא קמא תנן, "ארבעה אבות נזיקין" ולא תני "הן", משום דקאי אבתריה, כלומר ארבעה אבות נזיקין הללו, לא ראי זה כראי זה, ותדע, דבגמרא במניינא דרבי חיאי ורבי אושעיא תני "הן". [תוס']

לפסול שטר זה לגמרי, שלא יגבו בשטר זה גם קרקעות שנמכרו אחר שעת כתיבתו, שנשתעבדו בו כדין. ואין המלווה גובה מהלווה אלא מנכסים בני חורין כמלווה בעל פה בלא שטר^א.

באחד בניסן ראש השנה למלכים

נתבאר, ששטר שנכתב בו זמן מוקדם, שטר פסול הוא, ושטר שנכתב בו זמן מאוחר, שטר כשר הוא. וכשהיו כותבים את הזמן בשטרות, היו רגילים למנות את השנים למלכים^ב, כגון, "ביום חמישה עשר לחודש כסלו, בשנה שביעית למלך שלמה".

ואם לא היו קובעים זמן מסוים לחילוף שנות המלך, וכל מלך היתה שנתו מתחלפת ביום שעמד בו, כגון אם עמד בראש חודש חשון, לא ימנו לו שנה שניה עד ראש חודש חשון הבא, היו באים לידי טעות כשלא היו זוכרים מתי עמד המלך.

כגון אם כתוב בשטר "כסלו שנה שניה", והעדים זוכרים שלא היתה ההלוואה באותו זמן, אלא בתמוז שנה שניה. אם עמד המלך בין כסלו לתמוז, תמוז של כל שנה מוקדם לכסלו של כל שנה ומאחר שההלוואה קודמת לכתיבת השטר, השטר כשר. ואם עמד המלך בין תמוז לכסלו, כסלו של כל שנה מוקדם לתמוז של כל שנה ומאחר שכתבת השטר קודמת להלוואה השטר פסול^ג.

^א בשלהי איזהו נשך פירש בקונטרס, פסולין לגבי משעבדי, אבל מבני חרי גבי, ולא יתכן, וכמו שפירשנו שם. [תוס'].

^ב פירש בקונטרס, משום שלום מלכות. ואינו, דהא למלכי ישראל קמייירי, ודוקא גבי גיטין אמרינן הכי פרק הזורק אמר עולא, מפני מה תקנו מלכות בגיטין, משום שלום מלכות ... דאין צריך שלום מלכות אלא בגט אשה, לפי שהוא דבר גדול, ומילתא דחשיבות, לפי שעל ידי גט מותרת לכל אדם, וחשיב משאר שטרות. [תוס'].

^ג כן פירש רש"י. והשתא משמע לפירוש הקונטרס, מספק היינו חושבין אותו מוקדם, אי לאו דקבעו ניסן ראש השנה שעל ידי כן אנו יודעין בו שהוא מאוחר. ואי אפשר לומר כן, דאין לנו לפסול שום שטר מספק ... ומיהו יכול לפרש פירוש איפכא, שיפרש שכתוב בשטר בתמוז בשנת שלש, והעדים החתומים אומרים שבכסלו בשנת שלוש היתה המלוה, והייתי מכשיר מספק, ועל ידע שקבעו בניסן ראש השנה אנו יודעין שהוא מוקדם ... ומיהו עיקר פירוש תימה גדולה, (א) שעשו תקנה פן ישכחו כל העולם מתי עמד המלך, וכן סופר שכותב כל היום שטרות, האיך ישכח. (ב) ועוד דאם כן הוי מצי למימר דנפקא מינה טובא לכל שטרות, שלא ידעו מה לכתוב בו ביום, דאין יודעין מתי מתחלת שנת המלך. (ג) ועוד דכי האי גוונא לאו מוקדם ... ונראה, דנפקא מינה לשטרי חוב המוקדמין, היינו כגון אם עמד המלך באחד בניסן, כשיגיע אחד בניסן אחר ישכח הסופר ויסבור דאשתקד עמד המלך בשנים בניסן, דעביד איניש דטעי חד יומא, ויכתוב באחד בניסן בשנה ראשונה למלך, ונמצא שטר זה מוקדם שנה שלימה, שהיא שנה שניה, וכתוב ראשונה, ונמצאו בידי טורפין מן הלקוחות של שנה זו שלא כדין, אבל עכשיו שקבעו ניסן ראש השנה, תו לא אתי לידי תקלה ... [] ויש שיטה אחרת בירושלמי, בין מאן דאמר מניסן מנינן, בין מאן דאמר מתשרי מנינן, מה ביניהן, אמר רבי יצחק, שטרות יוצאות ביניהן, לזה באייר וכתב ביה שנה שניה למלכות, מכר מכירה במרחשון וכתב בו שנה שניה למלכות, מאן דאמר מניסן מנינן, מלוה קדמא מאן דאמר מתשרי מנינן, מכירה קדמא, ומילתא אחריתי היא, ולא אתי לפרושי מאי טעמא קבעו ניסן ראש השנה. [תוס'].

וכדי שלא יבואו לידי ספק זה, קבעו זמן מסוים, שבו תמיד תתחלף שנת המלך, ואפילו עמד יום אחד קודם לכן, כשיגיע אותו זמן, יתחילו למנות "שנה שניה".

ומבואר במשנתנו, שאחד בניסן הוא ראש השנה למלכי ישראל, כלומר באחד בניסן מתחלפת שנת המלך, בין עמד באחד בניסן, בין עמד בעשרים ותשעה באדר, כשמגיע אחד בניסן, מתחלפת השנה.

מונים לו משעה שמלך ולא משעה שנמנו עליו

אין מונים את שנות המלך אלא משעה שמלך בפועל, אבל כל זמן שלא מלך בפועל, אף על פי שנמנו השרים וגמרו למנותו, אין מונים לו. ולכן, כשמלך בפועל באדר, משהגיע ניסן הראשון, מונים לו שנה שניה. אבל כשנמנו עליו באדר, ומלך בפועל בניסן, אין מונים לו בניסן ראשון, אלא שנה ראשונה. ואין חילוק בדבר זה בין מלך ראשון, לבין מלך בן מלך, ולכן אפילו מלך בן מלך, שמת אביו באדר, שהוא ראוי מאוד למלכות מאותה שעה^א, וגם נמנו עליו למנותו תחת אביו, אם לא מלך בפועל עד ניסן, אין מונים לו שנה ראשונה אלא מניסן.

מת ומינו אחר - שנה נמנית לשני המלכים

שנה שמת בה מלך, ומינו מלך אחר תחתיו, נמנית כולה לשני המלכים. ולכן בין כשמת הראשון בתחילת השנה, ובין כשמת בסופה, ניתן לכתוב בשטרות של כל השנה, "בשנת כך וכך לאותו מלך". [ואפילו מלך בשנה זו יום אחד בלבד, ומת, ניתן למנות את כל השנה לשנותיו, שיום אחד בשנה חשוב שנה אף בתחילת השנה]. וכמו כן משעת עמידת השני, בין כשעמד בתחילת השנה, ובין כשעמד בסופה, ניתן לכתוב בשטרות גם, "בשנה ראשונה לאותו מלך". [ואף על פי ששנה זו נמנית למלך הקודם, ניתן למנותה גם למלך הזה].

מנין ששנות מלכי ישראל נמנות מניסן

לדברי רבי יוחנן – ענין זה, ששנות מלכי ישראל נמנות מניסן, למד מהכתוב, "וַיְהִי בְשָׁמוֹנִים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בַּחֹדֶשׁ ז' הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיָּבֶן הַבַּיִת לַה' (מלכים א' ו' א'), בו מבואר,

^א וטעמו של דבר, לפי שהמלכות ירושה היא, דכתיב "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו". [רש"י].

^ב משמע הכא דחודש "זיו" הוא אייר, כיון דמניסן מנינן למלכים. ולקמן משמע, דניסן הוא חדש זיו, שנולדו בו אבות העולם, שהם זיוני עולם. מיהו בקונטרס פירש לקמן, דהכי קאמר, כשנתחדש אייר, כבר נולדו זיוני עולם בניסן. א"נ

ששנת ארבע מאות ושמונים ליציאת מצרים, היא שנת ארבע למלך שלמה, ומכאן, שהשנים הנמנות למלכי ישראל, הן השנים הנמנות ליציאת מצרים, וכשם ששנות יציאת מצרים נמנות מניסן [כפי שיתבאר בעזה"י להלן], כך שנות מלכי ישראל נמנות מניסן.

ולדברי רבי אלעזר [בדף ג'] – ענין זה, ששנות מלכי ישראל נמנות מניסן, למד מהכתוב האמור בשלמה, **"וַיִּחַל לִבְנוֹת בְּחֹדֶשׁ הַשָּׁנִי [=אייר^א] בְּשָׁנִי בְּשָׁנָה אֶרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ"** (דה"י ב' ג' ב'), ועל כרחק כוונת הכתוב, **"וַיִּחַל לִבְנוֹת בְּחֹדֶשׁ הַשָּׁנִי בְּשָׁנִי"**, שהתחיל לבנות בירח השני לחדשים [=אייר], שהוא הירח השני למלכותו, והוקשו זה לזה, ללמד, ששנות המלכים נמנות מניסן, כשנות החודשים.

- אבל אין לומר שכוונת הכתוב שהתחיל לבנות בחודש השני, בשני בחדש, כי אם כן היה צריך להיות כתוב בפירוש, "בשני בחודש", כמו בשאר מקומות שנזכר היום בחודש.

- וכן אין לומר שכוונת הכתוב שהתחיל לבנות בחודש השני בשני בשבת, כי לא מצינו בכל המקרא שיזכיר הכתוב שני בשבת באופן הזה². ועוד שהוקשו שתי המילים הללו "הַשָּׁנִי בְּשָׁנִי" זה לזה ללמד, שכשם שהראשון הוא חודש שני, כמו שנאמר "בְּחֹדֶשׁ הַשָּׁנִי" כך "בְּשָׁנִי", הוא חודש שני.

מנין שהשנים הנמנות ליציאת מצרים נמנות מניסן

נתבאר, שהשנים הנמנות ליציאת מצרים, נמנות מניסן, ולא מזמן אחר כגון מתשרי.

ותחילה הביאו ראיה לכך, שכל החודשים מחודש אב ועד חודש שבט, [אלול-תשרי-חשוון-כסלו-טבת-שבט], **אינם תחילת שנה למנין יציאת מצרים.**

שכן מיתת אהרן היתה בחודש אב בשנת ארבעים לצאתם מארץ מצרים, כמו שנאמר, **"וַיַּעַל אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אֶל הָר הָהָר עַל פִּי ה' וַיָּמָת שָׁם בְּשָׁנָה אֶרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ"** (במדבר ל"ג ל"ח).

¹ זימנין דניסן דתקופה נמשך בתוך אייר של לבנה. [תוס'].

² על כרחק שהוא אייר, דמדקרי בקרא בחדש ניסן "ראשון הוא לכם" מכלל דכל חדשים האחרים הנרמזים אמרינן שני שלישי במניינו למנין הראשון מנינן. [ע"פ תוס' המובא להלן].

³ מתחילה הבנתי שלא מצינו שיחזור הכתוב על היום בשבוע אחר החודש. אולם מתוך פירוש התוס' מבואר, שלא הזכיר הכתוב בשום מקום שני בשבת. וכתבו על כך, והא דכתיב "ויהי בוקר יום שני", מפרש בירושלמי, אין למדין מברייתו של עולם, כלומר דלאו אשבת קאי, אלא שהיה יום שני לברייתו של עולם. [תוס'].

⁴ על כרחק שהוא אב, דמדקרי בקרא בחדש ניסן "ראשון הוא לכם" מכלל דכל חדשים האחרים הנרמזים אמרינן

ובאותו זמן עדיין היה סיחון קיים, שכן אחר מותו של אהרן בא סיחון להילחם בישראל, כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

וחודש שבת שאחר מיתת סיחון עדיין היה בשנת ארבעים לצאתם מארץ מצרים, כמו שנאמר, "וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעֶשְׂתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֲשֶׁר צָוָה ה' אֹתוֹ אֲלֵהֶם. אֲחֲרֵי הִכְתּוּ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָעַמִּירִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן וְאֵת עֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעֶשְׂתֵּרֶת בְּאֲדָרְעִי. בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאַרְצָא מִוָּאֵב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֹר: " (דברים א' ג-ה'), ואף שלא נתפרש בכתוב הזה, שהכוונה לשנת ארבעים לצאתם ממצרים, כן יש ללמוד בגזרה שווה מהכתוב הנזכר לעיל, שנאמר בו בשנת ארבעים, ונתפרש בו ליציאת מצרים.

למדנו שבשנים הנמנות ליציאת מצרים, חודש אב קודם לחודש שבת, ואם כן, כל החודשים שמאב ועד שבת אינם ראש השנה.

דף ג'

אמנם עדיין יש להסתפק בכל החודשים מאדר ועד אב [אדר-ניסן-אייר-סיון-תמוז-אב] מי מהם תחילת השנה.

ואמרו שחודש אייר וודאי אינו תחילת שנה, כי מבואר בכתובים, שחודש ניסן וחודש אייר הסמוך לו שניהם באותה שנה, שכן הקמת המשכן היתה בחודש ניסן בשנה השנית, כמו שנאמר, "וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן [=ניסן] בְּשָׁנָה הַשְּׁנִיָּה בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הוּקָם הַמִּשְׁכָּן" (שמות מ' י"ז), ומסעם הראשון היה בחודש אייר שאחר הקמת המשכן, והיה גם כן בשנה השנית, שנאמר, "וַיְהִי בְּשָׁנָה הַשְּׁנִיָּה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי [=אייר] בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נִעְלָה הָעֶנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת" (במדבר י' י"א).

וכמו כן חודש סיון גם כן אינו תחילת שנה, שכן חודש סיון שאחר יציאתם ממצרים עדיין נחשב כשנה הראשונה, כמו שנאמר, "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּיוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְּבַר סִינָי" (שמות י"ט א'), ואם היה נחשב כשנה שניה, היה צריך לומר, "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי בשנה השנית לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם".

אבל עדיין יש להסתפק בארבעה חודשים אלו, אדר ניסן תמוז ואב, מי מהם הוא תחילת השנה.

ולא נתבאר לפי המסקנה, מנין שאנו מונים את השנים ליציאת מצרים מחודש ניסן. ואפשר

חמישי ששי שביעי במניינו למנין הראשון מניין. [תוס']

שלפי המסקנה ענין זה למד מהיקש שהוקשו שנות יציאת מצרים לשנות המלכים, ושנות המלכים מונים מניסן, כפי דרשת רבי אלעזר. וכן מבואר בתוס'.

אחרי מיתת אהרן בא סיחון להילחם בישראל

לאחר מיתת אהרן נאמר, "וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עַרְדַּי יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשָּׁב מִפְּנֵי שָׁבִי" (במדבר כ"א א'), ואמרו, שהשמועה ששמע היא, **שמת אהרן, ונסתלקו ענני כבוד, וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל**^א.

וכן דרש רבי אבהו את הכתוב שלפני זה, "וַיִּיָּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גָּזַע אֱהֶרֶן וַיִּכְּבוּ אֶת אֱהֶרֶן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל" (במדבר כ"א כ"ט), אל תקרי "וַיִּיָּרְאוּ כָּל הָעֵדָה", אלא **"וייראו כל העדה"**, כלומר נראו, על ידי שנסתלקו ענני הכבוד המקיפים אותם. ולמה ארע דבר זה, **"כי גזע אהרן"**.

ואמרו שאותו כנעני מלך ערד, הוא סיחון מלך האמורי^ב.

- ו"א ששמו ערד^ב. ונקרא גם סיחון, על שם שדומה לסייח במדבר. ונקרא גם כנעני, על שם מלכותו, שמלך בכנען.

- וי"א ששמו סיחון. ונקרא גם ערד, על שדומה לערוד [=חמור הבר] במדבר. ונקרא גם כנעני, על שם שמלך בכנען.

כי משמש בארבעה לשונות

אמר ריש לקיש "כ"י משמש בארבע לשונות כלומר המילה "כ"י משמשת בארבעה אופנים.

א. אי.

פעמים "כ"י משמש בלשון "אם", שהוא גם לשון "כאשר" או "אשר"^א, וכן הוא בכתוב הנ"ל לפי פשטו, "וַיִּיָּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי [=אשר] גָּזַע אֱהֶרֶן".

^א כן גרסת רש"י, שענין זה נדרש מהכתוב הזה. אולם תוס' כתבו, שענין זה נדרש מכתוב אחר, בו לא נתפרש מה היתה השמועה ששמע, הוא הכתוב, "וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עַרְדַּי וְהוּא יֹשֵׁב בְּנֶגֶב בְּאֶרֶץ קְנָעַן בְּבֵית יִשְׂרָאֵל" (במדבר ל"ג מ').

^ב במדרש אמרינו, דהיינו עמלק, כמו שיסד הפייט בפזמון של פרשת זכור, כסות ולשון שינה היות כמלך ערד. אבל מכל מקום דייק שפיר דהוה סיחון קיים, מדשינה עמלק עצמו לבא כדמותו. [תוס'].

^א ופשטיה דקרא ערד שם המדינה או שם עירו. [תוס'].

^א שמצינו בכמה מקומות "אם" משמש לשון "כאשר" ולשון "אשר" כמו "ואם יהיה היובל" שהרי בודאי יהיה, "ואם תקריב מנחת בכורים" הרי זה וכאשר תקריב, שהרי חובה הוא, וכן "אם כסף תלוה" "אם יבלענו ממקומו". [רש"י].

ב. דילמא [=שמא].

פעמים "כיי" משמש לשון ספק "שמא", כמו בכתוב, "כי [=שמא] תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם" (דברים ז' י"ז) לא תאמר כן, "לא תירא מהם זכר תזכר את אשר עשה ה' אלקיך לפרעה ולכל מצרים" (דברים ז' י"ח).

ג. אלא.

פעמים "כיי" משמש לשון היפוך "אלא", כמו בכתוב, "ולא תקפץ את ידך מאחיד האביון. כי [=אלא] פתח תפתח את ידך לו" (דברים ט"ו ז'-ח).

ד. דהא.

פעמים "כיי", הוא נתינת טעם לדבר, כמו "בגלל", וכך הוא משמש בכתוב, לפי דרשת רבי אבהו, "וייראו כל העדה", ולמה, "כי גוע אהרן".

באחד בתשרי ראש השנה למלכי אומות העולם [=לשטרות]

נתבאר, שראש השנה למלכי ישראל הוא אחד בניסן. ואמר רב חסדא, שמלכי אומות העולם ראש השנה שלהם אינו באחד בניסן, אלא באחד בתשרי.

שכן מצינו בדברי נחמיה, תחילת דבריו בחודש כסלו בשנת עשרים למלך ארתחשסתא^א, שנאמר, "דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסלו שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה" (נחמיה א' א') והוסיף דברים בחודש ניסן שאחרי כן, ונחשב לאותה שנה, שנאמר, "ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפני ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו" (נחמיה ב' א'), מבואר שלא החלו למנות למלך שנה חדשה באחד בניסן^ב.

וביאר רב פפא, שאף שבכתוב הראשון לא נתפרש לאיזו מלך היתה שנת עשרים, יש ללמוד בגזרה שווה שהיא שנת עשרים לארתחשסתא, שכן נאמר בכתוב הראשון "שנת עשרים", וכן נאמר בכתוב השני "שנת עשרים", ומעתה כשם שבכתוב השני היא "שנת עשרים לארתחשסתא", כך בכתוב הראשון.

ואין לומר שהמעשה של ניסן היה מוקדם למעשה של כסלו, כי מבואר בברייתא, שמעשה של כסלו היה מוקדם, שאותם דברים שאמר חנני לנחמיה בכסלו, כמבואר

^א ארתחשסתא, זהו דריוש שאחר אחשורוש, שנבנה הבית בשנת שתיים לדריוש. [רש"י].

^ב אף על פי שיש כמה חדשים בין ניסן לתשרי, שיש לומר שהם ראש השנה, מכל מקום הואיל דאפיקתיה מניסן, אוקמיה אתשרי, דאשכחן דהוה ראש השנה לכמה דברים, לשמיטין וליובלות. [תוס'].

בכתובים, אמרם נחמיה למלך בניסן.

וזה מעשה ראשון של כסלו, המובא בסוגיתנו, "דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסלו שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה. ויבא חנני [מירושלים] אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשאר מן השבי ועל ירושלים". ויאמרו לי הנשאר אשר נשאר מן השבי שם במדינה ברעה גדלה ובחרפה וחומת ירושלים מפרצת ושעריה נצתו באש" (נחמיה א' א'-ג').

וזה מעשה שני של ניסן, המובא בסוגיתנו, "ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו² ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו. ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אני זה כי אם רע לב ואירא הרבה מאד. ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש. ויאמר לי המלך על מה זה אתה מבקש ואתפלל אל אלקי השמים. ואמר למלך אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבתי ואבננה. ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני המלך וישלחני ואתנה לו זמן" (נחמיה ב' א'-ו').

שמותיו של מלך פרס שמלך אחרי אחשורוש

שנינו בברייתא שדריש שמלך אחר אחשורוש נתכנה בשלושה שמות שמו היה **דריש**. ונקרא גם **כורש**, כי מתחילה היה מלך כשר. ונקרא גם **ארתחשסתא** על שם מלכותו.

שנות מלכות ארתחשסתא

^א שכבר עלו בני הגולה מימות כורש, והיו שם בימיו ובימי אחשורוש ... והרבה נשארו בבבל, ונחמיה בן חכליה היה שר המשקים למלך בשושן הבירה. [רש"י].

² פשטיה דקרא משמע דהאי עובדא דנחמיה בפני ארתחשסתא המלך היה, דהוא דריש בן אסתר, שנבנה הבית בימיו, אבל אי אפשר לומר כן, דהא בשנת שיתא למלכות דריש נבנה הבית, כדכתיב, "וישיצא ביתא דנא" ובסמוך מייתי לה, והך עובדא דהכא בשנת עשרים הוה, [דכבר היו ישראל בהשקט ובבטחה], ועוד דבסמוך פריך רב יוסף לרבי אבהו דאמר מניסן מניין למלכי ישראל, אם כן קשו קראי אהדדי, הוה ליה לאקשווי מהאי קרא גופיה, דשנת עשרים לחדש תשרי קא חשיב. וצריך לפרש דהכי קאמר קרא שנת עשרים לארתחשסתא דהוא כורש ראשון של פקידת המלך דריש הביא יין לפניו דהוא דריש בן אסתר, ומעשה הזה בשנה שלישית למלכותו, כדכתיב "באדן בטלת עבדות בית אלהא וגוי עד שנת תרתין לדריש מלך פרס ובשנת שלש למלכו דבר נחמיה לפני המלך על חומת ירושלים המפורצת" כדכתיב בעזרא, והיא היתה שנת עשרים לכורש הראשון, כדאיתא במגילה פרק קמא, תלת דכורש, וארביסר דאחשורוש, ושתיים דדריש בן אסתר, ובשלישית בקש נחמיה על בנין העיר. ומיהו יש לפרש דקרא כפשטיה דבשנת שתיים לדריש התחילו לבנות הבית, ונגמר הבנין בשנת שש למלכותו, ולא בנו חומת העיר ושעריה, כי אם בנין בית המקדש לבדו, והיו נתונים ברעה גדולה ובחרפה, לפי שהעכו"ם שוללים אותם עד שנת עשרים לדריש, שבקש על חומת העיר, עד שעלתה ארוכה לחומת ירושלים כדמוכחי קראי, אך בבנין הבית לא נתעסקו שכבר היו בנוי. [תוס'].]

נתבאר שארתחשסתא, מאחר שהיה מלך של אומות העולם, מנו את שנותיו מאחד בתשרי.

אמנם לא תמיד היה כן, שכן בתחילה היה מלך כשר, ובאותו זמן נמנו שנותיו מאחד בניסן כמלכי ישראל, ורק לאחר זמן, כשהחמיץ [=הרשיע], החלו למנות את שנותיו מאחד בתשרי, כמלכי אומות העולם.

וענין זה, שמתחילה נמנו שנותיו באחד בניסן, מבואר בדברי חגי, שמתחילה נאמר, "בְּיָוִם עֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בְּשָׁשִׁי [=אלול] בְּשָׁנָה שְׁתַּיִם לְדָרְיוֹשׁ הַמֶּלֶךְ" (חגי א' ט"ו), ולאחר מכן נאמר, "בְּשָׁבִיעִי [=תשרי] בְּעֶשְׂרִים וָאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דָּבָר ה' בְּיַד חָגִי הַנְּבִיא לֵאמֹר" (חגי ב' א'), הרי שחודש אלול וחודש תשרי שאחריו היו באותה שנה, ולא היה נמנית לו שנה נוספת בהגיע חודש תשרי.

אמנם שנה לאחר מכן, כשעלה עזרא מבבל, החמיץ דריוש, והחלו למנות לו את שנותיו מאחד בתשרי.

שכן מבואר בספר עזרא, שנשלם בנין הבית בשנה ששית לדריוש בחודש אדר, "וַיִּשְׁלֹמֶה בֵּיתָהּ דָּנָה עַד יוֹם תִּלְתֶּהּ לִירַח אֲדָר דִּי הָיָה שְׁנַת שֵׁשׁ לְמַלְכוּת דָּרְיוֹשׁ מֶלֶכָא" (עזרא ו' ט"ו) [=וסוף תשלום בית זה היה עד יום שלישי לחדש אדר שהיא שנת שש לדריוש המלך], ואמרו, ששנה לאחר מכן כלומר בחודש אדר של שנה שביעית, עלה עזרא מבבל, והגיע לירושלים בחודש אב שאחרי כן, ונמנה גם הוא בשנה שביעית, כמו שנאמר, "וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי הָיָה שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית לְמֶלֶךְ" (עזרא ז' ח') כי באותה שנה כבר החמיץ דריוש, ולכן לא מנו לו שנה שמינית עד אחד בתשרי.

דף ד'

האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני

ישראל הרגיל לתת צדקה, אף אם אומר שנותן בשביל שיחיו בניו, או יזכה לחיי העולם הבא, הרי זה צדיק גמור^א, כי גם אם לא יתנו לו מבוקשו, אינו קורא תגר, אלא תולה היסורים בעונו.

אבל נוכרי, אם אין מטיבים לו כגמולו, קורא תגר, ולכן כשנותן על מנת לקבל, אין זו

^א והא דתנן פרק קמא דמסכת אבות, אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, היינו באומות העולם, שתוהין על הראשונות. [תוס']

צדקה.

ראיות שהחמיץ ארתחשסתא

א. סיפק צרכי מקדש על מנת שיחיו בניו.

כשעלה עזרא, שלח בידו ארתחשסתא איגרת, ובה ציוה לספק כל צרכי הכהנים, שנאמר, "וַיָּמָה חֶשְׁחֹן [מה שיהיו צריכים תן להם משל] וּבְגֵי תוֹרִין וְדָכְרִין וְאַמְרִין [בני תורים וזכרים וכבשים] לַעֲלֹן לְאֵלֶּה שְׁמִיָּא [לעולות לא-ל השמים] חֲנֻטִין [חטיים לסלת] מֶלֶח [לקרבנות] חֲמֵר [יין לנסכים] וּמִשְׁח [שמן] כְּמֵאמֶר כְּהֻנָּא דִּי בִירוּשָׁלַם [כפי מאמר הכהנים שבירושלים] לְהָנֹא מִתִּיָּהָב לְהֵם יוֹם בְּיוֹם [ינתן להם יום יום] דִּי לֹא שְׁלוּ [בלא דיחוי]" (עזרא ו' ט').

רב כהנא רצה להוכיח מהדברים הללו, שבאותה שעה עדיין לא החמיץ, שכן אם החמיץ, למה היה רוצה לסייע לעבודת המקדש.

אולם רבי יצחק אמר לו, אדרבה מכאן ראייה שהחמיץ, שהרי לא שלח את עזרתו לשם שמים, אלא לטובת עצמו, כמו שנאמר לאחר מכן, "דִּי לְהָן מִהֶקְרִבִין נִיחוּחִין לְאֵלֶּה שְׁמִיָּא [למען אשר יהיו מקריבים קרבנות לא-ל השמים] וּמִצְלִין לְחַיִּי מִלְּפָא וּבְנוֹהֵי [ומתפללים לחיי המלך ובניו]" (עזרא ו' י'), וכשנוכרי נותן צדקה כדי שיחיה או יחיו בניו, אין זו צדקה, כפי שיתבאר.

ב. ציוה לבנות שלוש שורות של שיש ושורה של עץ.

ראייה נוספת לכך שהחמיץ ארתחשסתא, שציוה לבנות את חומות הבית שלוש שורות אבן ואחת עץ, כמו שנאמר, "וְנִדְבְּכִין דִּי אָבֹן גָּלִל תִּלְתָּא [שורות של אבן שיש שלשה] וְנִדְבְּךְ דִּי אָע חֲדַת [ושורה של עץ אחת] וְנִפְקָתָא מִן בֵּית מִלְּכָא תִּתִּיָּהָב [=וההוצאות ינתנו מבית המלך]" (עזרא ו' ד'), ורצה שיעשו כן, כי אמר, אם ימרדו בי היהודים, אשרוף את הבית באש.

ואמנם גם שלמה עשה שלוש שורות אבן ואחת עץ, כמו שנאמר בבניין שלמה, "וַיִּבְנוּ אֶת הַחֹצֵר הַפְּנִימִית שְׁלֹשָׁה טוּרֵי גִזִּית וְטוּר כְּרֶתֶת אֶרְזִים" (מלכים א' ו' לו'), ומכל מקום לא היה הדבר דומה, שלמה עשה באופן שלא יוכלו לשרוף את הבית וארתחשסתא עשה באופן שיוכלו לשרוף את הבית ושלשה חילוקים היה בין עשיות אלו. (א) שלמה עשה את שורת העץ עליונה, וארתחשסתא עשה אותה תחתונה. (ב) שלמה שיקעה בבנין, וארתחשסתא לא שיקע בבנין. (ג) שלמה סד בסיד, וארתחשסתא ולא סד בסיד.

ג. השגל היתה יושבת אצלו.

לדברי רב יוסף או רבי יצחק הראיה לכך שהחמיץ ארתחשסתא מהכתוב "וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂגֵל יוֹשֶׁבֶת אֶצְלוֹ" (נחמיה ב' ו'), ואמר רבה בר לימא משמו של רב **שהכוונה לכלבה שהיתה אצלו למשכב**.^א

ד. קצב את הסיפוק למקדש.

עוד ראיה לכך שהחמיץ ארתחשסתא, שמתחילה אמר לספק צרכי המקדש בלא סכום, שנאמר, "וַיָּמָה חֶשְׁחָן... כלומר כל צרכם, ולבסוף, נתן קצבה לדבר, שנאמר, "עַד כָּסֹף כְּכַרְיִן מָאָה [נתנו להם לבוני הבית] וְעַד חֲנֻטִין כְּרִין מָאָה וְעַד חֲמֵר בְּתִין מָאָה וְעַד בְּתִין מִשַּׁח מָאָה וּמִלַּח דִּי לָא קָתֵב" (עזרא ז' כ"ב).

ודחו ראיה זו כי יתכן שמתחילה לא קצב כי לא ידע כמה יהיו צריכים ולאחר שנודע לו כמה צריכים קצב את כל הצורך.

שגל

נתבאר, שלדברי רבה בר לימא משמו של רב, שגל הנזכרת בכתוב "וְהַשָּׂגֵל יוֹשֶׁבֶת אֶצְלוֹ" היא כלבא. והובאו בגמרא פסוקים, שבהם גם כן נזכרה השגל, ולכאורה אי אפשר לפרש שהכוונה לכלבה, אלא מלכה.

א. כשהתגאה בלשאצר ונהנה מכלי המקדש נאמר לו, "וַיַּעַל מֶרְא שְׁמִיָּא הַתְּרוֹמְמָתָ [ועל אדון השמים נתגאית] וּלְמֶאנְיָא דִּי בֵּיתָה הִיתִּי קִדְמָךְ^ב [ואת כלי ביתו הביאו לפניך] וְאַנְתְּ^ג [=ואנתה] וְרַבְרַבְנִיךָ^ד [=ושריך] שְׁגֻלְתְּךָ^ה [?!] וּלְחֻנְתְּךָ^ו [=פלגשך] חֲמֶרָא שְׁתִּין בְּהוֹן [=יין שתית בהם] וְלֹאֱלֹהִי כִסְפָּא וְדִהְבָּא נְחֹשֶׁא פְּרִזְלָא אֶעָא וְאַבְנָא דִּי לֹא חֲזִין וְלֹא שְׁמַעִין וְלֹא יָדְעִין שְׂבַחְתָּ וְלֹאֱלֹקָא דִּי נְשַׁמְתָּ בִּידָה וְכָל אֲרֻחְתָּ לָהּ לֹא הִדְרַתָּ" (דניאל ה' כ"ג).

ולכאורה אי אפשר לומר, שהשגל האמורה בכתוב הזה היא כלבה, כי אין דרך כלבה לשתות יין.

אולם ניתן לומר, שאם מרגילים אותה בכך, גם הכלבה שותה יין.

ב. נאמר, "בְּנוֹת מַלְכִּים בִּיקְרוּתֶיךָ נִצְבָּה שְׂגֵל לִימִינְךָ בְּכֶתֶם אוֹפִיר" (תהלים מ"ה י').

^א ובני נח הוזהרו על כך, שנאמר "והיו לבשר אחד", יצאו בהמה וחיה ועוף שאינן נעשין בשר אחד, שאין יולדין מן האדם. [רש"י].

^ב "קדמיך" כתיב.

^ג "ואנתה" כתיב.

^ד "ורברבניך" כתיב.

ולכאורה מאחר שבא הכתוב לבשר לישראל דברים טובים שיהיו, על כרחך שגל האמורה בכתוב היא מלכה, ולא כלבה.

אולם ניתן לומר, שבאמת כוונת הכתוב לכלבה, וכך אמר הכתוב, בשכר שחביבה תורה לישראל כשגל לעובדי כוכבים, זכיתם לכתם אופיר.

עוד אפשר שבשני הכתובים הללו מודה רב, שהשגל הנזכרת בהם היא מלכה, ורק בכתוב "וְהַשְּׁגֵל יוֹשֶׁבֶת אֶצְלוֹ", קיבל רב מרביתו, שהכוונה לכלבה, ונקראת שגל, כי היתה חביבה עליו כמלכה, או שהושיבה במקום מלכה.

איחור תשלום הנדרים שאסרה תורה

נאמר, "כִּי תִדָּר נָדָר לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תֵאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי דָרַשׁ יִדְרָשְׁנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ מֵעַמְּךָ וְהָיָה בְּךָ חֶסֶד" (דברים כ"ג כ"ב), ובדף ה' יתבאר בעזה"י, שבכלל הכתוב הזה, שלא לאחר מלשום דברים הרבה, כגון דמים שנדר להקדש, או ערכין שהעריך, או שאר הקדשות, וכן חטאות, ואשמות, ועולות, ושלמים, וצדקות, ומעשר תבואה, בכור, ומעשר בהמה, ופסח, לקט, שכחה, ופאה, כל אחד למי שראוי להינתן. ונחלקו חכמים, מהו הזמן שאסרה תורה לאחר את תשלום הדברים הללו.

ג. רגל אחד.

לדעת רבי מאיר, אסרה תורה לאחר את תשלום הנדרים אפילו רגל אחד, וכיון שעבר רגל אחד משעת נדרו, ולא שילם נדרו, הרי זה עובר.

והטעם לכך כי נאמר "כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיכֶם מִכָּל שְׁבִטֵיכֶם לְשׁוֹם אֶת שְׁמוֹ שֵׁם לְשָׁכְנוֹ תִדְרָשׁוּ וּבִאֲתָ שְׁמָהּ. וְהִבֵּאתֶם שְׁמָהּ עֲלֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעֲשֵׂרְתֵיכֶם וְאֵת תְּרוֹמַת יִדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבִיתֵיכֶם וּבְכֹרֶת בְּקָרְכֶם וְצֹאנְכֶם" (דברים י"ב ה'-ו'), ללמד שברגל ראשון שבא, עליו להביא נדריו, ולאחר מכן מאחר הוא, ועובר באיסור לא תאחר.

וחכמים אומרים, אמנם מצוות עשה יש להביא ברגל ראשון, אבל אינו עובר באיסור לא תאחר, עד שלושה רגלים.

ד. שני רגלים.

לדעת רבי אליעזר בן יעקב, אסרה תורה לאחר את תשלום הנדרים שני רגלים, וכיון שעברו שני רגלים משעת נדרו, ולא שילם נדרו, הרי זה עובר.

והטעם לכך, כי נאמר, "אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבתיכם לעלתיכם ולמנחתיכם ולנספיקם ולשלמיכם" (במדבר כ"ט ל"ט), מיעוט "מועדים" שנים, הרי שיש להביא בשני רגלים^א, ולאחר מכן מאחר הוא, ועובר באיסור לא תאחר.

וחכמים אומרים, שהכתוב "במועדיכם", בא להקיש את כל המועדים זה לזה, ללמד, ששעירי כל הרגלים מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו כשעיר ראש חודש שנאמר בו "לשאת את עון העדה" (ויקרא י"ז), כמאמר רבי יונה במסכת שבועות.

א. שלושה רגלים בכל אופן.

לדעת תנא קמא בשתי ברייתות, אסרה תורה לאחר את תשלוש הנדרים שלושה רגלים, וכיון שעבר רגל שלישי משעת נדרו, ולא שילם נדרו, הרי זה עובר. והטעם לכך, כי בסוף פרשת המועדות נאמר, "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אליהם במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא יראה את פני ה' ריקם" (דברים ט"ז ט"ז), ומאחר שכבר נתבאר בפרשה שלושת הרגלים, בידוע שבהם אמר הכתוב להיראות, ולא היה צריך לפרט, ואף על פי כן חזרה תורה ופירשה, "בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא יראה את פני ה' ריקם", ללמד, שיש להביא בהם את כל הנדרים, ומכאן, שלאחר מכן עובר בלא תאחר.

ורבי מאיר ורבי אליעזר בן יעקב חולקים, כי לדעתם הכתוב "בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות" בא ללמד דברים אחרים. (א) להקיש את חג השבועות לחג המצות, לענין תשלומים, כפי שיתבאר בעזה"י בדף ה'. (ב) להקיש את חג הסוכות לחג המצות ללמד שטעון לינה כפי שיתבאר בעזה"י בדף ה'.

ב. שלושה רגלים כסדרם.

לדעת רבי שמעון, אסרה תורה לאחר את תשלוש הנדרים שלושה רגלים כסדרם וחג המצות תחילה, כלומר שלא יעברו עליו (א) פסח (ב) עצרת (ג) וסוכות כסדר הזה. ולכן כשנדר קודם הפסח, כשיעברו שלושה רגלים (א) פסח (ב) עצרת (ג) סוכות, עובר. וכשנדר קודם סוכות, כשיעברו ארבעה רגלים (א) סוכות (ב) פסח (ג) עצרת (ד) סוכות, עובר. וכשנדר קודם עצרת, כשיעברו חמישה רגלים, (א) עצרת (ב) סוכות (ג) פסח (ד) עצרת (ה)

^א ואף על גב דהאי קרא בקרבנות חובה הוא דכתיב הא כתיב ביה נמי "לבד מנדריכם ונדבתיכם". [תוס'].

סוכות, עובר.

והטעם לכך, כי גם כשבא הכתוב "בַּחַג הַמִּצּוֹת וּבַחַג הַשְּׁבִעוֹת וּבַחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי ה' רִיקָם" ללמד על זמן הבאת כל הנדרים, ולא לאחרם, לא היה צריך לכתוב בו "וּבַחַג הַסֻּכּוֹת", כי הכתוב הזה נכתב בפרשת חג הסוכות, והסיבה שנכתב בפירוש גם "וּבַחַג הַסֻּכּוֹת", ללמד שהוא האחרון^א, כלומר יש להביא את כל הנדרים בשלושה רגלים בסדר הזה "בַּחַג הַמִּצּוֹת וּבַחַג הַשְּׁבִעוֹת וּבַחַג הַסֻּכּוֹת", ורק כשיעברו שלושה רגלים בסדר הזה, עובר בבל תאחר.

ומשנתנו בה מבואר, שאחד בניסן הוא ראש השנה לרגלים, היא כדעת רבי שמעון, והכוונה, שרגל שחל בחודש המתחיל באחד בניסן, הוא ראש השנה לרגלים, שהוא ראשון לסדר הרגלים, לענין איחור תשלום הנדרים.

ה. חג הסוכות.

לדעת רבי אלעזר ברבי שמעון, אסרה תורה לאחר את תשלום הנדרים אחרי חג הסוכות שסמוך לנדרו, וכיון שעבר חג הסוכות, ולא שילם נדרו, הרי זה עובר. והטעם לכך, כי כשבא הכתוב "בַּחַג הַמִּצּוֹת וּבַחַג הַשְּׁבִעוֹת וּבַחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי ה' רִיקָם" ללמד על זמן הבאת כל הנדרים, ולא לאחרם, לא היה צריך לכתוב בו "וּבַחַג הַסֻּכּוֹת", כי הכתוב הזה נכתב בפרשת חג הסוכות, והסיבה שנכתב בפירוש "וּבַחַג הַסֻּכּוֹת", ללמד שהוא הגורם.

זמן הקרבת קרבן חגיגה של שבועות

במסכת חגיגה מבואר, שבפסח ובסוכות, מי שלא הביא חגיגתו ביום טוב ראשון, מביא בשאר ימות הרגל, [בפסח כל שבעה, ובסוכות כל שמונה], שכולם תשלומים לראשון.

ולדברי הכל, גם עצרת, אף על פי שאינו אלא יום אחד, **יש לו תשלומים כל שבעה ימים.**

לדברי רבי אלעזר אמר רבי אושעיא, ענין זה למד מהכתוב, "בַּחַג הַמִּצּוֹת וּבַחַג הַשְּׁבִעוֹת וּבַחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי ה' רִיקָם", שהוקש חג השבועות לחג המצות, ללמד, שכשם שלזה יש תשלומים כל שבעה, כך לזה יש תשלומים כל שבעה.

^א זו גרסת הקונטרס. והשתא רבי אלעזר ורבי שמעון דורשים בענין אחד, אלא דמר סבר שזה גורם, ומר סבר שזה אחרון. ורבינו חננאל גריס, "אין צריך לומר בחג המצות, שבו פתח הכתוב תחילה, למה נאמר, לומר שזה ראשונה". [תוס']

ואף שכשם שהוקש חג השבועות לחג המצות, שיש לו תשלומים כל שבעה, כך הוקש לחג הסוכות, שיש לו תשלומים כל שמונה, חג השבועות למד מחג המצות ולא מחג הסוכות, כי כלל בידינו, תפסת מועט תפסת, תפסת מרובה לא תפסת^א. אבל אין לומר שהסיבה לכך, כי גם סוכות יש לו תשלומים שבעה בלבד, ושמיני רגל בפני עצמו, כי מבואר במסכת חגיגה, שלענין תשלומים שמיני אינו רגל לעצמו, וכל שמונה תשלומים לראשון.

וכן דעת רבי מאיר ורבי אליעזר בן יעקב ורבי אלעזר ברבי שמעון, שאינם למדים מהכתוב הזה את זמן איסור לא תאחר, ומיותר ללמוד ממנו תשלומים לעצרת.

אבל לדעת חכמים ורבי שמעון, הכתוב "בַּחֹג הַמִּצּוֹת וּבַחֹג הַשְּׁבָעוֹת" נצרך ללמד את זמן איסור לא תאחר.

וביארנו בדף ה', שלדעתם, ענין זה שיש לעצרת תשלומים כל שבעה, למדוהו כמבואר בבבלייתא ששנה רבה בר שמואל.

שכן אמרה תורה מנה ימים "עַד חֹדֶשׁ יָמִים" (במדבר י"א כ'), ואמרה קדש חודש בקרבנות, וכמו כן אמרה תורה מנה שבועות וימים, "וּסְפַרְתָּם לָכֶם מִמִּקְרַת הַשִּׁבְעָה מִיּוֹם הַבִּיאָכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה שִׁבְעַת שָׁבוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה. עַד מִמִּקְרַת הַשִּׁבְעָה תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֹדֶשָׁה לַה' (ויקרא כ"ג ט"ו-ט"ז) ואמרה קדש עצרת, ומעתה, כשם שהחודש, קידושו אחד מימים שהוא נמנה, ולא חוצה לו, שהקרבת קרבנות החודש היא בחודש עצמו, כך עצרת, הבאת קרבנותיו בתוך זמן שהיא נמנית, ואם כן, יום עצרת הוא אחד מהשבועות שאמרה תורה למנות, ומאחר שיום חמישים הוא תחילת שבוע שמיני, על כרחך כל השבוע בכלל, ויש לעצרת תשלומים כל שבעה ימים.

שמיני רגל בפני עצמו הוא לענין פז"ר קש"ב

נתבאר שלדברי הכל, שמיני עצרת נחשב כהמשך חג הסוכות, ולכן מי שלא הביא קרבן חגיגה בשבעת ימי חג הסוכות, מביאו בשמיני עצרת, ויוצא בו ידי חובת חגיגה. **ואולם לששה דברים שסימנם פז"ר קש"ב, נחשב יום השמיני כרגל בפני עצמו, ואלו**

^א לא דמי להא דדרשינן "ימים" שנים "רבים" שלשה, דהתם ניחא טפי, שאם באת להוסיף יותר משנים, אין לדבר סוף, אבל הכא יש לדבר סוף, דטפי משמונה לא. ובתורת כהנים תניא "ימים" שנים, יכול ימים הרבה, אמר רבי עקיבא כל משמעו מרובה ומשמעו מועט, תפשת מרובה לא תפשת. רבי יהודה בן בתירא אומר, שתי מדות, אחת כלה ואחת אינה כלה, מודדין במדה כלה ולא במדה שאינה כלה. אמר רבי נחמיה וכי למה בא הכתוב לפתוח או לנעול ... [תוס'].

הם.

פ. פייס – כלומר, ביום שמיני עצרת היו הכהנים מפייסים פייס בפני עצמו, מי יזכה להקריב את קרבנות היום. שכן בחג הסוכות, היו מפייסים פעם אחת בתחילתו, באיזה סדר יקריבו כל המשמרות, ועל פי פייס זה היו מקריבים זה אחר זה כל שבעת ימי החג, ונמצא שכל משמר זכה בהקרבת פר שלוש פעמים, חוץ משתי משמרות שזכו בפר שתי פעמים. **וכשהגיע שמיני עצרת, לא היו נותנים את הפר לאחת משתי משמרות שלא זכתה בסוכות בפר שלישי, אלא מפייסים שוב בין כולם על הקרבת פר היום.**

ז. זמן – כלומר, ביום שמיני עצרת היו **מברכים זמן**, "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", ואינו כאחד מימי חג הסוכות, שמברכים בהם פעם אחת.

ר. רגל לעצמו – כלומר, יש לו שם לעצמו, שאינו **נקרא** חג הסוכות אלא **שמיני עצרת**.^א

ק. קרבן לעצמו – כלומר, אין קרבנו שווה לקרבנות חג הסוכות, שבכולם יש פרים הרבה, [משלושה עשר ביום הראשון, ועד שבעה ביום השביעי], ואלים שנים, וארבעה עשר כבשים. וביום זה, פר אחד, איל אחד, ושבעה כבשים.

ש. שיר לעצמו – כלומר אין שירו דומה לשיר שאר ימות חג הסוכות, **שבכל ימי חג הסוכות השיר הוא מעניין מתנות עניים**, שבשעת האסיף. **ושיר של יום שמיני אינו מעניין זה**.^ב וכתב רש"י, שלא נתפרש איזהו שירו. ובמסכת סופרים מבואר, שהשיר הוא "למנצח על השמינית".

ב. ברכה – **שהיו מברכים את המלך**,^ג זכר לחנוכת הבית שנאמר, "בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שָׁלַח אֶת הָעָם וַיִּבְרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיִּלְכוּ לְאַהֲלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לָדָוֹד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ" (מלכים א' ח' ס"ו).

^א כן פירש רש"י. וביארו התוס' כוונתו, **דברכת המזון ותפלה** מזכירין שמיני עצרת, ולא סוכות. [אכן לפירוש התוס', ענין זה הוא מה שאמרו כאן ברכה לעצמו, אבל רגל לעצמו ענין אחר הוא]. **(ב) ורבינו תם מפרש רגל לעצמו שטעון לינה.** **(ג) ורבינו חננאל מפרש רגל לעצמו לענין אבלות**, משום דאמרין במועד קטן, הקובר מתו שבעה ימים קודם לרגל, בטלה ממנו גזירת שלשים, וזימנין דליכא שבעה קודם הרגל, ואפילו הכי בטלה ממנו גזירת שלשים, משום שמיני עצרת ... ומיהו אי אפשר לומר שידחה לגמרי, דהא אמרין בפרק בתרא דמועד קטן, יום אחד לפני החג, והחג, ושמיני שלו, הרי כאן אחד ועשרים יום. [עי' תוס'].
^ב כן פירש רש"י. **ורבינו תם מפרש, שהיו אומרים בבית הכנסת מזמור שלם**, מה שאין כן בכל שאר ימי החג, שלא היו אומרים מזמור שלם, אלא חציו ביום אחד וחציו ביום אחר ... [תוס'].
^ג ובפרק לולב וערבה אין משמע כך ... ומסיק מאי ברכה ברכת המזון ותפלה ... [תוס'].

דף ה'

חג המצות טעון לינה

נאמר בענין הפסח "ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלקיך בו ופנית בבקר והלכת לאהלך" (דברים ט"ז ז'), ועל כרחך אין כוונת הכתוב לכך שילך לביתו בבוקר יום טוב ראשון, שהרי צריך להיראות בו בעזרה, אלא הכוונה שילך לביתו בבקר חול המועד, אבל בלילה לא ילך, כי צריך לישון בירושלים לכל הפחות לילה של מוצאי יום טוב^א.

חג הסוכות טעון לינה

נתבאר שיש ללון בירושלים בליל ראשון של חול המועד פסח. ואמרו, שהכתוב "בַּחֲגֵי הַמִּצּוֹת וּבְחַג הַשְּׁבִעֹת וּבַחֲגֵי הַסֻּכּוֹת" בא להקיש את חג הסוכות לחג המצות, ללמד, שכשם שחג המצות טעון לינה בליל חולו של מועד, כך חג הסוכות טעון לינה בליל חולו של מועד.

בל תאחר בקרבן פסח

קרבן פסח זמנו קבוע, בארבעה עשר בניסן, ולפיכך, אם קרב בזמנו, קרב בזמנו, ואם לא קרב בזמנו, נדחה, ומיד עובר עליו בבל תאחר. [ולדברי רב חסדא, הפסח הנמנה עם הדברים שיש בהם בל תאחר בשלושה רגלים, הוא פסח ממש, ולחנם נמנה עימהם, כי באמת אין דינו כמותם].

^א [א] לא שילין בירושלים כל שבעת ימי הפסח, ולאחר ימי הפסח ישכים וילך לו, דבכל דוכתי דמרבין לינה, כגון לשמיני עצרת ולבכורים ולפסח שני ולכל הקרבנות בסיפרי בפרשת ראה אנכי, לא מרבין לינה אלא לילה אחד. והאי קרא דמיייתי, בגופיה דפסח כתיב, בפרשת ראה, "תזבח הפסח בערב" וכתוב "ובשלת ואכלת ופנית בבקר", ומיהו לאו בבקר ממש, דהוא יום טוב אלא כדפירש בקונטרס, דטעון לינה ליל חולו של מועד, דביום טוב לא קאמר קרא, שהרי הוא יום שחייב ליראות בעזרה. וכן חג הסוכות דטעון לינה, היינו לילה אחד. והאי דמשמע בפרק לולב וערבה ... דאיכא לינה כל שבעה ... היינו שאם לא יבא ברגל בירושלים ביום ראשון רק ביום שני או באחד מימי החג, טעון לינה לילה של אחריו, וכן אם בא באחד משבעת ימי הפסח. [ו] ותימה, דתיפוק ליה דטעונין לינה משום שלמי שמחה, דהיו כל שמונה, כדתנן ההלל והשמחה שמונה, ואפילו בשאר ימות השנה אם מביא קרבן טעון לינה ... ובפסח שני פליגי תנאי ... ויש לומר, דמשכחת לה דלא מיייתי קרבן ביום שבא לירושלים, כגון דשלח שלמיו מאתמול, דנאכלין לשני ימים. ועוד בפרק קמא דחגיגה אמר, "ושמחת" לרבות כל מיני שמחות לשמחה ... אפילו בכסות נקיה ויין ישן ... [ב] ובפרק דם חטאת משמע קצת, שטעון לינה שבעת ימי פסח, שכולם חשובין כלילה אחת ... וניחא השתא דשמיני עצרת ובכורים דטעונין לינה וכל שאר הקרבנות מתרבו מדכתיב "ופנית", ולחג הסוכות אצטריך היקישא, דאי מ"ופנית" הוה אמינא לילה אחת, ואתיאי היקישא לאשמועינן דאסור לצאת כל שבעת ימי הרגל, שכל הרגל חשוב בקר אחד כחג המצות, וניחא נמי הא דקאמר, דשבעת ימי החג טעונין לינה. [תוס'].

וכשאבד פסחו ונתכפר באחר, ונמצא הראשון אחר הפסח, הרי זה שלמים, ואותם שלמי פסח דינם כשאר שלמים, שאינו עובר עליהם בבל תאחר אלא בשלושה רגלים. [ולדברי רב ששת, הפסח הנמנה עם הדברים שיש בהם בל תאחר בשלושה רגלים, הוא שלמים הבאים מחמת הפסח, וכדין נמנה עימם כי יש בו בל תאחר בשלושה רגלים. ואף שכבר מנו שלמים, מנו גם שלמים הבאים מחמת פסח, כי היה מקום לומר, מאחר שבאו מחמת פסח, הרי הם כפסח, וברגל ראשון עובר עליהם, ולכן פירשו שדינם כשאר שלמים].

דברים שיש בהם איסור בל תאחר

נאמר, **"כִּי תִזְדָּר נֶגְדָּר לַה' אֱלֹקֶיךָ לֹא תֵאָחֵר לְשִׁלְמוֹ כִּי דָרַשׁ יְדָרְשֶׁנּוּ ה' אֱלֹקֶיךָ מִעֲמָךְ וְהָיָה בְךָ חֶסֶד"** (דברים כ"ג ב'), וביארו חכמים, שהכתוב הזה כולל דברים הרבה, שכולם בכלל איסור **"לֹא תֵאָחֵר"**.

"כִּי תִזְדָּר נֶגְדָּר" – בכלל זה עולות ושלמים שנודר ונודב מעצמו, [הנדר הוא שאומר, "הרי עלי להביא קרבן". והנדבה היא, שאומר על בהמה מסוימת, "הרי זו קרבן"]. ואף שבכתוב נזכר רק **"נֶגְדָּר"**, יש ללמוד בגזרה שווה, שגם הנדבה בכלל, שכן נאמר כאן **"נֶגְדָּר"**, ונאמר להלן, **"וְאִם נֶגְדָּר אוֹ נִדְבָּה זֶבַח קָרְבָּנוּ בְּיוֹם הַקָּרִיב וְאֵת זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמֶּנּוּ תִּהְיֶה מִנְחָה וְיִקְרָא ז' ט"ז**, מה להלן נדבה כנדר, אף כאן נדבה כנדר.

"לַה' אֱלֹקֶיךָ" – בכלל זה כל הקדשות שהן לגבוה^א בלא שיהא לכהנים חלק, כגון דמים שנדר להקדש, וערכין שהעריך, וחרמים שהחרים, וכל שאר דברים שהקדיש, שכולם לבדק הבית, ולא לכהנים.

"לֹא תֵאָחֵר לְשִׁלְמוֹ" – מיעוט הוא, אותו לא תאחר, אבל את חילופיו רשאי אתה לאחר. שאם הפריש בהמה לקרבן, ולאחר מכן נעשה בה מום, וחיללה על בהמה אחרת, שאמר זו תחת זו, אין מונים לשניה על הראשונה, כגון אם עברו על הראשונה שני רגלים, אין אומרים שכשיעבור על השניה רגל שלישי, יש כאן בל תאחר, אלא מונה לשניה שלושה רגלים מתחילה. וכמו כן לרבי מאיר, האומר, שברגל אחד עוברים בבל תאחר, אם נכנס הרגל, ובאמצעו נעשה בבהמה מום, וחיללה על אחרת, אינו עובר על השניה בסוף הרגל, עד הרגל הבא, שיאחר אותה לבדה כל הרגל.

^א כן פירש רש"י. אולם תוס' כתבו, שכלל הכתוב את אלו שנאמר בהם לה', גבי ערכין כתיב, "בערךך נפשות לה'". ובחרימין כתיב "קדש קדשים הוא לה'". וגבי חרמי כהן נמי דריש ליה ... ובקדשות כתיב "איש כי יקדיש את ביתו קדש לה' ... [עיי' תוס']".

"כִּי דַרְשׁ וְיִדְרְשׁוּ" – בכלל זה כל הדברים שהם חובה, שאתה נדרש להביאם, בגון חטאות, ואשמות, וכן עולת ראייה, ושלמי חגיגה^א, ובכור^ב, ומעשר בהמה, ופסח^ג.

"ה' אֱלֹקֶיךָ" – ריבוי הוא, ללמד על דברים נוספים שנאמר בהם שהם לה', בגון צדקה^ד, שנאמר בה, "וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ", ומעשר תבואה^ה, שנאמר בו "וְאֶכְלֶתָ לִפְנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשָׂכֵן שְׁמוֹ שָׁם מַעֲשֶׂר דִּגְגָןךָ תִּירְשָׁךָ וְיִצְהָרְךָ ויבכרת בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את ה' אֱלֹקֶיךָ כֹּל הַיָּמִים" (דברים י"ד כ"ג).

"מַעֲמֶד" – ריבוי הוא, ללמד על לקט שכחה ופאה^ו, שהם דברים הנתנים לעני^ז, שנאמר שנאמר בו לשון זה, "אֶת עַמִּי אֶת הָעֲנִי עֲמַד" (שמות כ"ב כ"ד).

^א ותימה שלמי חגיגה ועולת ראייה זמנא קביעא להו, דעבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו, ואם כן, אם אקריבא אקריבא ... כדאקשינן לעיל גבי פסח. ויש לומר דמכל מקום, היכא דהופרשו ולא הקריבם, קאי עלייהו בבל תאחר, כיון שלא נפסלו בכך. וי"מ דנפקא להו חטאת מדכתיב לשון דרישה גבי חטאת דכתיב "דרש דרש משה" ואשם עולה ושלמים דאיתקוש בהיקשא דזאת התורה בסוף התורה, ולא יתכן, דאם כן נדרים ונדבות נמי, ובכור ומעשר ופסח נמי תיפוק מהתם, דכולהו איתקוש. [תוס']

^ב כן פירש רש"י. אולם מגרסת הגמרא לפנינו משמע, שהוא למד מהריבוי "ה' אלקיך", שגם בו נאמר לשון לה'. וכן נראה מדברי התוס' שכתבו, מעשר ובכור מ"כי דרוש ידרשנו" לא נפקא, דלא דמי חיובא דידהו לחיובא דחטאת ואשם, דאי לית ליה בכור ומעשר לא מיחייב בהו. [ע"י תוס']

^ג כן כתב רש"י. ותוס' כתבו, שפסח לא גרסינן הכא, דאי בשלמי פסח כרב ששת, מהיכא דנפקא שלמים נפקא להו, ומיהו יש לחלק. [ע"י תוס']

^ד ענין זה יתבאר בעזה"י בדף ו'.

^ה כגון מעשר ראשון, ומעשר שני, ומעשר עני. ומה שקבע עליהם הכותב זמן ביעור, דכתיב "מקצה שלש שנים תוציא וגו'" ותנן בפרק חמישי דמעשר שני, ערב יום טוב הראשון של פסח של רביעית ושל שביעית היה ביעור, (א) **התם אף על פי שלא הפריש, חייב להפריש** ... וכל זמן שלא הפריש לא קאי בבל תאחר, אבל משתפריש, קאי בבל תאחר אף על פי שלא הגיע לזמן הביעור ... (ב) **ועוד משכחת לה כשנתמרח בכרי בין רגל לביעור**. (ג) **ועוד ... אתא קרא דביעור לעבור עליו בשני לאוין**. [תוס']

^ז וקצת תימה דלא חשיב הכא תרומה ובכורים ... ושמה בכלל מעשר איתנהו ... ומיהו לבכורים אין לחוש, דאין דינם בשלשה רגלים, אלא מעצרת ועד החג בקריאה, ומחג עד חנוכה בלא קריאה. [תוס']

^ח לקט שכחה ופאה **חייב להניח בשדה, ואי שקיל להו עבר בלא תעשה**, דכתיב "לא תלקט" "ולא תשוב" "ולא תכלה" וכתוב "לעני ולגר תעזוב". והיכא דעבר ונטלם, חייב להחזיר וליתן, דאי עביד לא מהני ... ואם לא הפריש פאה מן הקמה, מפריש מן העמרים או מן הכרי, ואיכא בבל תאחר. **ועוד יש לפרש, דשקל בהיתר, כגון דליכא עניים, ואז איכא בבל תאחר**. והא דאמרנן בסוף הזרוע, לוי זרע בכיזור לא הוו עניים למשקל לקט אתא לקמיה דרב ששת, אמר לעני ולגר תעזוב אותם, ולא לעורבים ולא לעטלפים, לא קאמר דלישקול לנפשיה, אלא דלא עבר אס כונס בתוך ביתו ומיהו ... משמע דבלקט שכחה ופאה שקיל לנפשיה. **ולפירוש קמא קשיא, דאי בדאיכא עניים, ועבר ונטלם, הרי עובר לאלתר בבל תאחר**, דדוקא היכא דליכא עניים אין עובר בבל תאחר אלא ברגלים, אבל היכא דקיימי עניים קא עבר לאלתר כמו צדקה. **ויש לפרש כגון במלקט לצורך עניים**. [תוס']

^ט והא דלא חשיב הכא פרט ועוללות, כיון דתני הני, לא חש להני. [תוס']

"וְהָיָה בְּךָ חֶטָּא" – מתחילה אמרו, שהכתוב הזה מלמד שהמאחר חוטא על שאיחר, אבל הקרבן אינו נפסל בכך, ומקריבים אותו גם אחר האיחור. אולם בדף ו' דחו זאת, כי ענין זה למד מכתובים אחרים, כפי שיתבאר בעזה"י. והכתוב הזה בא ללמד, שהמאחר נענש בעצמו על האיחור, אבל אינו נענש באשתו. שכן זה שמבקשים ממנו ממון ואין לו, נענש במיתת אשתו, כפי שיתבאר בעזה"י בדף ו', אבל המאחר נדרי, אינו נענש אלא בעצמו.

-

הפריש בהמה לעולה או לשלמים לנדרו, ואבדה, והפריש אחרת תחת הראשונה, והקריבה, ואחר כך נמצאת הראשונה, הרי היא בקדושתה, וקרבה, ואם מאחרה, עובר בבל תאחר.

הפריש בהמה לחטאת שחייב להביא לכפרת חטאו, ואבדה, והפריש אחרת תחת הראשונה, והקריבה, ואחר כך נמצאת הראשונה, הרי זו מתה, [על ידי שכונסה לחדר בלא מזון ומים].

הפריש בהמה לתודה, ואבדה, והפריש אחרת תחת הראשונה, ואחר כך נמצאת הראשונה, שתייהן קדושות. וכן הפריש בהמה לתודה, והמיר בה בהמה אחרת, חלה קדושה גם על התמורה ושתייהן קדושות. את הראשונה מקריב עם לחמי תודה כדין, ואת חליפי התודה או תמורתה, מקריב בלא לחמי תודה, שנאמר, "וְהִקְרִיב עַל זֶבַח הַתּוֹדָה חֲלוֹת" (ויקרא ז' י"ב), ללמד, שהתודה טעונה לחם, ולא חליפתה ולא תמורתה טעונים לחם.

ואם נתערבו זה בזה, מקריב את שתייהן, ואת הלחמים, ואומר, לחמים אלו לשם זו שהיא עיקר תודה.

אבל כשנתערבו ומתה אחת, זו שנשארה אין לה תקנה, כי אם היא תודה, היא טעונה לחם, ואם היא חליפי תודה או תמורת תודה, אינה טעונה לחם, ומאחר שאין לדעת כיצד להקריבה, אין מקריבים אותה.

קרבן אינו נפסל מחמת איחור הבאתו

א. בכור.

נאמר בתורה, "כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יוֹלֵד בְּבִקְרָךְ וּבְצֹאנְךָ הִזְכֵּר תִּקְדִּישׁ לַה' אֱלֹהֶיךָ ... לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שְׁנָה בְּשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱתָהּ וּבִיתְךָ" (דברים ט"ו י"ט-כ'), ומכאן, שמי שנולד לו בעדרו בכור בהמה טהורה, שאין בו מום, מקריבו בתוך אותה שנה, (ובשרו נאכל לכהנים).

ואמרו אחרים בברייתא, שאם איחר מלהביאו באותה שנה, לא נפסל בכך, שנאמר,

"וְאֶכְלֶתָּ לֶפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם מַעֲשֶׂה דִּנְגָה תִירָשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ וּבִכְרַת בָּקָרְךָ וְצֹאנְךָ לְמַעַן תִּלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל הַיָּמִים" (דברים י"ד כ"ג), **להקיש בכור למעשר** [תבואה], **וללמד, שכשם שמעשר אינו נפסל כשלא ניתן בשנתו**, אלא ינתן לאחר שנתו, [עד השנה השלישית, כמו שנאמר, "מִקְצָה שְׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת כָּל מַעֲשֶׂר תְּבוּאָתְךָ" (דברים י"ד כ"ח)], **כך הבכור אינו נפסל כשלא קרב בשנתו**, ויקרב לאחר שנתו.

דף ו'

ב. שאר קרבנות.

ולא רק בכור שאינו בא לכפרה כשר למרות איחורו, אלא גם שאר קרבנות הבאים לכפרה, [כעולה המכפרת על עשה, ושלמים הבאים לדורון, ליתן שלום בין ישראל לאביהם שבשמים], גם הם כשרים למרות איחורם

מתחילה רצו לומר שהדבר למד מהכתוב, "וְהָיָה בְךָ חֹטָא", שמשמעו אם תאחר, יהיה בך חטא, **אבל בקרבן לא יהיה חטא ואינו נפסל. אולם דחו זאת** ואמרו, שהכתוב בא ללמד, שאם תאחר יהיה בך חטא, ולא באשתך, כלומר המאחר לשלם נדרו, נענש בעצמו, ולא במיתת אשתו, כפי שנתבאר לעיל.

ומסקנת הגמרא כדברי בן עזאי, שהדבר למד מהכתוב בעניין פסול מחשבת חוץ לזמנו, "לא יִרְצָה הַמִּקְרִיב אֹתוֹ" (ויקרא ז' י"ח), המלמד, שדווקא הוא אינו מרצה, אבל קרבן הבא באיחור מרצה.

סיבת מיתת האשה

אמר רבי יוחנן או רבי אלעזר, אין אשתו של אדם מתה, אלא אם כן מבקשים ממנו **ממון, ואין לו**, שנאמר, "אִם אֵין לָךְ לְשֹׁלֵם, לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ" (משלי כ"ב כ"ז).

- **במסכת זבחים פירש רש"י**, שהכוונה למי שגזל, **ואין לו לשלם.**

- **אולם התוס' מפרשים**, שהכוונה למי שנדר ואינו משלם נדרו כלל, [ואם משלם באיחור, נענש בעצמו, ולא במיתת אשתו].

מוֹצֵא שְׁפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעִשִּׂיתָ כְּאֲשֶׁר נִדְרָתָ לֵה' אֱלֹהֶיךָ נִדְבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ. (דברים כ"ג כ"ד).

בתחילת הכתוב הנ"ל נאמרו שלוש מצוות :

א. "מוֹצֵא שְׁפָתֶיךָ" – זו מצוות עשה, **שתביא נדרך בזמן**, כי מן הסתם כוונת הכתוב לומר, מוצא שפתיך קיים^א.

^א כן פירש רש"י. ותוס' כתבו, "מוֹצֵא שְׁפָתֶיךָ" זו מצוות עשה, דכתיב "וְהִלָּצָא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ" (במדבר ל"ב כ"ד). [עיי

ב. "תִּשְׁמַר" – זו מצוות לא תעשה, **שלא תאחר נדרך**, וכמאמר רבי אבין אמר רבי אילעאי, כל מקום שנאמר השמר פן ואל הרי זה לא תעשה.

ג. "וְעִשְׂתָּ" – על כרחך, מכאן **אזהרה לבי"ד לכוף את הנודר לקיים**.

ובהמשך הכתוב מבואר באלו דברים נאמרו המצוות הנ"ל.

א. "כַּאֲשֶׁר נִדְרָתָ" – זה נדר, כלומר הכתוב מדבר **בנדרים**, שיש להביאם בזמן, ולא לאחר, ובי"ד מחייבים אותו להביא מה שהתחייב.

ב. "לֹה' אֶלְקִידָ" – כתוב מיותר לדרשה, ללמד שגם **חטאות ואשמות, עולות ושלמים**^א דינם כן, שיש להביאם בזמן, ולא לאחר, ובי"ד מחייבים אותו להביא מה שהתחייב.

ג. "נִדְבָחָ" – כמשמעו, ללמד שגם **נדבות** דינם כן. שיש להביאם בזמן, ולא לאחר, ובי"ד מחייבים אותו להביא מה שהתחייב.

ד. "אֲשֶׁר דִּבְרָתָ" – כתוב נוסף לדרשה ללמד שגם נדרי **קדשי בדק הבית** דינם כן. שיש להביאם בזמן, ולא לאחר, ובי"ד מחייבים אותו להביא מה שהתחייב.

ה. "בִּפְיָ" – כתוב נוסף לדרשה, ללמד שגם המתחייב **צדקה** דינו כן^ב. שיש להביאה בזמן, ולא לאחר, ובי"ד מחייבים אותו להביא מה שהתחייב.

שתי פעמים נאמרו המצוות הנ"ל

שני כתובים מלמדים שיש מצוות עשה להביא את נדרים בזמן. (א) הכתוב הנזכר לעיל בסמוך **"מוֹצֵא שְׁפָתֶיךָ"**. (ב) הכתוב הנזכר לעיל בדף ה' **"כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹקֵיכֶם מִכָּל שְׁבִטֵיכֶם לְשׁוֹם אֶת שְׁמוֹ שֶׁם לְשָׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה. וְהִבֵּאתֶם שָׁמָּה** עלתיכם וּזְבַחְתֶּם וְאֵת מַעֲשֵׂרְתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יָדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבָתֵיכֶם וּבְכֹרֶת בְּקָרְכֶם וְצֹאנְכֶם" (דברים י"ב ה'-ו').

ושני כתובים מלמדים שיש איסור לא תעשה לאחר את הבאת נדריו. (א) הכתוב הנזכר לעיל בסמוך **"תִּשְׁמַר"**. (ב) הכתוב הנזכר לעיל בדף ה' **"כִּי תִדֹּר לֹה' אֶלְקִידָ לֹא תֵאָחֵר** לְשָׁלְמוֹ כִּי דָרֵשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ ה' אֶלְקִידָ מַעֲמֹד וְהָיָה בְּךָ חֲטָא" (דברים כ"ג כ"ב).

[תוס']

^א מסתבר שהכוונה בזה לעולות ראייה ושלמי חגיגה.

^ב "בִּפְיָ" זו צדקה, דכתיב **"יִצָּא מִפִּי צִדְקָה"** (ישעיה מ"ה כ"ג). [תוס']

ושני כתובים מלמדים שבי"ד מוזהרים לכונן את הנודר לקיים את נדרו^א. (א) הכתוב הנזכר לעיל בסמוך **"וְעִשְׂתִּי"**. (ב) הכתוב **"אם עלה קרבנו מן הקרן וזכר תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד יקריב אותו לרצנו לפני ה'"** (ויקרא א' ג'), שכך הוא נדרש בברייתא, מאחר שכבר נאמר **"יקריבנו"**, למה נאמר שוב **"יקריב אותו"**, ללמד שכופים אותו להביא. יכול בעל כרחו, תלמוד לומר **"לרצנו"**, הא כיצד, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני.

והסיבה שנכפלו כל המצוות הללו, כדי ללמד שנוהגות בשני אופנים.

האופן הראשון הוא, כשהתחייב להביא איזה דבר, ועדיין לא הפרישו, [כגון אמר הרי עלי עולה, שבכך מחויב להפריש בהמה לעולה ולהקריבה, והוא הדין כשחטא ונתחייב חטאת, שהוא מחויב להפריש בהמה לחטאת ולהקריבה], הרי זה מצווה להפריש בזמן, ולא לאחר את ההפרשה, ובי"ד מוזהרים לכופו להפריש.

והאופן השני הוא, כשכבר הפריש את חיובו ועדיין לא הביא, הרי זה מצווה להביא בזמן, ולא לאחר את ההבאה, ובי"ד מוזהרים לכפותו על כך.

נדר ונדבה

נדר הוא דבר שאדם חייב באחריותו, כגון אומר **"הרי עלי להביא עולה"**, שאינו יוצא ידי חובתו עד שיביא עולה, ולכן אם הפריש בהמה לעולה, ואבדה, עליו להביא אחרת. ומאחר שבנדר יש התחייבות תחילה, ואחר כך הפרשה, מובן כיצד מתקיימים בו שני האופנים של איחור, בהפרשה, ובהבאה.

ונדבה הוא דבר שאינו חייב באחריותו, כגון אומר **"בהמה זו עולה"**, אם היא קיימת, יקריבה, ואם לאו, לא התחייב להביא אחרת. וכשנודב באופן הזה, יש הפרשה בלבד בלא התחייבות קודמת, ולכן מתקיים בה רק האופן השני של איחור, בהבאה. אולם יש אופן שבו תהא בנדבה התחייבות תחילה ואחר כך הפרשה, וזאת כשיאמר **"הרי עלי להביא עולה,** על מנת שלאחר שאפרישנה, לא אהיה חייב באחריותה^ב",

^א **כל מצות עשה נמי כופין,** כדאמר בפרק נערה שנתפתתה **"מכין אותו עד שתצא נפשו"**, והא דאיצטריך קרא הכא, משום דסלקא דעתא דאין כופין כאן, **לפי שכתוב "לרצונו"**. [] ואם תאמר הא דתנן פרק האומר משקלי, חייבי חטאות ואשמות אין ממשכנין אותן, חייבי עולות ושלמים ממשכנין אותן, היכי דמי, אי מקמי דאתא לידי בל תאחר, אפילו עולות ושלמים נמי לא, ואי דעבר בבל תאחר, אפילו חטאות ואשמות נמי. ויש לומר דלעולם בשלא עבר עדיין, אלא דחזינן שהוא מתעצל להביא, [נמוציא הוצאות חנם שלא לצורך כדי שלא ישאר בידו מה לקנות], ולהכי ממשכנין, ואם אין מוצאין במה למשכנו, אז כופין כדקאמר הכא. [] ואם תאמר ואעולות מאי טעמא בעי למשכוני טפי מחטאות ואשמות, והא בפרק קמא דזבחים אמר, דעולות נמי מכפרים אחיבי עשה. יש לומר כיון דאמרין בעלמא, שאם עשה תשובה לא זו משם עד שמוחלין לו, הרי בתשובה מתכפר, ולא דמי לחטאות ואשמות. [תוס'].]

^ב לא דמי למתנה על מה שכתוב בתורה. [תוס'].

מאחר שאינו חייב באחריות, הרי זו נדבה, ובאופן הזה מתקיימים בנדבה שני אופני האיחור, בהפרשה ובהבאה.

בל תאחר בצדקה

נתבאר, שגם הנודר לצדקה, אסור לאחר את קיום נדרו. ואמר רבא, אף שענין זה נדרש מהכתוב המדבר בקרבנות, ובהם האיסור הוא שלא לאחר שלושה רגלים, צדקה אינה כן, וכל שיש עניים, ואינו נותן, מיד עובר בבל תאחר^א.

המאחר קרבנותיו רגל אחד עובר בעשה

כבר נתבאר בדף ד', שגם לדעת חכמים, האומרים, שאיסור "לא תאחר" של קרבנות עוברים עליו באיחור שלושה רגלים, מצוות עשה להביא בזמנו ברגל ראשון, ומשעבר הרגל הראשון, ביטל מצוות עשה. וכן אמר רבא בדף זה.

פרה זבחי שלמים שאכלוה בפסח ואת וולדה בחג

נחלקו חכמים ורבי אליעזר במסכת תמורה, אם וולד שלמים קרב או לא, והעידו רבי יהושע ורבי פפיס, שוולד השלמים קרב שלמים כדברי חכמים.

ואמר רבי פפיס, אני מעיד, שהיתה לנו פרה של זבחי שלמים, ואכלנוה בפסח, ואכלנו וולדה שלמים בחג.

והנה לדברי רבא, אם היה הוולד ראוי להקרבה בפסח, מצווים היו להקריבו בפסח, שהרי המאחר אפילו רגל אחד עובר בעשה, אלא שבפסח עדיין היה הוולד מחוסר זמן, ולא היה ראוי להקרבה עד הרגל הבא.

- לדברי רב אשי, באמת הקריבוהו ברגל הבא, כלומר **בעצרת**, והוא נקרא בלשונו רבי פפיס חג. [ורב זביד חולק עליו, כי כל מקום שנשנו פסח ושבעות, נקרא שבועות "עצרת" ולא חג].

- ולדברי רב זביד, אמנם לא הקריבוהו עד **חג הסוכות**, והסיבה שלא עברו עליו כשלא הקריבוהו בשבועות, כי בחג השבועות היה הוולד חולה, ולכן לא היה ראוי להקרבה^ב.

^א הני מילי דקיימי עניים, אבל לא מיחייב להדורי בתרייהו כל זמן שלא עברו שלשה רגלים. [תוס']. ורבינו תם פסק, **דצדקה שפוסקים ליתן ביד גבאי, ישנה בבל תאחר מלמוסרה לגבאי, ואין הגבאי בבל תאחר מלחלקה**, אבל מה שאדם נודר ביד עצמו לכשירצה, אינה בבל תאחר. [תוס'].

^ב כדתנן בבכורות, זקן חולה ומזוהם. ובפרק כל האסורים דרשינן ליה, מדכתיב "מן הצאן מן הכבשים ומן העזים" ועוד כתיב "כי תגישו פסח וחולה אין רע". [תוס'].

עברו שלושה רגלים ולא הביא

אמר רבא, כיון שעברו עליו שלשה רגלים, ולא הביא נדרו, **בכל יום ויום עובר בבל תאחר**.

יש שהקשו על דברי רבא, מהברייתא המובאת להלן, ששנינו בה, שלא רק על ידי איחור רגלים עובר בבל תאחר, כי אם גם על ידי איחור שנה, ומאחר שביקש התנא ללמד חיובי בל תאחר, היה לו לומר גם ענין זה, שעובר בכל יום ויום.

ורבא לא קיבל קושיה זו, כי לדעתו לא בא התנא ללמד מספר לאוים שעובר, אלא זמנים של תחילת החיוב, שלדעתו הם, או כשעברו שלושה רגלים, או כשעברה שנה.

זמן גאולת בית מושב עיר חומה

המוכר בית אחוזה בעיר מוקפת חומה, תוך שנה, יכול לגאול את הבית מהקונה, על כרחו של קונה, ואם עבר הזמן, הבית עובר לרשות הקונה לעולם, ואינו חוזר ביוכל למוכר, שנאמר "וְאִם לֹא יִגָּאֵל עַד מְלֵאת לוֹ שָׁנָה תְּמִימָה וְקָם הַבֵּית אֲשֶׁר בָּעִיר אֲשֶׁר לוֹ" חֲמָה לְצִמְיַתָּת לְקִנְיָה אֹתוֹ לְדִרְתָּיו לֹא יֵצֵא בִּיבֹל" (ויקרא כ"ה ל').

ונחלקו חכמים, מה היא "שָׁנָה תְּמִימָה" של זמן הגאולה.

לדעת חכמים – בשנה פשוטה שנים עשר חודש [מיום ליום ומעת לעת], כגון אם מכר את הבית באחד בניסן בשעה חמש, זמן הגאולה הוא עד אחד בניסן בשעה חמש של השנה הבאה, ואם **נתעברה השנה, מתאריך זמן הגאולה בחודש נוסף** מחמת העיבור, ונמצא זמן הגאולה שלוש עשרה חודש עד אחד בניסן הבא.

ולדעת רבי – בכל שנה זמן הגאולה הוא שנה מלאה של 365 יום, [מיום ליום ומעת לעת], שזהו אורך שנת החמה, שהוא עודף כאחד עשר יום על זמן של שנים עשר חודשי לבנה.

בל תאחר בשנה בלא רגלים

עד עתה נתבאר, שאיסור איחור הבאת הקרבנות תלוי ברגלים בלבד, ועל ידי איחור שלושה רגלים עובר, גם כשלא איחר שנה, כגון שנדר בארבעה עשר בניסן, ועברו פסח שבועות וסוכות, ולא הביא, ונמצא עובר בבל תאחר בעשרים ושלושה בתשרי, ששה חודשים ותשעה ימים משעת נדרו.

^א "לא"י כתיב.

ולדעת הברייתא המובאת בדף זה, כשם שאסרה תורה לאחר את הקרבנות שלוש רגלים, אף על פי שלא עברה שנה [=רגלים בלא שנה], כך אסרה תורה לאחר את הבאת הקרבנות שנה, אף על פי שלא עברו שלושה רגלים [=שנה בלא רגלים]. ומשמע מהתוס', שלמד זאת ממה שנאמר בבכור, שיש להקריבו בתוך שנתו, "כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יוֹלֵד בַּבֶּקֶרֶד וּבַצֹּאֵן הַזֶּכֶר תִּקְדָּשׁ לַה' אֱלֹקֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בַּבְּכוֹר שׁוֹרָד וְלֹא תִגְזוּ בְּכוֹר צֹאֵן. לִפְנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְּשָׁנָה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֶתְּהָ וּבֵיתְךָ" (דברים ט"ו י"ט-כ').

ולהלן יתבאר בעזה"י כיצד יתכן שתעבור שנה ולא יעברו שלושה רגלים.

א. לא עברו שלושה רגלים כסדרם.

כבר נתבאר שלדעת רבי שמעון, אין עוברים בבל תאחר, אלא כשיאחר שלושה רגלים כסדרם, פסח שבועות סוכות, ולפי זה, כל שנדר בין פסח לסוכות, תעבור עליו שנה של איחור, קודם שיאחר שלושה רגלים, שהרי לא יעברו עליו שלושה רגלים כסדרם עד אחר סוכות השני.

ואם דעת התנא של משנתנו **כדעת רבי שמעון**, שאיחור רגלים שאסרה תורה, הוא איחור שלושה רגלים כסדרם, בא התנא הזה ולימד, שלדעתו, כל זה כשלא עברה שנה משעת נדרו, כגון שנדר בין סוכות לפסח, [כשיגיע סוכות, עובר בבל תאחר, אף על פי שלא עברה שנה], אבל כשעברה שנה משעת נדרו, שנדר בין פסח לסוכות, מיד כשעברה שנה משעת נדרו, עובר בבל תאחר, אף על פי שלא עברו שלושה רגלים כסדרם. [ונמצא מסכים עם רבי שמעון, שאיחור מחמת רגלים הוא כשיאחר אותם כסדרם, וחולק עימו במה שאומר, שבשנה של איחור גם עובר בבל תאחר, ולא רק באיחור רגלים].

אמנם לדעת חכמים, כל שעברו שלושה רגלים, בין כסדרם, ובין שלא כסדרם, עובר בבל תאחר. ולפי זה, **לכאורה לא יתכן** שיתעכב חיובו מחמת רגלים יותר משנה אחת, כי בכל שנה יש שלושה רגלים, ואם כן, אפילו נדר מיד אחר הפסח, שתעבור שנה שלימה עד שיעברו עליו שלושה רגלים, מכל מקום כשתעבור שנה, יעברו גם שלושה רגלים, ואם כן יתחייב מחמת איחור שלושה רגלים^א.

^א דאי באקדשיה בתוך הרגל, דכי מטיא שתא אכתי ליכא שלש רגלים, דשלימים בעינן ... הכא נמי איכא רגלים שלימים, דסוף רגל ראשון דאשתקד מצטרף לתחלת רגל דהשתא. [ובדף ז' בד"ה והרי רגלים כתבו בבאור דברי רש"י שם "ויום נכנס רגל וקא נדר אפילו ליל ראשון ליכא כוליה רגל ואינו עולה למנין שלושה רגלים"]. ובירושלמי מפרש תפתר כגון דאקדשיה כשהיה מחוסר זמן בפסח. ולקמן אין משמע כן, דאמרינן אין מונין שנה לבכור, אלא משעה שראוי להרצאה. [תוס'].

ולהלן יתבאר בעזה"י, כיצד יתכן גם לדעת חכמים, שתעבור עליו שנה שלימה, קודם שיעברו שלושה רגלים. ובאופנים הללו, דעת התנא של הברייתא, שיעבור בבל תאחר מחמת איסור של שנה, אף על פי שלא איחר שלושה רגלים.

ב. בשנה מעוברת.

לעיל נתבאר, שנחלקו חכמים ורבי בכתוב "שָׁנָה תְּמִימָה" האמור בבתי ערי חומה, ולדעת רבי, כוונת הכתוב לשלוש מאות ששים וחמישה ימים, כמנין ימות החמה, בין בשנה פשוטה, ובין בשנה מעוברת.

ואם בדבר זה דעת התנא של הברייתא **כדעת רבי**, יש אופן שבו יעבור בבל תאחר מחמת איחור שנה, אף על פי שלא איחר שלושה רגלים, כגון, אם נדר בתוך הפסח, ושנה שאחרי כן מעוברת, לא יעברו עליו שלושה רגלים עד הפסח הבא, כלומר אחר שלושה עשר חודשים [383-385 ימים], ואילו שנה תעבור עליו בסוף אדר, כשיעברו שלוש מאות ששים וחמישה ימים^א.

אמנם לדעת חכמים, החולקים על רבי, "שָׁנָה תְּמִימָה" האמורה בבתי ערי חומה, היא שנה תמימה מיום ליום, כלומר אם החלה השנה בעשרים ואחד בניסן, היא מסתיימת באותו תאריך בשנה הבאה, בין היתה שנה פשוטה, ובין היתה שנה מעוברת, ואם כן, **גם כשהשנה מעוברת, לא תעבור שנה שלימה קודם שיעברו שלושה רגלים**. **ולהלן יתבאר בעזה"י, כיצד יתכן** גם לדעתם, שתעבור עליו שנה שלימה, קודם שיעברו שלושה רגלים.

ג. שנה ראשונה ניסן ואייר מלאים ושנה חסרים.

חג השבועות אין לו תאריך קבוע, אלא הוא יום חמישים לספירת העומר. ורב שמעיה שנה ברייתא, בה מבואר, שפעמים ניסן ואייר שניהם חסרים, [כלומר שניהם 29 יום], ואז חל חג השבועות בשבעה בסיון, [14 יום של ספירה בחודש ניסן, 29 יום בחודש אייר, ונשארו עוד ששה ימי ספירה בחודש סיון, ויום שביעי בסיון הוא שבועות]. ופעמים ניסן ואייר אחד מלא ואחד חסר, וחל חג השבועות בששה בסיון. ופעמים ניסן ואייר שניהם מלאים, וחל שבועות בחמישה בסיון.

ואם גם דעת התנא של הברייתא **כן**, יש אופן שבו יעבור בבל תאחר מחמת איחור שנה,

^א ואית דאמרי שנדר לאחר הרגל, ושילחי אדר בתרא לא דוקא, אלא לאחר שיצא אדר קאמר. [רש"י].

אף על פי שלא איחר שלושה רגלים, כגון, כשבשנה ראשונה היו ניסן ואייר מלאים, וחל חג השבועות בחמישה בסיון, ועמד ביום ששה בסיון, ונדר, ובשנה הבאה היו ניסן ואייר חסרים, וחל חג השבועות ביום שבעה בסיון, נמצא שעד שמונה בסיון לא עברו שלושה רגלים, ואילו כשעבר ששה בסיון, כבר עברה שנה שלמה.

והחולק על התנא של הברייתא, ואומר, שלעולם לא תעבור שנה קודם שיעברו שלושה רגלים, דעתו כדעת אחרים, האומרים שכל חודשי השנה, לעולם אחד מלא ואחד חסר, וכמו כן ניסן ואייר, אחד מלא ואחד חסר, ולעולם חג השבועות ביום ששה בסיון.

שכך שנינו, אחרים אומרים, אין בין עצרת שנה זו לעצרת שנה הבאה, וכן אין בין ראש השנה זה לראש השנה הבא, אלא ארבעה ימים בלבד, כלומר אם חל בשנה זו ביום שני בשבוע, יחול בשנה הבאה ביום ששי בשבוע [שכל חדשי השנה אחד מלא ואחד חסר, ובשנה יש תמיד 354 ימים, שהם 50 שבועות וארבעה ימים], ואם היתה שנה מעוברת, יהיה בין מועדי שנה זו למועדי שנה הבאה חמשה ימים, [כי חודש העיבור לעולם חסר, כלומר 29 יום שהם ארבע שבועות שלמים ויום אחד, ולכן אינו דוחה את המועדות אלא יום אחד נוסף].

כל האופנים המבוארים עד עתה מיישבים, כיצד יתכן שתעבור שנה קודם שיעברו שלושה רגלים, אולם לדעת רבי מאיר ורבי אליעזר בן יעקב, יש בל תאחר מחמת רגלים ברגל אחד או שנים.

ולהלן יתבאר, כיצד יתכן גם לפי דעתם, שתעבור שנה, ויתחייב משום איחור שנה, ועדיין לא יתחייב משום איחור רגלים.

ד. בחולה.

כתבו התוס', שהאופן שבו יתכן גם לפי דעת רבי מאיר ורבי אליעזר בן יעקב, שתעבור שנה, ויתחייב משום איחור שנה ועדיין לא יתחייב משום איחור רגלים, כשברגלים היתה הבהמה חולה, ופסולה להקרבה.

יורש אינו מוזהר בבל תאחר על קרבן אביו

מי שהקדיש בהמה לקרבן, ומת, יורשיו מקריבים אותה. ונסתפק רבי זירא, האם מוזהרים הם באיסור בל תאחר, שכן מצד אחד נאמר "כִּי תִדָּר נָדָר לַה' אֶלְקִיךָ לֹא תֵאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי דָרֶשׁ יִדְרֹשְׁנֻהּ ה' אֶלְקִיךָ מִעֲמֻד וְהָיָה בְּךָ חֶסֶד" (דברים כ"ג כ"ב), ומשמע שהנדר עצמו מוזהר, ולא אחר, ובכלל זה יורש שלא נדר. ומצד שני נאמר "וּבְאֵת שְׁמָהּ. וְהִבְאֵתָם שְׁמָהּ", ומשמע, שמי שמוטל עליו להביא, מוזהר, ובכלל זה יורש, שעליו להביא.

ופשטו ספק זה, מדברי רבי חייא בברייתא, שדרש את הכתוב, "כִּי תִדָּר נָדָר לַה' אֶלְקִיךָ לֹא

תִּתְּחַר לְשִׁלְמוֹ כִּי דַרְשׁ יִדְרְשֵׁנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ מֵעַמְּךָ וְהָיָה בְּךָ חֶסֶד וְאֱמֶת, "מֵעַמְּךָ" מִיֵּעוֹט הוּא, לְחוֹצִיא יוֹרֶשׁ, שְׁאִינוּ מוֹזֵהֶר.

וְמָה שֶׁדִּרְשׁוּ מִהַכְּתוּב הַזֶּה בְּדָף ה' לְרִבּוֹת לִקְטֵי שְׂכָחָה וּפִאָה מִהַמִּילָה "עַמְּךָ" דִּרְשׁוּ, וְרִבִּי חֵיִיא דִּרְשׁ מִהָאֹת "מ" שֶׁל "מֵעַמְּךָ".

אשה בבל תאחר

כִּבְר נִתְבָּאֵר בְּדָף ד', שְׁעִינִן זֶה שְׁאִסְרָה תוֹרָה לְאַחַר אֶת הַנְּדָרִים שְׁלוֹשָׁה רִגְלִים, לְמַד מִהַכְּתוּב בְּעִינֵין חוֹבֵת הָרָאִיָּה בְּרִגְלִים "שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאֶה כָּל זָכוֹר אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמִּצּוֹת וּבְחַג הַשְּׂבָעוֹת וּבְחַג הַסִּכּוֹת וְלֹא יִרְאֶה אֶת פְּנֵי ה' רִיקָם" (דְּבָרִים ט"ז ט"ז).

וְנִסְתַּפֵּק רַבִּי זִירָא, הָאֵם מֵאַחַר שְׁאִשָּׁה פְּטוּרָה מִמִּצְוֹת רָאִיָּה, אֵין לְהַזְהִירָה עַל אִיחּוּר רִגְלִים^א, אוֹ מֵאַחַר שְׁחִיבַת לַעֲלוֹת לְרִגְלֵי מִשׁוּם שְׂמִיחָה^ב, הָרִי הִיא בְּכָלֵל הָאִזְהָרָה.

וְאִמְרוּ לוֹ אֲבִי, מֵאַחַר שְׁחִיבַת לַעֲלוֹת לְרִגְלֵי מִשׁוּם שְׂמִיחָה, הָרִי הִיא בְּכָלֵל אִזְהָרָת בַּל תִּתְּחַר שְׁלוֹשָׁה רִגְלִים.

וְדִבְרֵי אֲבִי אֵלּוּ נִאֲמָרוּ לְרַבִּי זִירָא, לְפִי סִבְרַת רַבִּי זִירָא, שְׂמִיחָתָהּ הִיא שְׂמִיחָה חִיבַת לַעֲלוֹת לְרִגְלֵי. אוֹלָם אֲבִי עֲצָמוּ סְבוּר, שְׁאִשָּׁה יוֹצֵאת יָדֵי שְׂמִיחָה בְּשְׂמִיחָה שְׂמִיחָה בְּעֵלָה, בְּבַבֵּל בְּבִגְדֵי צְבִעוֹנִים, בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל בְּבִגְדֵי פֶשֶׁת הַמְּגוּהָצִים^ג.

בכור מאימתי מונין לו שנה

בְּכוֹר תָּם דִּינוּ לְהִיקָרֵב לְמִזְבֵּחַ בְּתוֹךְ שְׁנָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה, וּבִשְׁרָו נֹאכַל לְכַהֲנִים. וְאִמְרוּ רַב אַחָא בְּרִי יַעֲקֹב, שְׁאֵין מוֹנִים לוֹ שְׁנָה מִשְׁעַת לִידָתוֹ, אֲלֵא מִשְׁעַת שְׁנִירָא לְהִרְצָאָה, כְּלוּמַר מִיּוֹם שְׁמִינִי לִידָתוֹ, שְׁאֵז נַעֲשֶׂה רָאוּי לְהִקָּרֵב, וְעַד יוֹם שְׁמִינִי לְשְׁנָתוֹ הַשְּׁנִיָּה.

דף ז'

בְּכוֹר בַּעַל מוֹם נִיתֵן לְכַהֲנִים, וְדִינוּ לְהִיאַכֵּל בְּמִדְיָנָה כְּחוֹלִין בְּתוֹךְ שְׁנָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה. וְאִמְרוּ אֲבִי, אִם נִוֹלַד בְּמוֹמוֹ, מֵאַחַר שְׁמִינִי לִידָתוֹ רָאוּי הוּא לְשַׁחֲטוֹ, מִיּוֹם זֶה מוֹנִים לוֹ

^א והוא הדין זקן וחולה ומי שאין לו קרקע וכל הפטורים מן הראייה. [תוס'].

^ב דכתיב "ושמחת בחגך" ואמר מר, בזמן שבית המקדש קיים, אין שמחה אלא בבשר שלמים, שנאמר "וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת". [רש"י].

^ג כן פירש רש"י. וקשיא לרבינו תם, דהני מילי בזמן הזה, אבל בזמן שבית המקדש קיים, אין שמחה אלא בבשר ... ומפרש רבינו תם בעלה משמחה, שהחויב על בעלה ולא עליה, לפיכך לא קרינא בה "ובאת שמה" ... [תוס'].

שנה^א. וכל זה כשידוע שכלו חדשיו ואינו נפל, אבל אם יש לחוש שהוא נפל, אין לשחטו עד יום שמיני, שאז יצא מכלל ספק נפל^ב.

באחד בניסן ראש השנה לחודשים

חודשי השנה נמנים מניסן, כלומר החודש הראשון הוא ניסן והשני הוא אייר וכן לפי הסדר עד החודש השנים עשר הוא אדר, ולכן אחד בניסן נחשב ראש השנה לחודשים.

מתחילה רצו לומר, שהדבר מבואר מהכתובים בענין הפסח, שכן החודש שהפסח קרב בו, נקרא בכתוב ראשון לחודשי השנה, שנאמר, "החֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשֹׁן הוּא לָכֶם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה. וַדְּבַרְוּ אֶל כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בָּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֹׁהַ לְבֵית אָבֹת שׁוֹהַ לְבָיִת. וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהֵיטָה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הִקְרִיב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִקְסֹת נֶפֶשׁת אִישׁ לְפִי אֲכָלוּ תִכְסּוּ עַל הַשֹּׁה. שֹׁהַ תָּמִיד זָכָר בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן הַכִּבְשִׁים וּמִן הָעִזִּים תִּקְחוּ. וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אֲרֻבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אוֹתוֹ כָּל קָהָל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֶרְבָּיִם" (שמות י"ב ב'-ו'), **ומבואר בכתוב, שהחודש שהפסח קרב בו הוא חודש האביב,** שנאמר, "שְׁמֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעֲשִׂיתָ פֶסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי בַחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לֵילָה" (דברים ט"ז א'), וחודש האביב, הוא חודש שבו התבואה הראשונה מגיעה לגמר בישולה, **ולכאורה זהו חודש ניסן שבו התבואה מגיעה להיות אביב.** למדנו שהחודש הראשון, הוא חודש ניסן.

ואין להקשות, שמא חודש האביב הוא חודש אייר, שבו התבואה המאחרת גומרת בישולה, כי מאחר שרוב תבואות כבר נגמר בישולם בניסן, אין להחשיב את אייר חודש אביב.

אבל הקשו, שמא הכוונה לחודש אדר, שבו התבואות הממהרות ביותר גומרות בישולם, ואף שאינן רוב התבואות, מכל מקום מאחר שבחודש זה כבר נגמר בישול התבואות המקדימות, אפשר שהוא חודש האביב.

ורב חסדא רצה לומר, שענין זה, שחודש ניסן הוא ראשון לחודשים, יש ללמודו מהכתוב בענין חג הסוכות, שמבואר בו שבחודש השביעי הוא זמן האסיף, "אָךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַסְפְּכֶם אֶת תְּבוּאֹת הָאָרֶץ תַּחֲגֹזוּ אֶת חַג ה' שְׁבַעַת יָמִים

^א אבל תם ונעשה בעל מום, כיון דלא חזי לאכילה, מונים לו משעת הרצאה. [א"ח: ולכאורה אם נעשה המום ביום שני או שלישי עד יום שמיני, ימנו מיום שנעשה המום. ויל"ע בדבר]. ואין לדקדק מכאן שיהיה שייך בל תאחר בנתינתו לכהן, דהכא לענין להאכילו בתוך שנתו, דצריך, כדאיתא פרק עד כמה. [תוס'].

^ב ומיהו מאחר שבאמת אינו נפל, מונים לו שנה מיום לידתו, שבאמת היה ראוי. כן נראה לכאורה. ויל"ע בדבר.

ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון" (ויקרא כ"ג ל"ט), **ורוב האסיף הוא בחודש תשרי**, שמכניסים בו את הפירות מהשדות מפני הגשמים, **ומאחר שתשרי הוא שביעי, ניסן הוא ראשון**.

ואין להקשות, שמא חודש האסיף הוא חודש חשון, שבו נגמר האסיף, [ואם כן אייר הוא החודש הראשון], כי מאחר שרוב האסיף כבר נגמר קודם חשון, ואין בו אלא סוף אסיף בלבד, אין ראוי לקרותו חודש האסיף.

אבל הקשו, שמא חודש האסיף הוא חודש אלול, שבו מתחילים באסיף, ואף שרוב האסיף בתשרי, מכל מקום מאחר שבחודש זה מתחילים באסיף, ראוי לקרותו חודש האסיף והוא שביעי לאדר ואם כן אדר הוא ראשון לחודשים.

ולבסוף אמר רבינא, דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי קבלה למדנו, כלומר מדברי הנביאים יש ללמוד את סדר החודשים.

ולהלן הפסוקים שהביאו בגמרא, בהם נזכרו החודשים ומניין כל אחד מהם בחודשי השנה.^א

א. רבינא הביא את הפסוק "ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חֹדֶשׁ הוּא חֹדֶשׁ שְׁבַט בשנת שתים לַדְרִינֹשׁ הִיָּה דְּבַר ה' אֶל זְכַרְיָה בֶן בִּרְכַּיָּה בֶן עֲדוּא הַנְּבִיא לֵאמֹר" (זכריה א' ז').

ב. רבה בר עולא הביא את הפסוק "ותלקח אֶסְתֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אַחְשֵׁרוּשׁ אֶל בֵּית מְלָכוֹתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ טֵבֵת בשנת שבע לַמְּלָכוֹתוֹ" (אסתר ב' ט"ז).

ג. רב כהנא הביא את הפסוק "וַיְהִי בַשָּׁנָה אֲרָבַע לַדְרִינֹשׁ הַמֶּלֶךְ הִיָּה דְּבַר ה' אֶל זְכַרְיָה בְּאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַתְּשַׁעִי בְּכֶסֶל" (זכריה ז' א').

ד. רב אחא בר יעקב הביא את הפסוק "וַיִּקְרָא סִפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּעַת הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי הוּא חֹדֶשׁ סִינּוֹ בְּשִׁלּוּשָׁה וְעֶשְׂרִים בּו וַיִּכְתֹּב כָּל אִשָּׁר צָוָה מֶלֶךְכִּי אֶל הַיְּהוּדִים וְאֶל הָאַחַשְׁדָּרְפָּנִים וְהַפְּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר מֵהֶזּוּ וְעַד כּוֹשׁ שִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים וּמֵאַה מְדִינָה מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכַתְּבָהּ וְעַם וְעַם כָּלִשְׁנוּ וְאֶל הַיְּהוּדִים כְּכַתְּבָם וְכָלִשְׁוֹנָם" (אסתר ח' ט').

ה-ו. רב אשי הביא את הפסוק "בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֹדֶשׁ נִיסָן בשנת שתים עשרה לַמֶּלֶךְ אַחְשֵׁרוּשׁ הַפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הַמֶּן מִיּוֹם לְיוֹם וּמִחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שָׁנִים עֶשֶׂר הוּא חֹדֶשׁ אָדָר"

^א לא מצי למילף מכאן מייניהו כלל, אם לא נאמר שהיתה קבלה בידם סדר שמות החדשים זה אחר זה. והכי אמר בירושלמי, שמות החדשים עלו בידם מבבל. בראשונה "בירח האיתנים" שבו נולדו אבות, "בירח בול" שבו כל העולם נובל והארץ עשויה בולות שבו בולים לבהמה בבתיהם, "בירח זיו", שבו זיו האילנות. מכאן ואילך "ויהי בחדש ניסן שנת עשרים" ויהי בחדש כסלו שנת עשרים בחדש העשירי הוא חדש טבת". [תוס']

(אסתר ג' ז').

ואף על פי שהפסוק האחרון מפורש יותר מכל הפסוקים, שכן מפורש בו "בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֲדָשׁ נִסָּן", שאר החכמים לא הביאו ממנו ראיה, כי אמרו, אפשר שלא נקרא כאן ראשון לחודשים, אלא לאותו מעשה של המן.

והסיבה שהתנא של משנתנו לא שנה ענין זה, שאחד בניסן ראש השנה לחודשים, כי הזכיר רק דברים שאחד בניסן הוא ראש לכל השנה, וכל השנה מניסן ועד ניסן שווה, ואינו מתחלף עד השנה הבאה, [כגון שטרות, שמניסן עד ניסן שנה אחת], ולא הזכיר דבר שמתחלף בכל חודש.

ממתי יכולים לעבר את השנה

כלל בדינינו, שאין מעברים אלא אדר, כלומר כשמעברים את השנה, אין מוסיפים חודש אחר, אלא אדר לבד, שנאמר "שְׁמוֹר אֶת חֲדָשׁ הָאֲבִיב", חודש הסמוך לאביב עבר, שיבוא אביב בזמנו.

ומאחר שמעברים את חודש אדר, **לכתחילה** כשבי"ד יושבים לעיין בצרכי עיבור, עליהם לשבת סמוך לחודש אדר, ולא להקדים הרבה, כדי שלא ישתכח הדבר עד שיגיע אדר.

ובשעת הדחק, כגון שמפחדים שיגזרו שמד, או שהיה הנשיא צריך ללכת לחצר המלך, ובלעדיו אין יכולים לעבר, יכולים להקדים את ישיבתם לעבר, עד ראש השנה.

אבל לפני ראש השנה, לעולם אין יושבים לעבר את השנה, ואם ישבו לעבר את השנה קודם ראש השנה, אין השנה מעוברת בכך.

עד מתי יכולים לעבר את השנה

מתחילה היו אומרים, שרק עד פורים, בית דין יושבים לעבר את השנה, אבל אם עבר פורים, שוב לא ישבו לעבר את השנה, ותהא שנה פשוטה.

והסיבה לכך, כי הלכה היא, ששואלים ודורשים בהלכות הפסח קודם לפסח שלושים יום, וכשלא ישבו לעבר את השנה קודם פורים, כשהגיע פורים סבורים שהשנה פשוטה, ומתחילים לדרוש בהלכות הפסח, ומאחר שהחלו הדרשנים לדרוש ברבים הלכות הפסח, שוב לא יתקבלו לעם דברי השלוחים, שיאמרו נתעברה השנה.

אולם רבי יהושע ורבי פפיס העידו לפני החכמים, שאין הדבר כן, ומעברים את השנה כל חודש אדר עד סופו, ואין לחוש לכך שלא יתקבלו דברי השלוחים, כי הכל יודעים שהעיבור תלוי בחשבון, ויאמרו הכל, רק עתה נתברר לבי"ד שצריך לעבר את השנה.

באחד בניסן ראש השנה להפסקת עיבורים

נתבאר שמעברים את השנה עד סוף חודש אדר אולם משהגיע ניסן שוב אין יכולים לעבר.

ולדברי רב נחמן בר יצחק, זהו ששנינו בברייתא, שבאחד בניסן ראש השנה לעיבורים, כלומר להפסקת העיבורים, שכיון שקדשו החודש לשם ניסן, בטלה אפשרות עיבור משנה זו, ומעתה לא ידונו בעיבור שנה זו, אלא בעיבור שנה הבאה.

והסיבה שהתנא של משנתנו לא שנה ענין זה, שאחד בניסן ראש השנה לעיבורים, כי הזכיר רק דברים שמתחילים באחד בניסן, ולא דברים שנפסקים באחד בניסן.

באחד בניסן ראש השנה לתרומת שקלים

בכל שנה ושנה היו כל ישראל מביאים מחצית השקל לקרבנות ציבור, וקונים בהם קרבנות ציבור, ובכל שנה קונים רק ממעות שהובאו באותה שנה, ולא ממעות של שנה שעברה, שנאמר, "וְנִסְפְּיָהֶם חָצִי הָהוּא וְהָיָה לַפֶּר וְשְׁלִישִׁת הָהוּא לְאִיל וְרִבְעִית הָהוּא לִכְבֹּשׁ וְזֶה זֶה לְעֹלֹת חֹדֶשׁ בְּחֹדֶשׁוֹ לְחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה" (במדבר כ"ח י"ד) שילש הכתוב לשון חדש, ללמד, שיש חודש בשנה שבו עליך להתחיל להביא מתרומה חדשה, ולא מתרומה ישנה.

ויש ללמוד בגזרה שווה, שהוא חודש ניסן, שנאמר כאן "לְחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה" וכן נאמר בחודש ניסן, "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה" (שמות י"ב ב'), ומכאן, שבכל שנה בחודש ניסן, יש להביא מתרומה חדשה של שנה זו.

ואין לומר שהוא חודש תשרי, שגם בו נאמר, "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ תְּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מְרִשִּׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה" (דברים י"א י"ב), כי יותר ראוי ללמוד גזרה שווה בין שני כתובים שנאמר בשניהם "לְחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה", מה שאין כן תשרי, שנאמר בו רק "הַשָּׁנָה".

וזהו ששנינו בברייתא, אחד בניסן ראש השנה לתרומת שקלים.

והסיבה שהתנא של משנתנו לא שנה ענין זה, שאחד בניסן ראש השנה לתרומת שקלים, כי אינו דבר מוחלט, שכן בדיעבד, אם הביאו מתרומה ישנה, גם כן יצאו.

אמר רב יהודה אמר שמואל, וכן שנינו בברייתא, קרבנות צבור הבאים באחד בניסן, מצוה להביא מן החדש, ואם הביא מן הישן, יצא, אלא שחיסר מצוה.

ויחיד שהתנדב משלו לציבור, אם מסר לציבור להיות של ציבור, כשר לקרבנות ציבור, ואין חוששים שלא מסר בלב שלם.

המשכיר בית לחבירו לשנה או לשנה זו

השכיר בית לחבירו ואמר, "משכיר אני לך לשנה", מונה שנים עשר חודש מיום ליום, כלומר הבית ביד השוכר, עד שיגיע יום זה בשנה הבאה.

השכיר בית לחבירו ואמר, "משכיר אני לך לשנה זו", הבית ביד השוכר עד סוף השנה ולא יותר, ובתנאי שיש עד סוף השנה חודש שלם, כי אין אדם שוכר דירה לפחות מחודש.

ולדעת ברייתא אחת, וכן לדעת יש אומרים בברייתא נוספת, סוף שנת שכירות הוא באחד בניסן, ולפיכך אם החלה השכירות קודם חודש אדר, אפילו יום אחד, מאחר שהיה הבית ביד השוכר חודש שלם, בהגיע חודש ניסן תמה השכירות.^א

והסיבה שאחד בניסן הוא גמר שנת שכירות, ולא אחד בתשרי, כי רגילים לשכור בתים לימות הגשמים, וכל ששוכר קודם תשרי, דעתו לשכור עד אחר ימות הגשמים, אבל בהגיע אחד בניסן כבר נגמרו ימות הגשמים, ולכן בו תמה שנת השכירות.

וזהו ששנינו בברייתא, שיש אומרים, שאחד בניסן הוא ראש השנה לשכירות, כי בו מסתיימת שנת שכירות.

ומבואר, שהתנא של משנתנו, וכן תנא קמא בברייתא חולקים על כך, כי לדעתם בניסן עדיין יורדים גשמים, ואין להחשיב את הגעתו כגמר ימות הגשמים.

סיכום הדברים שראש השנה שלהם בניסן

דברים הנזכרים במשנתנו :

א. שנות מלכי ישראל.

ב. סדר רגלים לחיוב בל תאחר [כדעת רבי שמעון].

דברים שהוסיף תנא קמא בברייתא :

ג. סדר החודשים.

ד. הפסקת עיבורים.

ה. תרומת שקלים.

דבר נוסף כדעת יש אומרים בברייתא :

^א ולא אמרינן הדמים מודיעים, והרי המעות מתנה או פקדון. [תוס'].]

ו. שכירות בתים.

רוב המנויים כאן ראש השנה שלהם אחד בניסן, חוץ מרגלים, שראש השנה שלהם בחמישה עשר בניסן.

חמישה ראשי שנים המוזכרים במשנתנו

במשנתנו מבוארים חמישה זמנים שהם תחילת שנה, [חלקם תחילת שנה לדבר אחד, וחלקם תחילת שנה למספר דברים].

א. אחד בניסן.

הוא ראש השנה למלכי ישראל כדברי הכל. וכמו כן הוא ראש השנה לארבעה דברים נוספים הנזכרים בברייתא, לסדר חודשים, להפסקת עיבורים, לתרומת שקלים, ולשכירות בתים.

ב. חמישה עשר בניסן.

הוא ראש השנה לרגלים כדעת רבי שמעון.

ג. אחד באלול.

הוא ראש השנה למעשר בהמה כדעת רבי מאיר [כפי שיתבאר בעזה"י בדף ח'].

ד. אחד בתשרי.

הוא ראש השנה למעשר בהמה, כדעת רבי אלעזר ורבי שמעון. [כפי שיתבאר בעזה"י בדף ח'].

ולדברי הכל הוא ראש השנה, לשנים, ולשמיטים, וליובלות [לאיסור חרישה וזריעה], ולנטיעה, [למנות שנות ערלה], ולירקות [למעשר ירק].

ה. חמישה עשר בשבט.

הוא ראש השנה לאילן כדברי בית הלל. [ודברי בית שמאי האומרים באחד בשבט, במקום בית הלל אינם משנה].

ואף על פי שנזכרו במשנתנו חמישה זמנים שהם ראשי שנים, תחילת המשנה היא, "ארבעה ראשי שנים הן".

והנה אם אין כל משנתנו דברי תנא אחד, אלא צירוף של דברי כמה תנאים, ניתן להבין מדוע מתחילה "ארבעה ראשי שנים", שכן זאת דעת התנא שאת דבריו מזכירה המשנה בתחילתה. ויתכן שהוא רבי מאיר, האומר שחמישה עשר בניסן אינו ראש השנה לרגלים, [כי לדעתו ברגל ראשון עוברים בבל תאחר], ונשארו ארבע זמנים של ראשי

שנים. ויתכן שהוא רבי שמעון, האומר שאחד באלול אינו ראש השנה למעשר בהמה, [אלא אחד בתשרי], ונשארו גם כן ארבע זמנים של ראשי שנים.

אולם קשה לומר שמשנתנו היא צירוף של דברי כמה תנאים, כי אם כן אינה מסודרת בסדר נכון, שמתחילה מביאה את דברי רבי שמעון, [שחמישה עשר בניסן הוא ראש השנה לרגלים], ולאחר מכן מביאה את דברי רבי מאיר, [שאחד באלול ראש השנה למעשר בהמה], ושוב מביאה את דברי רבי שמעון, [שאחד בתשרי הוא ראש השנה למעשר בהמה], וראוי יותר להביא דברי כל אחד מהתנאים בפני עצמו^א.

ולפיכך אמר רב יוסף, שבאמת משנתנו כולה דברי תנא אחד הוא, ואין כאן עירוב דברי תנאים שונים, שכל משנתנו כדעת רבי שסידר המשניות, ולדעתו כל חמשת הזמנים הנזכרים לעיל, כולם ראשי שנים למה שנתבאר, [לענין רגלים דעתו כדעת רבי שמעון. ולדעת מעשר בהמה דעתו כדעת רבי מאיר].

אכן אם כן הוא, יש להבין למה פתח דבריו "ארבעה ראשי שנים", ולא אמר "חמישה ראשי שנים". ונאמרו שלושה יישובים לדבר.

א. ארבעה לדברי הכל.

לדברי רבא, כך הוא ביאור דברי רבי במשנה, **"לדעתי יש חמישה ראשי שנים, והכל מודים לי בארבעה מהם"**.

לדעת רבי מאיר, אין ראש השנה לרגלים, ומודה הוא בארבעת האחרים. ולדעת רבי שמעון, אין אחד באלול ראש השנה לרגלים, ומודה הוא בארבעת האחרים.

ב. ארבעה חודשים ובהם כמה ראשי שנים.

לדברי רב נחמן בר יצחק, לא מנתה המשנה את מספר ראשי השנים, אלא את מספר החודשים שבהם יש ראשי שנים, שהם (א) ניסן (ב) אלול (ג) תשרי (ד) ושבט. בשלושה מהם יש זמן אחד שהוא ראש השנה, [אחד אלול. אחד תשרי. וחמישה עשר בשבט], ובאחד מהם יש שני זמנים, [אחד בניסן, וחמישה עשר בניסן].

ג. ארבעה ראשי שנים שהם בארבעה ראשי חודשים.

לדברי רב אשי בדף ח', לא מנתה המשנה אלא ראשי שנים שהם בתחילת חודש, והם ארבעה בלבד (א) אחד בניסן (ב) אחד באלול (ג) אחד בתשרי (ד) ואחד בשבט. ולאחר מכן פירשה, שאין הדבר מוסכם על הכל, כי אחד בשבט הוא ראש השנה לאילן

^א ילי"ע בדבר, כי לכאורה טעם הגון הוא לסידור המשנה, כפי סדר חודשי השנה, אף אם מערבים בין דברי התנאים.

כדברי בית שמאי, אבל לדברי בית הלל, ראש השנה לאילן בחמישה עשר בשבט^א.

שני ראשי שנים המוזכרים בברייתא

בברייתא מבוארים עוד שני זמנים הנחשבים ראש השנה לעניינם.

א. ששה עשר בניסן.

הוא ראש השנה לעומר, שמיום זה ואילך, מאחר שקרב העומר, אוכלים מתבואה חדשה של שנה זו.

ב. ששה בסיון.

הוא ראש השנה לשתי הלחם, שמיום זה ואילך, מאחר שקרבו שתי הלחם, הותר להביא למקדש מנחות מתבואה חדשה של שנה זו.

והנה לדברי רב אשי, מובן, מדוע לא נמנו ראשי שנים אלו במשנתנו, כי אינם בתחילת חודש^ב.

אבל לדברי רבא ורב נחמן בר יצחק לכאורה היו צריכים להזכירם במשנתנו. לדברי רבא היו צריכים לומר, "ששה ראשי שנים הכל מודים בהם", שהרי בשני אלו הכל מודים, ויש ששה שהכל מודים בהם. ולדברי רב נחמן בר יצחק היו צריכים לומר, "חמישה חודשים שבהם ראשי שנים", שהרי יש ראש השנה גם בחודש סיון.

ולהלן יתבאר בעזה"י מדוע לא הוזכרו ראשי שנים אלו במשנתנו.

לדברי רב פפא – במשנתנו נמנו רק ראשי שנים שחלים מהערב, כלומר משעה שמתקדש היום, להוציא עומר ושתי הלחם, שאין היתר החדש בא על ידם מהערב, אלא משעת הקרבנות.

וראש השנה לרגלים הנזכר במשנתנו לענין איסור בל תאחר נחשב הוא כמתחיל מהערב, אף על פי שהקרבנות קרבים ביום ולא בערב, כי לא הוקבעו רגלים לבל תאחר לומר שיקריב ברגלים, אלא שיקריב קודם להם, ובהגיע הערב של חמישה עשר בניסן,

^א ואחד באלול נמי פלוגתא היא, דרבי אלעזר ורבי שמעון אומרים באחד בתשרי. [רש"י].

^ב כך פירש רש"י. ולא זכיתי להבין, הלא טעם הובא לבאר מדוע לא נכלל הדבר במנין הנזכר בתחילת המשנה "ארבעה", אבל במשנה עצמה הובאו גם ראשי שנים שאינם בתחילת חודש, כראש השנה לרגלים, וראש השנה לאילן, ואם כן מדוע לא נזכרו גם ראשי שנים אלו.

מתחילים להחשיב לו את האיחור, על שלא הקריב עד עתה, ואם התעכב עוד ולא הביא עד סוף הרגל השלישי, מתחייב.

וראש השנה ליובלות הנזכר במשנתנו הוא כדעת רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא האומר שאין היובל תלוי בתקיעת שופר של יום, ומבערב הרי הוא יובל. [כפי שיתבאר בעזה"י בדף ח'].

ולדברי רב שישא בריה דרב אידי – במשנתנו נמנו רק ראשי שנים שחלים מעצמם בלא מעשה, להוציא עומר ושתי הלחם, שאין היתר החדש בא על ידם מאיליו, אלא על ידי הקרבנות^א.

וראש השנה לרגלים הנזכר במשנתנו לענין איסור בל תאחר, אינו תלוי בזמן הראוי להקרבת נדרו, שהוא אחר הקרבת תמיד של שחר, שהיא מעשה, אלא מכניסת היום החל האיחור.

וראש השנה ליובלות הנזכר במשנתנו הוא כדעת רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא האומר שאין היובל תלוי בתקיעת שופר של יום, ומבערב הרי הוא יובל בלא מעשה. [כפי שיתבאר בעזה"י בדף ח'].

דף ח'

ראש השנה למעשר בהמה

דין תורה, שיש לכל אדם לעשר את מקנהו, שנאמר, "וְכָל מַעֲשֵׂר בְּקָר וצֹאן כָּל אִשָּׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט הָעִשְׂרִי יִהְיֶה קֹדֶשׁ לַה'" (ויקרא כ"ז ל"ב). וכל שהוא עשירי, בין תם, ובין בעל מום, הרי זה מעשר בהמה, שנאמר, "לֹא יִבְקֹר בֵּין טוֹב לְרָע" (ויקרא כ"ז ל"ב). וכשהוא תם, הבעלים מעלה אותו לירושלים, ומקריבו במקדש, שנאמר "וַהֲבִאתֶם שְׁמָה עֲלֵיכֶם וְזִבְחִיכֶם וְאֵת מַעֲשְׂרֵיכֶם וְאֵת תְּרוֹמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבְּתֵיכֶם וְכֹלֹת בְּקָרְכֶם וְצֹאנְכֶם", ובשרו נאכל לבעלים. וכשיש בו מום, הוא נשחט בכל מקום, ונאכל לבעלים.

ואין מעשרים מהנולדים בשנה זו על הנולדים בשנה אחרת, שנאמר, "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר אֵת כָּל תְּבוּאוֹת זֶרְעֶךָ הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה" (דברים י"ד כ"ב), כל שנה מעשר לעצמה, ומתוך כך שנאמר בתחילת הכתוב "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר" למדו חכמים, שבשתי מעשרות הכתוב מדבר, מעשר בהמה, ומעשר דגן.

^א ולמאן דאמר, אפילו בזמן שבית המקדש קיים, האיר המזרח מתיר, מכל מקום "עד יום הביאכם למצוה", כדאמרינן במנחות פרק רבי ישמעאל. [תוס'].

ונחלקו חכמים מתי מתחילה שנה חדשה לענין מעשר בהמה.

לדעת משנתנו היא דעת רבי מאיר במסכת בכורות, ראש השנה למעשר בהמה הוא **אחד באלול**, ואין מעשרים יחד את הנולדים קודם אחד באלול עם הנולדים מאחד באלול ואילך.

ולדעת רבי אליעזר ורבי שמעון, ראש השנה למעשר בהמה הוא **אחד בתשרי**, ואין מעשרים יחד את הנולדים קודם אחד בתשרי עם הנולדים מאחד בתשרי ואילך.

ונאמרו שני אופנים לבאר את מחלוקת החכמים הללו:

א. שניהם מקרא אחד דרשו.

לדברי רבי יוחנן אלו ואלו למדו דבריהם מהכתוב בספר תהילים (ס"ה י"ד) "לְבָשׁוּ כָרִים הַצֵּאן, וְעִמְקִים יַעֲטֹפוּ בָר, יִתְרוֹעְעוּ אֶף יִשְׁירוּ", שכן תחילת הכתוב מדבר בעיבור הצאן, ולאחר מכן מזכיר הכתוב שני זמנים. (א) חודש אדר. (ב) חודש ניסן, שכן הוא ביאור הכתוב: "לְבָשׁוּ כָרִים הַצֵּאן", הכרים הם האמהות מתלבשות צאן **כלומר מתעברות**^א. "וְעִמְקִים יַעֲטֹפוּ בָר", כל העמקים מתעטפים בתבואה, שהזריעה צומחת וניכרת, ודבר זה מתקיים **בחודש אדר**. "יִתְרוֹעְעוּ אֶף יִשְׁירוּ", כשמגיע זמן הקציר, והתבואה בקשים שלה, כשהרוח מנשבת, הם נוקשים זה בזה, ונשמע קול, כאילו משוררות, ודבר זה מתקיים **בחודש ניסן**.

לדעת רבי מאיר – עיקר עיבור הצאן בזמן הראשון המוזכר בכתוב, כלומר **בחודש אדר**, [ורק מיעוט המאחרות יולדות בזמן השני, כלומר בניסן], ומאחר שעיקר עיבורם באדר, וזמן עיבור בהמה דקה חמישה חודשים, **עיקר זמן הלידה בחודש אב**, וכלל בדינו, שסמוך לגמר מתחילה שנה חדשה, ולכן **אחד באלול הוא ראש השנה** למעשר בהמה^ב.

ולדעת רבי אלעזר ורבי שמעון – עיקר עיבור הצאן בזמן השני המוזכר בכתוב, כלומר

^א "לבשו כרים הצאן", מתרגמין "יעלון דוכרייא עילוי ענא" והוא לשון נקיה. ובקונטרס מפרש לקמן, לגבי הא דאמר רבי יהושע בניסן נברא העולם, דקאמרינן באותו הפרק זמן בהמה וחיה שמזדווגים זה עם זה, ובכאן לא פירש כן. [תוס']

^ב לפי רוב הטעמים הנזכרים בסוגיה, מובן מדוע צאן שעיבורו חמישה חדשים, ראש השנה שלו למעשר באחד באלול או באחד בתשרי. אבל בקר, עיבורו תשעה חודשים כמבואר במסכת בכורות דף ח', ואם כן לכאורה יהיה ראש השנה שלו בזמן אחר. אמנם לדברי רבי אלעזר ורבי שמעון על פי ביאור רבא, לא קשה, שכן לדבריהם הוקש כל מעשר בהמה למעשר דגן, להיות באחד בתשרי, ואין הדבר תלוי בזמן גמר מעשה בהמה.

בחודש ניסן, [ורק מיעוט המקדימות יולדות בזמן הראשון, כלומר באדר], ומאחר שעיקר עיבורם בניסן, וזמן עיבור בהמה דקה חמישה חודשים, **עיקר זמן הלידה בחודש אלול**, וכלל בדינו, שסמוך לגמר מתחילה שנה חדשה, **ולכן אחד בתשרי הוא ראש השנה למעשר בהמה**.

אולם הקשו על הדברים הללו, כי מאחר שתחילה הזכיר הכתוב את המתעברות **בחודש אדר**, ודאי בו **עיקר העיבור**, שאין דרך להזכיר תחילה את המועטות, ואחר כך להוסיף את המרובות, אלא תחילה מזכיר את המרובות שהן העיקר, ואחר כך מוסיף שיש גם מועטות שמתעברות בזמן אחר.

ב. נחלקו בהיקש מעשר בהמה ומעשר דגן.

לדברי רבא אכן הכל מודים שעיקר עיבור בהמה דקה בחודש אדר ועיקר הלידה שהוא גמר העשיה בחודש אב.

ומחלוקתם היא משום שהוקשו מעשר בהמה ומעשר דגן זה לזה, שנאמר "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר", ללמד על שני המעשרות הללו [כפי שנתבאר לעיל].

לדעת רבי מאיר – כך הוקשו זה לזה, **כשם שמעשר דגן, ראש השנה שלו סמוך לגמר העשייה**, שכן מניחים את התבואה בשדות כל ימות החמה, ובאלול כונסים, ואחד בתשרי שהוא סמוך לגמרו הוא ראש השנה שלו^א. **כך מעשר בהמה ראש השנה שלו סמוך לגמר העשיה**, ומאחר שגמר העשיה באב, ראש השנה שלו באחד באלול.

ולדעת רבי אלעזר ורבי שמעון – כך הוקשו זה לזה, **כשם שמעשר דגן, ראש השנה שלו באחד בתשרי**^ב. **כך מעשר בהמה ראש השנה שלו באחד בתשרי**.

באחד בתשרי ראש השנה לשנים

במשנתנו מבואר שאחד בתשרי הוא ראש השנה לשנים ונחלקו חכמים בדבר.

^א ואף על גב דתנן בפרק קמא דמעשרות, התבואה והזיתים משיביאו שליש, מכל מקום אין דרך ללקטם אלא כשנגמרו. [תוס']

^ב כדתנן בפירקין "ולירקות", דהיינו למעשר ... ומיהו לא מפרש מנלן. (א) ושמו נפקא לן מדכתיב "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה" וגמר "שנה" "שנה" מתשרי, דכתיב "מראשית השנה" כדלקמן גבי לשמיטין. (ב) ועוד יש לומר, דטעמא דבתשרי כדפירש רש"י פרק שני דכתובות, **דלא נתחייבו ישראל במעשר עד שהתחילו למנות שמיטין, אם כן מעשר בשמיטין תלה רחמנא, ושמיטין הוי תשרי ראש השנה**. [תוס']

א. ראש השנה לשטרות.

לדברי רב פפא, כוונת המשנה, שאחד בתשרי הוא ראש השנה למלכי אומות העולם, שכשכותבים בשטרות את הזמן לפי שנות מלכי אומות העולם, בכל שנה כשמגיע אחד בתשרי, מתחלפת שנה. [וכבר נתבאר בתחילת המסכת, מדוע כותבים זמן בשטרות, וככל מה שנתבאר שם לענין שנות מלכי ישראל, שהם מתחילות באחד בניסן, כן הדין לענין שנות מלכי אומות העולם באחד בתשרי].

ורב חסדא, שביאר את החילוק בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם, לא בא ללמד את עיקר הדין, ששנות מלכי אומות העולם אינן נמנות כשנות מלכי ישראל, כי דבר זה הוא דין המשנה, אלא הביא ראיות מהפסוקים לכך, ששנות מלכי אומות העולם מתחילות באחד בתשרי.

א"נ רב חסדא בא ללמד את עיקר הדין, ששנות מלכי אומות העולם אינן נמנות כשנות מלכי ישראל, ולדעתו דין זה אינו נזכר במשנתנו כלל^א, ומה ששינוי אחד בתשרי ראש השנה לשנים, הכוונה לדבר אחר, כאחד הביאורים הבאים.

ב. ראש השנה לתקופה.

ולדברי רבי זירא, מה ששינוי, שאחד בתשרי הוא ראש השנה לשנים, הכוונה לכך שממנו מתחילים למנות את תקופות הילוך חמה ומולדות ולבנה, והסיבה לכך, כי בתשרי נברא, ומאז החלו להלך בגלגל, וכדעת רבי אליעזר, שאמר, בתשרי נברא העולם^ב, [כפי שיתבאר בעזה"י בדף י"].

^א והא דלא תנא תשרי וראש השנה למלכי אומות העולם, משום דבאומות העולם לא קמיירי. [תוס'].

^ב ומונין מולד הלבנה והתקופה מאחד בתשרי. ורבי יהושע מונה מניסן. ויש נפקותא מרובה בדבר, במה שקודם מנין של זה למנין של זה חצי שנה ... [] ולרבי אליעזר בכ"ה באלול נברא העולם, ולרבי יהושע בכ"ה באדר, היינו דכשנברא אדם בששי, קדש החדש. [] וזה טעם למחשבי העבור, [שרוצים לדעת מתי חלה התקופה, שאם היא מתאחרת יש לעבר את השנה], לאחר שצרפו כל השעות והחלקים של כל מחזורים, שמסירין שבעה ימים תשע שעות תרמ"ב חלקים [=ז"ט תרמ"ב], שזה הזמן שקדמה תקופת תשרי הראשונה, לכניסת ליל ראש השנה הראשון, ולכן לאחר שמצרפים כל עודפי התקופות, [מחסרים שיעור זה], דרגילים לומר, לפי שהיתה הלבנה נזופה, על ידי שקטרגה, ונהגה נזיפה בעצמה ז"ט תרמ"ב [ולכן נתעכב מולד ראשון של לבנה אחר תקופה ראשונה של חמה כך וכך ימים]. ולא מצינו טעם זה בכל מקום, אלא זהו הטעם, לפי שהמונה מבריאת העולם, לא מונה ראש השנה עד יום ששי שנברא אדם הראשון, ובשעה תשיעית נצטווה ... ומסתמא אז קדש החדש, ומשקדש החדש על כרחך היה המולד שש שעות קודם, דשית שעו מכסי סיהרא, ונמצא המולד בתחילת שעה ט"ו, דהיא שעה שלישית של יום. וסימן וי"ד פירוש, ביום ו' בסוף שעה י"ד היה המולד, ומאחר שלא היה ראש השנה עד יום ו' שקידש אדם הראשון החדש, נמצא שנברא העולם בכ"ה באלול. ואותה שנה של תוהו שמונין, משום דיום אחד בשנה חשוב שנה. וכשתקדקדק על מולד ניסן של תוהו שלפני תשרי של יישוב שבו נברא אדם, תמצא מולד ניסן ברביעי בתשע שעות תרמ"ב חלקים, שאתה צריך להשליך לאחריו ב' ימים ד' שעות

ג. ראש השנה לדיון.

ולדברי רב נחמן בר יצחק, מה ששינונו, שאחד בתשרי הוא ראש השנה לשנים, הכוונה לכך שבתשרי הקב"ה דן את כל באי העולם, מה יהיה איתם עד תשרי הבא, שנאמר "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֲנִינִי ה' אֱלֹקֶיךָ בָּהּ מִרְשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה" (דברים י"א י"ב), מראשית השנה נידון ונגזר מה יהא בסופה. והראיה לכך שהקב"ה דן בחודש תשרי שנאמר, "תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חֲגִנּוֹ" (תהלים פ"א ד') והכוונה לראש השנה, שהוא חג שהחודש מתכסה בו^א, והכתוב ממשיך "כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לְאֵלֶיךָ יַעֲקֹב" (תהלים פ"א ה'), הרי שהמשפט בראש השנה.

מסדרי המשפט בבי"ד של מעלה

נתבאר שבאחד בתשרי יושב הקב"ה ודן את כל באי העולם מה יהיה איתם כל השנה. ומבואר שבי"ד של מעלה ממתנינים ואינן נכנסים לדיון אלא אם כן קדשו בי"ד של מטה את החודש, שנאמר, "כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא [כלומר, אם קבעו ישראל את חק החדש, רק אז יהיה] מִשְׁפָּט לְאֵלֶיךָ יַעֲקֹב".

עוד דרשו מהכתוב הזה, שלא רק ישראל נידונים, אלא כל באי העולם, שנאמר, "כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא", לומר, שדנים את ישראל, ונאמר "מִשְׁפָּט לְאֵלֶיךָ יַעֲקֹב", ללמד שדנים גם את שאר באי העולם.

תל"ח חלקים, [חצי שיעור שבין מולד שנה זו למולד שנה אחרת שהוא ד' ימים ח' שעות תתע"ו חלקים], ומולד תשרי של תוהו שלפניו, נמצא ב' ה' ר"ד, ולתקופה מניסן של תוהו מונין, שהיתה התקופה בתחילת ליל ארבעה, ונמצאת תקופת תשרי של יישוב של אחריו ביום ד' ט"ו שעות ... ונמצא דקדמה תקופת תשרי למולד, יום אחד כ"ג שעות, ונמצא דקדמה תקופת ניסן את המולד ז' ט' תרמ"ב, דל חצי שנה, עודפת התקופה על המולד ... ה' ימים י' שעות תרמ"ב חלקים] [שהוא חצי י"א יום ששנת חמה יתירה על שנת לבנה], וכשתצרך ה' י' תרמ"ב עם א' כ"ג עולה ז' ט' תרמ"ב, והרי עכשיו נוהגין למנות מתשרי של תוהו שנות העולם, כדפירשתי, דיום אחד בשנה חשוב שנה, ולתקופה מניסן מונין, ומולד תשרי ב' ה' ר"ד, וזקוקים להסיר ז' ט' תרמ"ב. [] ודבר תימה הוא במה נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע, דתניא לקמן, מונין לתקופה מניסן, ולמולדות מתשרי, והלא היו יכולים לברר הדבר, דכ"ד שעות מיכסי סיהרא בין חדתא לעתיקא ... והם מרחיקין המולד זה מזה ב' ד' תל"ח, כולי האי אין ראוי לטעות, דאיך יטעו בו שני ימים. [תוס'].

^א (א) כלומר הלבנה מתכסה לרחוקים, כגון שחרית לבני מערב, וערבית לבני מזרח, לפי שקטנה היא סמוך לחידושה. [עיי' רש"י]. (ב) ועוד מפרש רבינו תם, מתכסה מזומן, כמו ליום הכסא יבא ביתו דבפרק חלק ... (ג) והר"ר משה מפרש, שהחדש מתכסה בו, שאין חטאת ראש חודש קרב בראש השנה ... והקשה לו רבינו תם ... (ד) והשיב לרבינו תם, שלא אמר שאין בו מוסף, אלא מתכסה שלא הזכיר הכא חטאת בקרא דמלבד, כמו שהזכיר עולה. ועוד פירש, מתכסה, שאין מזכירין מוסף של ראש חודש בתפלה ... ורבינו תם רגיל להזכיר ולומר, מלבד עולת החדש, ולסיים ושני שעירים לכפר, חד דראש חודש וחד דראש השנה. [תוס'].

ומכל מקום, כשם שישאל קודמים בפסוק, כך הם קודמים בדיון, שהם נכנסים תחילה לדיון.

וכמו כן, כשמלך וציבור באים לדיון לפני הקב"ה, מלך נכנס תחילה, ואחר כך ציבור, שנאמר, ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרבים אל ה' אלקינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו" (מלכים א' ח' נ"ט), תחילה "משפט עבדו", ולאחר מכן "ומשפט עמו ישראל".

ושני טעמים יש להקדמת המלך. (א) משום שאין זה דרך ארץ שימתין המלך בחוץ. (ב) כדי שיכנס המלך לדיון, לפני שירבה חרון אף בשביל עוונות ציבור.^א

באחד בתשרי ראש השנה לשמיטין

משהגיע אחד בתשרי של שנת שמיטה, אסור לחרוש ולזרוע מהתורה, שנאמר, "ויבשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר" (ויקרא כ"ה ד'), ויש ללמוד בגזרה שווה, שהשנה האמורה בכתוב מתחילה בתשרי, שנאמר כאן "ויבשנה", וכן נאמר "ארץ אשר ה' אלקיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים י"א י"ב), וכשם שבכתוב ההוא השנה מתחילה בתשרי, כך בשמיטה, השנה מתחילה בתשרי.

ואין לומר שהשנה האמורה בשמיטה מתחילה בניסן, כשנה האמורה בחודשים, "החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה" (שמות י"ב ב'), כי יותר ראוי ללמוד גזרה שווה בין שני כתובים שנאמר "שנה" בלבד, שלא כניסן, שנאמר בו "לחדשי השנה".

[ויקרא כ"ה ח'-י"ג] וספרת לך שבע שבתות שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה. והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם. וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשבו. יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה. כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה. בשנת היובל הזאת תשבו איש אל אחוזתו.

^א כן פירש רש"י. ויל"ע אם רוצה לומר, שדווקא משום שירבה חרון מחמת עוונות ציבור, ואין ראוי שיענש מלך בגלל ציבור, או בכל אופן אין להכניס מלך אחר שירבה חרון אף.

תחילת שנת היובל

לדעת רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא, מתחילת השנה היובל מתקדש, ואסור לחרוש ולזרוע מהתורה, שנאמר, "וְקִדְשָׁתֶם אֶת שְׁנַת הַחֲמִישִׁים שָׁנָה" מתחילת השנה היא מקודשת, [שכן לא היה צריך לומר שהיא שנת חמישים, כי כבר נאמר, "וְקִפְרָתָ לָךְ שְׁבַע שָׁבָת שָׁנִים שְׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לָךְ יָמֵי שְׁבַע שָׁבָת הַשָּׁנִים תִּשַׁע וָאַרְבָּעִים שָׁנָה", ואם כן בידוע שהשנה הבאה היא שנת חמישים, ולמה נאמר, ללמד שכולה קדושה מתחילתה], ומה שנאמר "בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר", ללמד שגמר הקידוש הוא ביום הכפורים אבל תחילתו מראש השנה. מכאן אמר רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא, מראש השנה עד יום הכפורים, לא היו עבדים נפטרים לבתיהם ולא משתעבדים לאדוניהם, אלא אוכלים ושותים ושומחים ועטרותיהם בראשיהם [כלומר, אם רצו לשום עטרה בראשיהם, להראות שיצאו לחפשי רשאים], כיון שהגיע יום הכפורים, תקעו בית דין בשופר, ונפטרו עבדים לבתיהם, ושדות חוזרות לבעליהם.

ומשנתנו בה מבואר שאחד בתשרי הוא ראש השנה ליובלות היא כדעת רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא.

ולדעת חכמים, היובל מתקדש ביום הכפורים, שנאמר, "וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בַּעֲשׂוֹר לַחֲדָשׁ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל אֲרָצְכֶם", **אבל מראש השנה ועד יום הכפורים, אין היובל נוהג,** ומותר לחרוש ולזרוע מהתורה. והכתוב "וְקִדְשָׁתֶם אֶת שְׁנַת הַחֲמִישִׁים שָׁנָה", לא בא ללמד שהיובל מתקדש מתחילתו, אלא ללמד, שדווקא שנים אתה מקדש, [כלומר כששנת היובל נכנסת, מצוה על בית דין לומר, מקודשת השנה], אבל חודשים אין אתה מקדש, [כדעת רבי אלעזר ברבי שמעון, שתתבאר בעזה"י בדף כ"ד].

ביובל אין מוסיפים מחול על הקודש

נתבאר, **שלדעת רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא, הכתוב "וְקִדְשָׁתֶם אֶת שְׁנַת הַחֲמִישִׁים שָׁנָה" מלמד, שהיובל מתקדש כל שנת החמישים, ולא רק מיום הכפורים.** ומאחר שכל השנה קדושה, היה מקום לומר, שתמשך הקדושה גם בשנה הסמוכה לה, כגון עד יום הכפורים של שנה הבאה, שכן מצינו בשאר מקומות, שמוסיפים מחול על הקודש [כפי שיתבאר בעזה"י בדף ט'].
ומכל מקום אין הדבר כן, ואין מוסיפים עליה, כי נאמר "וְיִבֹּל הוּא שְׁנַת הַחֲמִישִׁים",

"הוא" מיעוט הוא, לומר, שנת החמישים אתה מקדש, ואין אתה מקדש שנת החמישים ואחת.

אמנם לדעת חכמים, גם בלא הכתוב הזה יודעים הם שאין מוסיפים על היובל, שהרי

אפילו שנת החמישים עצמה אינה קדושה כולה, וכל שכן שאין להוסיף עליה משנה אחרת^א, ולהלן יתבאר בעזה"י מה חכמים לומדים מהכתוב "יובל הוא שְׁנַת הַחֲמִישִׁים".

דף ט'

שנה ראשונה של יובל

לדעת רבי יהודה במסכת נדרים, שנת חמישים עולה לכאן ולכאן, כלומר **שנת היובל היא שנה ראשונה של יובל הבא**^ב, [וכל ארבעים ותשע שנים יש יובל].

ולדעת חכמים, שנת היובל עומדת בפני עצמה, ו**שנה שאחר היובל היא שנה ראשונה של יובל הבא**, שנאמר "יובל הוא שְׁנַת הַחֲמִישִׁים" "הוא" מיעוט הוא, לומר, שנת החמישים היא ולא שנה ראשונה של יובל הבא.

מוסיפים מחול על הקודש

הכל מודים שבשבת ויום טוב ויוה"כ^ג ושביעית יש להוסיף מחול על הקודש, אבל נחלקו מהיכן הדבר למד.

לדעת רבי עקיבא, ענין זה שמוסיפים מחול על הקודש, למד מהכתוב, "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת" **בְּחֵרִישׁ וּבְקִצִּיר תִּשְׁבֹּת**" (שמות ל"ד כ"א), שכן אף על פי שתחילת הכתוב מדבר בשביתת שבת, על כרחך סוף הכתוב האוסר חריש וקציר אינו מדבר בשביתת שבת, שהרי בשבת מלאכות רבות אסורות, ולא רק חריש וקציר, וסוף הכתוב מדבר **בשביעית**, שבה נאסרו רק עבודות קרקע. ולא בא הכתוב ללמד על איסור עבודות קרקע בשביעית עצמה, שכן איסור זה מפורש בכתוב, "וּבִשְׁנָה הַשְּׁבִיעִית שָׁבַת

^א לרבנן, כיון דאינה מתקדשת מתחילתה ... לא איצטריך למעוטי סופה מחמת דמוסיפין מחול על הקדש, דהשתא מבציר בציר אסופי מבעיא. ואם תאמר אדרבה כל שכן דצריך טפי, משום דכתיב בקרא שנה, ואין כאן שנה שלימה אלא אם כן תמשך עד יום הכפורים אחר. ויש לומר, דכיון דלא שייך טעמא דתוספת, ממילא בלא שום יתור ממעטא מקרא, ד"וקדשתם", דמשמע דוקא שנת החמישים. [תוס'].

^ב אומר ר"י ... הלכה כרבי יהודה, דאמר שנת החמישים עולה לכאן ולכאן ... דסתם מתניתין דהכא אוקמא כרבי ישמעאל דפליג ארבנן דפליגי על רבי יהודה. ועוד דלרבי ישמעאל מקדשין חדשים, ואנן קיימא לן בכוליה הש"ס שמקדשין חדשים ... [תוס'].

^ג וקצת קשה דבפרק מקום שנהגו בעי למימר דהא דיום הכפורים ספקו אסור, בבין השמשות שלו איירי, ואמאי הא אפילו ודאי יום סמוך לחשיכה אסור בכניסתו, או ודאי לילה סמוך ליום ביציאתו משום תוספת ... ושמא משום דסגי בתוספת משוהו נקיט הכי, ועוד דרבנן גמליאל דפרק קמא דמועד קטן, לית ליה תוספת כלל ... [תוס'].

שָׁבְתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שְׁבֹת לֹה' שְׂדֵדָה לֹא תִזְרַע וְכִרְמָךְ לֹא תִזְמַר" (ויקרא כ"ה ד'), אלא בא הכתוב "בְּחָרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשְׁבֹּת" ללמד, שיש להוסיף מחול על קודש, ולאסור גם חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, [שלא יחרוש שדה אילן ערב שביעית, חריש שיועיל לשביעית], וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית, [כגון תבואה שהביאה שליש בשביעית, אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית^א].

ורבי ישמעאל חולק, ואומר, שהכתוב "בְּחָרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשְׁבֹּת" מדבר בשבת, ובא להתיר קציר העומר כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

ולדעת רבי ישמעאל, ענין זה שמוסיפים מחול על הקדש, למד מהכתוב האמור ביום הכפורים, "שְׁבֹת שְׁבֹתוֹן הוּא לָכֶם וְעֵינֵיכֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּתַשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בְּעָרֵב מְעָרֵב עָרֵב תִּשְׁבֹּתוּ שִׁבְתְּכֶם" (ויקרא כ"ג ל"ב).

שכן מתוך כך שנאמר "וְעֵינֵיכֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּתַשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בְּעָרֵב", מבואר, שהעינוי הוא בעשירי לחודש, ונאמר "בְּתַשְׁעָה", ללמד שיש להתחיל להתענות מבעוד יום, להוסיף מחול על הקודש בכניסתו.

ומתוך כך שנאמר "מְעָרֵב עָרֵב", למדנו שיש להמשיך להתענות עד הערב הבא, להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו.

והכתוב "תִּשְׁבֹּתוּ" בא לרבות שבתות, להוסיף גם בהן מחול על הקודש. והכתוב "שִׁבְתְּכֶם" בא לרבות אף שאר ימים טובים, ללמד שכל מקום שיש בו שבתה, מוסיפים בו מחול על הקודש. והוא הדין שיש להוסיף מחול על הקודש בשבת שנה שביעית.

ורבי עקיבא דורש מהכתוב "בְּתַשְׁעָה", שהאוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה, כברייתא ששנה חייא בר רב מדפתי, ותתבאר בעזה"י להלן.

קציר העומר דוחה את השבת

לדברי רבי ישמעאל, כל הכתוב "שִׁשֶּׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת בְּחָרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשְׁבֹּת" מדבר בשבת, ואמנם לא נצרך הכתוב הזה ללמד שהחרישה והקצירה אסורות בשבת, שכן הדבר למד מהיכן שלמדו שכל המלאכות אסורות. והכתוב הזה בא להקיש את הקציר לחריש, לומר לך, כשם שהחריש האסור בשבת,

^א כן פירש רש"י ומשמע שכוונתו לומר שיש בפירות הנקצרים קדושת שביעית. ומדברי תוסי' משמע שבא הכתוב לאסור את הקצירה עצמה שכן כתבו דוקא כי אורחיה אסור לקצור, אבל על ידי שינוי, מותר אפילו בשביעית ... מן המופקר ... ומשומר אפילו שלא כדרך בצירה נמי אסור. [ע"כ מהתוסי'].

הוא חריש של רשות, [שהרי אין שום חריש של מצווה], **כך הקציר האסור בשבת**, הוא קציר של רשות, **אבל קציר העומר**, שהוא קציר של מצווה, [שיש מצווה לקצור לעומר, ולא להביא מהקצור], **מותר בשבת**.

מצוות אכילה בערב יום הכיפורים

חייא בר רב מדפתי שנה ברייתא, בה מבואר, שמצווה לאכול בערב יום הכיפורים. שכן נאמר בתורה, **"וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּתַשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בְּעָרֵב"** (ויקרא כ"ג ל"ב), וכי בתשעה מתענים, והלא בעשרה מתענים שהרי נאמר **"בְּעָרֵב"**, ולמה נאמר **"בְּתַשְׁעָה"**, לומר לך, **כל האוכל ושותה בתשיעי** [ומתענה בעשירי], **מעלה עליו הכתוב, כאילו התענה תשיעי ועשירי**, [שכך כוונת הכתוב, מה שאתם עושים בתשעה, דהיינו אכילה ושתייה, אני קורא עינולי"].

דברים המעכבים את היובל

שלושה מעשים אמרה תורה לעשות בכניסת היובל.
 (א) מעשה אחד הוא **תקיעת שופר**, שנאמר, **"וְהִעֲבַרְתָּ שׁוֹפֵר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבַעִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ"**. (ב) מעשה שני הוא **שילוח עבדים** שנאמר **"וְקִרְאתֶם דְּרוֹר בְּאָרֶץ לְכָל יִשְׂרָאֵל"**. (ג) מעשה שלישי הוא **שמיטת קרקעות**, שנאמר, **"וְיִשְׁבַּתֶּם אִישׁ אֶל אֲחֻזָּתוֹ"**.
 והנה בין ציווי שני המעשים הראשונים לציווי המעשה השלישי נאמר **ריבוי ומיעוט**, **"וְהִעֲבַרְתָּ שׁוֹפֵר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבַעִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיָוֶם הַכְּפָרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפֵר בְּכָל אֲרָצְכֶם. וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַמַּמָּשִׁים שָׁנָה וְקִרְאתֶם דְּרוֹר בְּאָרֶץ לְכָל יִשְׂרָאֵל הוּא תְּהִיָּה לְכֶם וְשַׁבַּתֶּם אִישׁ אֶל אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תֵּשְׁבוּ"**.
מהריבוי "יובל" ... תְּהִיָּה לְכֶם" מכל מקום, משמע שהיובל חל להיות אסור בחרישה ובקצירה [כמו שכתוב, **"לא תִזְרְעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת סְפִיחָהּ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת נִזְרִיהָ"**], **גם אם לא נעשו בו המעשים הללו.**

ומהמיעוט "יובל הוא" ולא אחרת, משמע שהיובל חל להיות אסור בחרישה ובקצירה רק אם נעשו בו המעשים הללו.

ומאחר שכתוב אחר מרבה, וכתוב אחד ממעט, על כרחך חלק מהמעשים אינם מעכבים, והיובל חל גם אם לא נעשו, ויש מעשה שהוא מעכב, ואם לא נעשה לא חל

^א וכשאכל הרי זה כמו שצוהו הקב"ה להתענות והתענה. אבל השתא ודאי אסור להתענות, כדאמרינן בפסחים פרק אלו דברים, מר בריה דרבינא כולי שתא הוה יתיב בתעניתא, לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכפורי. וסבר לה רבבי עקיבא, דאי רבבי ישמעאל, לית ליה חד דרשה. ובהכי ניחא הא דלא קאמר התם הכל מודים בערבי יום הכפורים דבעינן נמי לכס, כדקאמר התם אעצרת. [תוס'].

היובל.

ונחלקו רבי יהודה ורבי יוסי איזה מעשה מעכב את היובל שלא יחול.

לדעת רבי יהודה – המעשה שמעכב את היובל, הוא שילוח עבדים, וכל זמן שלא שלחו עבדים, לא חל היובל להיות אסור בעבודות קרקע. והטעם לכך שהמיעוט נאמר על דין שילוח עבדים, **כי דין זה נכתב סמוך למיעוט לפניו,** ודין תקיעת שופר נכתב קודם לכן, **ולדעת רבי יהודה, מקרא נדרש לפניו,** ולא לפני פניו.^א

ולדעת רבי יוסי – המעשה שמעכב את היובל הוא תקיעת השופר, וכל זמן שלא שלחו תקעו ב"ד בשופר, לא חל היובל להיות אסור בעבודות קרקע. **טעם אחד** לכך שהתקיעה היא המעכבת ולא שילוח העבדים, **כי שילוח עבדים אינו דבר מוכרח,** שכן **אם אין עבדים, אין שילוח עבדים,** ולא יתכן שיהיה **היובל תלוי בדבר שאי אפשר לקיימו תמיד, אבל תקיעת שופר תמיד יכולים לקיימה,** ולכן מסתבר שבה תלה הכתוב את חלות היובל.

ואף אם נאמר שלא יתכן שבכל העולם לא יהיה עבד אחד, ואם כן תמיד יכולים לקיים שילוח עבדים, מכל מקום **טעם נוסף יש,** שהיובל תלוי בתקיעת שופר ולא בשילוח העבדים, **כי תקיעת שופר מסורה לבי"ד, ושילוח עבדים מסור ליחידים** שיש להם עבדים, **ומסתבר שהיובל תלוי במעשה בי"ד, ולא במעשה יחידים,** שלא יוכלו יחידים לבטל את היובל על ידי שלא ישלחו את עבדיהם.

ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, שחכמים נחלקו על רבי יהודה ורבי יוסי, ולדעת חכמים שלושת הדברים הללו מעכבים את היובל, תקיעת שופר, ושילוח עבדים, ושמיטת קרקעות, **כי לדעתם, מקרא נדרש לפניו [=שילוח עבדים], ולפני פניו [=תקיעת שופר], ולאחריו [=שמיטת קרקעות].**

ולדעת חכמים הריבוי "יובל ... תהיה לָכֶם" מכל מקום, לא בא ללמד על אחד מהדברים הללו שלא יעכב, אלא בא ללמד, שהיובל נוהג בכל מקום, גם בחוצה לארץ.^ב והכתוב "בְּאַרְץ" לא בא ללמד, שאינו נוהג בחוצה לארץ, אלא בא ללמד, שהוא תלוי בארץ, **כשנוהג בארץ נוהג גם בחוצה לארץ, וכשאינו נוהג בארץ אינו נוהג בחוצה לארץ.**

^א והא דמוקמינן ריבוי דיובל לפני פניו ולאחריו, משום דבעלמא נמי דריש הכי, אלא דהכא מוקי מיעוטא בדדמי. אי נמי ריבוי דיובל משמע שריבה הכתוב שבכל ענין הוא יובל. [תוס']

^ב רבי יוסי מודה, מדקאמר לעיל אי אפשר דליכא חד בסוף העולם, ושמא נפקא ליה מקרא אחרינא. [תוס']

"דרור" לשון חרות

נתבאר, שכוונת הכתוב "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה" שישלחו הכל את עבדיהם, שכן "דרור" לשון חירות הוא.

וכן שנינו בברייתא, אין "דרור" אלא לשון חירות, אמר רבי יהודה, מה לשון "דרור", **כמדיר בי דירא** [= שהוא ברשותו לגור בכל מלון שירצה], ומוביל סחורה בכל מדינה.

שנות ערלה של נטיעה ושנת רבעי של אילן

הנוטע אילן מאכל, שלוש שנים ראשונות פירותיו ערלה, ואסורות באכילה ובהנאה. ובשנה הרביעית פירותיו רבעי, שיש לאוכלם בירושלים, או לפדותם ולאכול בדמי הפדיון בירושלים. ומהשנה החמישית ואילך הפירות מותרים לגמרי, [לאחר הפרשת תרומות ומעשרות], שנאמר "וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל. ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים לה'. ובשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו אני ה' אלקיכם" (ויקרא י"ט כ"ד-כ"ה).

ומבואר במשנתנו ובברייתא, שכל זמן שהוא נחשב כנטיעה, כלומר בשלוש השנים הראשונות שלו, אחד בתשרי נחשב כתחילת השנה, ולפיכך, בין אם נטע בתחילת השנה, ובין אם נטע בסופה עד שלושים יום אחרונים שלה, בהגיע אחד בתשרי, מתחילים למנות לו שנה שניה, [ובהמשך יתבאר בעזה"י למה דווקא קודם שלושים יום אחרונים, אם משום שצריכים אנו לפחות שלושים יום משנה זו להחשיבם כשנה שלמה, או משום שצריכים שלושים יום לקליטה], ובהגיע אחד בתשרי פעם נוספת, מתחילים למנות לו שנה שלישית.

אמנם לאחר שלוש שנים, שוב אינו נחשב נטיעה אלא אילן, **וראש השנה לאילן הוא בחמישה עשר בשבט**, ולכן בהגיע אחד בתשרי פעם נוספת, עדיין לא תמה שנתו השלישית, ונמשכת עד חמישה עשר בשבט^א. ורק אז מתחילה שנתו הרביעית, להיות פירותיו רבעי. ובחמישה עשר בשבט שאחרי כן, מתחילה שנתו החמישית, והפירות מותרים לגמרי.

^א עיי' מה שכתב רש"י. וכתב על כך הרא"ש בהלכות ערלה. משמע קצת מתוך לשונו, דדוקא נטיעה זו, שעלו לה שלשים יום לשנה, החמירו עליה שתמשך שנתה [השלישית] עד ט"ו בשבט, אבל אם נטעו פחות משלשים יום לפני ראש השנה [שמתחילים למנות לה שנה ראשונה מאחד בתשרי הבא], הואיל ומונין לה שלש שנים מיום ליום, [אין] דין לאוסרה עד חמשה עשר בשבט.

[illegible]

וענין זה, שראש השנה של נטיעה לענין ערלה באחד בתשרי, למד בגזרה שווה, שכן נאמר בערלה לשון "שנה", "שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל. וּבִשְׁנָה^נ", וכמו כן נאמר "אַרְךְ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ דִּרֵשׁ אֹתָהּ תִּמְיֵד יַעֲנֶה ה' אֱלֹקֶיךָ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׂנֶה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה" (דברים י"א י"ב), וכשם שבכתוב ההוא השנה מתחילה בתשרי, כך בשמיטה, השנה מתחילה בתשרי.

ואין לומר שהשנה האמורה בערלה מתחילה בניסן, כשנה האמורה בחודשים, "החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה" (שמות י"ב ב'), כי יותר ראוי ללמוד גזרה שווה בין שני כתובים שנאמר "שנה" בלבד, שלא כניסן, שנאמר בו "לחדשי השנה".

^א יל"ע בדבר, הלא לשון "שנה" אמור ברבעי, ולא בערלה.

וענין זה, ששנת רבעי והשנים הבאות מתחילות רק בחמישה עשר בשבט, למדוהו רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן או רבי ינאי [בדף י'] מהכתובים.

נאמר, "שֶׁלֶשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרָלִים לֹא יֵאָכֵל. וּבִשְׁנֵה הָרְבִיעִית", וי"ו מוסיף על ענין הראשון, לומר לך ששנת הערלה נמשכת מהשנה השלישית לתוך השנה הרביעית עד חמישה עשר בשבט.^א

ונאמר "וּבִשְׁנֵה הָרְבִיעִית יִהְיֶה כָּל פְּרִיו קֹדֶשׁ הַלֹּלִים לָהּ". וּבִשְׁנֵה הַחֲמִישִׁית, וי"ו מוסיף על ענין הראשון, לומר לך ששנת רבעי נמשכת מהשנה הרביעית לתוך השנה החמישית עד חמישה עשר בשבט.^ב

דברים הנחשבים כנטיעות

כל הדינים המבוארים לעיל לענין נטיעות חדשות, שווים הם בדברים הבאים, הנחשבים גם כן כנטיעות חדשות כי אף שהיו נטועים קודם לכן בהם יש חידוש של נטיעה.

ב. מבריך.

ענפי הגפן קרויים זמורות, והם רכים וארוכים, ונמשכים מעיקר הגפן, וככל שהם מתרחקים מעיקר הגפן, נחלשת יניקתם ממנו, ואינם מוציאים ענבים יפים, ולכן תוחבים אותם באמצעם בארץ,^א כדי שישתדרשו שם, ויוציאו בהמשכם ענבים יפים, ודבר זה נקרא הברכה, ומאחר שההברכה משרישה בארץ, נחשבת כנטיעה חדשה.

ג. מרכיב.

ההרכבה של אילן בחבירו היא על ידי שתוחב ענף של אילן מסוים בגזע של אילן כדי שינק ממנו ויגדל בו ומאחר שאותו ענף מתחבר עתה לגזע ועתה מתחילה ינקתו נחשב הוא כנטיעה חדשה.^ב

-

^א והא דקבעי שבט ראש השנה, הואיל ויצאו רוב גשמי שנה. [תוס'].

^ב ויש הלכות גדולות שכתוב בהם, ופירות שנה רביעית בטר דפריק להו אסורין עד דנפקא ועיילא חמישית, ושובש הוא, דבהני לא איירי בשמעתין כלל, דאותן שחנטו ברביעית קודם ט"ו בשבט אסורין לעולם, והחנוטין ברביעית אחר ט"ו בשבט שרו לאחר פדייה לאלתר. ובה"ג של אספמיא כתוב, ופירי דפרדס דשנת ארבע אסירי עד דפריק להו. [תוס'].

^ג וקוצץ באמצע כפיפתו. [תוס'].

^ד משמע דמבריך ומרכיב חייב בערלה. וקשיא דבפרק קמא דערלה משמע דהרכבה פטור מן הערלה, ותניא נמי בתורת כהנים, "ונטעתם" פרט למבריך ומרכיב ... ויש לומר, דהתם כשלא נפסקה מאביה, ובאילן זקן, והכא כשנפסקה מאביה. [תוס'].

דין נטיעת אילנות ערב שביעית, יתבאר בעזה"י בדף י'.

דף י'

כמה קצרה תהא שנה ראשונה לנטיעה

בברייתא המובאת בדף ט' נתבאר, שכדי שתחשב לנטיעה, השלמת שנה ראשונה של ערלה באחד בתשרי, צריך שיטע לכל המאוחר **שלושים יום** קודם ראש השנה.

ומתחילה היה נראה, שהסיבה לכך כי אין להחשיב לנטיעה שנה שלימה בפחות משלושים יום.

ודין זה הוא כדעת רבי אלעזר, האומר, ששלושים יום בשנה חשובים שנה, כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך.

אבל רבי מאיר חולק על כך, ואומר, שיום אחד בשנה חשוב שנה, ולכן אפילו נטע יום אחד קודם ראש השנה, בהגיע אחד בתשרי מתחילים למנות שנה שניה לערלה.

שוב אמרו, שמא גם רבי מאיר מודה, שדווקא בשנה אחרונה של מנין, כיון שנכנס יום אחד, נחשב הדבר כאילו נכנסה כל השנה, ונשלמו השנים. אבל בשנה ראשונה של מנין, אין להחשיבה שנה אלא כשהיו בה שלושים יום. ואם כן הדין הנ"ל, שאין להחשיב שנה ראשונה של ערלה בפחות משלושים יום, הוא גם כדעת רבי מאיר.

אולם רבא דחה את הדברים האחרונים, כי יש ללמוד מימי טומאת הנידה, שהתחלה קלה מהסוף, שכן האשה שראתה דם נידות, שהיא טמאה שבעה ימים, ביום הראשון אנו אומרים מקצת היום ככולו, ואפילו ראתה סמוך לשקיעת החמה, בשקיעת החמה נשלם לה יום ראשון לשבעת ימי טומאה^א, ואילו ביום שביעי אין אומרים מקצת היום ככולו, והיא טמאה עד סופ^ב. ומאחר שלמדו שתחילת המנין קל מסופו, אם לדעת רבי מאיר, בשנה אחרונה יום אחד נחשב כשנה, כל שכן שבשנה

^א ובגדה דאורייתא קאמר, שאינה זקוקה לנקיים, שלא הצריכה תורה ספירת שבעה נקיים אלא לזבה, אבל לנדה אפילו ראתה כל שבעה ופסקה עם שקיעת החמה, טובלת לערב. ומיהו, עכשיו החמירו בנות ישראל על עצמם, להחזיקן בספק זיבות לטעון שבעה נקיים בלא דם, ואין יום שפוסקת בו עולה לה למנין שבעה. והרבה טעו בשמועה זו, ללמוד מכאן לספור יום שפוסקת בו למנין שבעה נקיים, שהיו מפרשים סוף היום עולה לה בתחלתה, דסוף יום שפוסקת בו עולה לה ראשון לשבעה נקיים, וזו מדת בנות כותיים הוא, ששינוי בהן, יום שפוסקת בו סופרת למנין שבעה. [רש"י].

^ב שנאמר "שבעת ימים תהיה בנדתה", תהא בנדתה כל שבעה, ולא תאמר מקצת יום שביעי ככולו, ותטבול ביום. [רש"י].

ראשונה, יום אחד נחשב כשנה^א.

ומסקנת הסוגיה, שהסיבה שלך שלדעת הברייתא בדף ט', כדי שתושלם שנה ראשונה של נטיעה באחד בתשרי, צריך לנטוע לכל הפחות שלושים יום קודם לכן, אינה כדי להחשיב את הדבר לשנה, אלא כדי שהנטיעה תיקלט באדמה קודם ראש השנה^ב.

ולדעת אותה ברייתא, אין נטיעה קולטת בפחות משלושים יום, אבל מאחר שנקלטה הנטיעה, אפילו יום אחד קודם ראש השנה, אותו יום נחשב שנה, ובאחד בתשרי מתחילים למנות שנה שנה, כדעת רבי מאיר, האומר, שיום אחד בשנה חשוב שנה, ולדעתו יום שלושים של נטיעה היא נקלטת, והוא עצמו נחשב כשנה [=יום שלושים עולה לכאן ולכאן], ולכן כל שנטע שלושים יום קודם ראש השנה, נשלמה השנה באחד בתשרי. ורבי אלעזר מודה, שאין הנטיעה קולטת בפחות משלושים יום, אבל רק שלושים יום בשנה נחשבים שנה, ולכן אין להחשיב לה שנה ראשונה אלא אם כן נטע ששים יום [חסר אחד] קודם ראש השנה, שיהיו שלושים יום לקליטה, ושלושים יום להיחשב שנה, [יום שלושים של קליטה יחשב גם כיום ראשון של שלושים אחרונים, ולכן די בחמישים ותשעה יום].

ולהלן יתבאר בעזה"י, שיש חכמים שחולקים על המבואר עד עתה, ואומרים, שהנטיעה נקלטת בפחות משלושים יום. לדעת רבי יוסי ורבי שמעון, היא נקלטת בשני שבועות. ולדעת רבי יהודה, היא נקלטת בשלושה ימים. ולפי דעתם, ישתנה הזמן שיש לנטוע קודם ראש השנה, כדי שתחשב לה שנה ראשונה באחד בתשרי.

נטיעת אילנות ערב שביעית

בברייתא בדף ט' מבואר, שמותר לנטוע אילנות ערב שביעית עד שלושים יום^ג קודם ראש השנה^ד, אבל בתוך שלושים יום שלפני ראש השנה אסור לנטוע, ואם נטע, יעקור,

^א ואם תאמר, זבה תוכיח, שהיא איפכא מנדה, שאין סוף היום עולה לה בתחילתה, שזהו מנהג כותים ... ואפילו הכי תחילת היום עולה בסופה לרבי יוסי בפרק כיצד צולין דאמרינן מקצת היום ככולו ... ונראה דלא דמיא זבה להני, דהא אימים נקיים קפיד רחמנא, והיאך יעלה סוף היום, והרי אין יום זה טהור, דכבר ראתה ... אבל תחלת היום, דין הוא שיעלה בסופה, דכל כמה דלא ראתה הרי הוא טהור ... [תוס'].

^ב כי ימי הקליטה אין עולין לה, דכמאן דמנח בביתא דמיא, כל זמן שלא קלטה. [רש"י].

^ג ... וההיא דלדברי האומר שלשים צריך שלשים ושלשים, מוקי לה רבינו תם לענין ערלה ולא לענין שביעית ... [תוס'].

^ד אפילו לכתחילה שרי ליטע ... [תוס'].

ולא יקיים בשביעית^א.

ומתחילה פירש רש"י, שהסיבה לכך שלדעת הברייתא הזו אסור לנטוע שלושים יום קודם שביעית, היא **משום תוספת שביעית**.

אולם לפי המסקנה, שברייתא זו היא כדעת רבי מאיר, האומר, שאילן נקלט בשלושים יום, הסיבה שאסור לנטוע תוך שלושים יום **שלפני שביעית**, כי כשנוטע בתוך שלושים יום, הנטיעה נקלטת בשביעית עצמה, והרי הוא כנוטע בשביעית, אבל כשנקלטה קודם שביעית, אפילו בערב ראש השנה, דיו, כי די ביום אחד להיות תוספת שביעית.

ומבואר, שרבי אלעזר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, כולם חולקים על רבי מאיר לענין תוספת שביעית, **וכולם אומרים**, שלענין הנטיעות [וכן הברכות והרכבות] **צריכים להוסיף על השביעית שלושים יום**, וכל שנקלטה הנטיעה בתוך שלושים יום שלפני שביעית יש לעקור. **אכן חכמים אלו נחלקו בכמה זמן הנטיעה נקלטת**.

לדעת רבי אליעזר – הנטיעה נקלטת בשלושים יום, ולכן אין נוטעים קודם שביעית ששים יום [חסר אחד], כי **צריכים שלושים יום לקליטה, ושלושים יום לתוספת שביעית**.

ולדעת רבי יוסי ורבי שמעון – הנטיעה נקלטת בשני שבועות, ולכן אין נוטעים קודם שביעית שני שבועות ושלושים יום [חסר אחד], כי **צריכים שני שבועות לקליטה, ושלושים יום לתוספת שביעית**.

ולדעת רבי יהודה – הנטיעה נקלטת בשלושה ימים, ולכן אין נוטעים קודם שביעית שלושה ימים ושלושים יום [חסר אחד], כי **צריכים שלושה ימים לקליטה, ושלושים יום לתוספת שביעית**.

כן פירש רש"י את הסוגיה. ותוס' פירשו, שלדברי הכל תוספת שביעית לנטיעה שלושים יום, ועד שלושים יום קודם שביעית מותר לנטוע לדברי הכל, אף על פי שנשרש בתוך זמן התוספת. ואף כשעבר ונטע באיסור בתוך שלושים יום של זמן התוספת, אין צריך לעקור, אלא אם כן

^א ותימה דתנן שביעית ... חורשין בשדה הלבן עד פסח ובשדה האילן עד עצרת, וכיון דאפילו ליטע בתחילה שרי שלשים יום לפני ראש השנה, אמאי אסור לחרוש, לשתרי נמי לחרוש עד לפני ראש השנה שלשים יום. (א) ואומר רבינו תם, דלא החמירו בנטיעה כמו בחרישה, משום דאין תוספת שביעית דאורייתא בנטיעה, אלא בחרישה, דכתיב ביה קרא ... (ב) ועוד יש ליתן טעם, משום דכל חורש ערב שביעית הוי להועיל בשביעית, אבל אין לאסור ערב שביעית ליטע מחמת שהאילן גדל בשביעית, דכל האילנות נמי מיגדל גדלי בשביעית, ואם כן לא יטע לעולם. (ג) ובירושלמי מפרש טעמא אחרינא ... רק כשאין מועיל לאילן ... אסור דמיחזי כמתקן שדהו לצורך שביעית. [תוס']

נקלט בתוך השנה השביעית עצמה, אבל כשנקלט בתוספת, אין לעקור. ולכן, לדעת רבי יהודה, כל שנטע שלושה ימים קודם ראש השנה, אין לעקור. ולדעת רבי יוסי ורבי שמעון, כל שנטע שני שבועות קודם ראש השנה, אין לעקור. אבל לדעת תנא קמא, מאחר שהקליטה שלושים יום, כל שנטע בתוך שלושים של תוספת, נקלט לאחר ראש השנה, ויש לעקור.

כבש ואיל

א. כבש האמור בתורה סתם.

כל מקום שנאמר בתורה כבש סתם, בלא לפרש בן כמה הוא, הכוונה לכבש בן שנה.

ב. איל האמור בתורה סתם.

כל מקום שנאמר בתורה איל סתם, בלא לפרש בן כמה הוא, הכוונה לכבש בן שתי שנים.

עגל בן בקר ופר

א. עגל האמור בתורה סתם.

לדברי רבי מאיר, כל מקום שנאמר בתורה "עגל" סתם, בלא לפרש בן כמה הוא, הכוונה לעגל בן שנה, שכן מפורש באחד מהכתובים, שעגל הוא בן שנה, שנאמר, "וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּדְבֹּר לְאֹמֶר קָחוּ שְׁעִיר עִזִּים לְחֻטָּאת וְעֹגֶל וְכֶבֶשׂ בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה" (ויקרא ט' ג').

ב. בן בקר האמור בתורה סתם.

לדברי רבי מאיר, כל מקום שנאמר בתורה "בן בקר" סתם, [בין אם נכתב "בן בקר" לבד, ובין אם נכתב "עגל בן בקר"], בלא לפרש בן כמה הוא, הכוונה לבן בקר בן שתי שנים, שנאמר "וַיֹּאמֶר אֶל אֶהֱרֹן קַח לָךְ עֹגֶל בֶּן בָּקָר לְחֻטָּאת וְאֵיל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהִקְרִב לְפָנֵי ה' (ויקרא ט' ב'), השווה בן בקר ואיל אף לשנים, לומר לך, מה זה בן שתי שנים, אף זה בן שתי שנים.

ג. פר האמור בתורה סתם.

לדברי רבי מאיר, כל מקום שנאמר בתורה "פר" סתם, [בין אם נכתב "פר" לבד, ובין אם נכתב "פר בן בקר"], בלא לפרש בן כמה הוא, הכוונה לפר בן שלוש שנים, שאין נקרא פר בפחות משלוש שנים^א.

^א ותימה, דתנן בפרק קמא דפרה, רבי יוסי הגלילי אומר, פרים בני שנים, שנאמר "ופר שני בן בקר תקח לחטאת", וחכמים אומרים, אף בני שלוש, רבי מאיר אומר, אף בני ארבעה וחמשה כשרים, אלמא מכשיר רבי מאיר בפר אפילו בני שתי שנים, דהא מוסיף ארבי יוסי הגלילי, והכא משמע מדעל בן בקר לרבי מאיר בן שנים, פר בן בקר בן שלוש,

כמה יכנס בשנה ויחשב כנכנס בכולה

לדעת רבי מאיר – יום אחד בשנה חשוב שנה^א. ולכן מיום לידת הכבש והעגל נחשבים הם כבני שנה, [אבל להקרבה אינם ראויים עד שיהיו בני שמונה ימים]. ומשנעשו בני שנה ויום אחד, נחשבים הם כבני שתי שנים, וכשרים להיקרב כאיל ובן בקר. ומיום שנעשה הפר בן שתי שנים ויום אחד, נחשב כבן שלוש, וראוי להיקרב כפר.

ואמר רבי יוחנן, שענין זה, שיום אחד בשנה חשוב שנה, למדו רבי מאיר **מהכתוב** האמור אחר המבול, **"וַיְהִי בְּאַחַת וָשֶׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסֶר נֹחַ אֶת מִקְשָׁה הַתֵּבָה וַיֵּרָא וְהִנֵּה חָרְבוּ פָּנֵי הָאֲדָמָה"** (בראשית ח' י"ג), **שכן הכתוב הזה מדבר ביום הראשון של שנת שש מאות ואחת לחיי נח^ב, וקורא אותו שנת שש מאות ואחת לחיי נח, מכאן שיום אחד של שנה נחשב כשנה^ג.** ורבי אלעזר חולק, כי אם היה כתוב "ויהי בשש מאות ואחת שנה" היה משמע שיום אחד בשנה חשוב כשנה, אבל עכשיו שנאמר **"וַיְהִי בְּאַחַת וָשֶׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה"**, המילה "שָׁנָה" הולכת רק על המספר "שֶׁשׁ מֵאוֹת", כלומר שש מאות שנה, ותחילת שנת שש מאות ואחת, אבל עדיין אינו נחשב כשנת שש מאות ואחד כולה.

ולדעת רבי אלעזר – שלושים יום בשנה חשובים שנה. ולכן רק כשהיו הכבש והעגל בני שלושים יום יחשבו כבני שנה להיות קרבים ככבש ועגל. ורק משיעשו בני שנה ושלושים יום, יחשבו כבני שתי שנים, הכשרים להיקרב כאיל ובן בקר. ורק מיום שיעשה הפר בן שתי שנים ושלושים יום, יחשב כבן שלוש, ויהיה ראוי להיקרב כפר^ד.

אבל פחות מבן שלוש לא. וצריך לומר, ד"אף" דקאמר רבי מאיר במסכת פרה, ארבנן קאי, ולא ארבי יוסי הגלילי ... [תוס']

^א ולא לכל מילי אמרינן דיום אחד בשנה חשוב שנה, דיש דברים דאפילו מעת לעת בעינן כדתנן בפרק יוצא דופן, בן תשע שנים ויום אחד, בן שלוש עשרה שנה ויום אחד, בת שנים עשרה שנה ויום אחד, דאותו יום אחד כדי להשלים מעת לעת, דבבת שלוש שנים ויום אחד פליגי תנאי בגמרא, דלרבי מאיר אפילו בבת שתי שנים ויום אחד מתקדשת בביאה, דכבת שלוש שלימות דמיא, דיום אחד חשוב שנה, וחכמים בעו בת שלוש ויום אחד, דמעת לעת בעינן. [תוס']

^ב לדברי האומר בתשרי נברא העולם, ומבול ירד בשבעה עשר במרחשון, הוי האי בראשון באחד לחדש, בתשרי ... ולדברי האומר באייר ירד המבול, הוה ליה האי בראשון בניסן. ובין למר ובין למר, תחלת שנת שש מאות ואחת לא נכנסו בה אלא יום אחד ... וקרי ליה שנה. [רש"י]. ואי אפשר לומר דשנה שנית למבול היתה, ולא חשיב ליה שנה, משום דאכתי לא עייל אלא יום אחד, דהכתיב קרא אחרינא "ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש" ולא כתיב בשנים ושש מאות אף על פי שנכנסו לה שלשים. [תוס']

^ג ובירושלמי דייק, מדכתיב "ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש חוקם המשכן", דלא עייל אלא יום אחד, וקרי ליה שנית, דאי אמרת שלישית היתה, ומשום דלא עייל אלא יום אחד לא חשיב לה, והא כתיב "ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים לחדש נעלה הענן מעל המשכן". [תוס']

^ד וכל אותו יום שלושים אין דינו לא כבן בקר ולא כפר, מידי דהוה אפלטוס ... דאיצטריך או לרבווי. ושמא התם שאני, מדקתני בפרק קמא דפרה, דבן י"ג חדש אינו כשר לא לאיל ולא לכבש, ולא קתני הכי גבי פר. [תוס']

ואמר רבי יוחנן, שענין זה, ששלושים יום בשנה חשובים שנה, למדו רבי אלעזר **מהכתוב** האמור אחר המבול, "וַיְהִי בְּאַחַת נָשָׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה **בְּרִאשׁוֹן בְּאַחַד לְחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ** וַיָּסֶר נח אֶת מִקְסָה הַתֵּבָה וַיֵּרָא וַהֲנֵה חָרְבוּ פְּנֵי הָאָדָמָה" (בראשית ח' י"ג), שכן **הכתוב הזה מדבר ביום הראשון של החודש, וקורא אותו חודש, מכאן שיום אחד של חודש נחשב חודש. ומעתה כשם שהחודש הנמנה בימים, [שנאמר "עַד חֹדֶשׁ יָמִים" (במדבר י"א כ')] אחד ממנויו כלומר יום אחד, נחשב ככל החודש, כך שנה הנמנית לחודשים, [שנאמר "לְחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה" (שמות י"ב ב')], אחד ממנויה, כלומר חודש אחד, יחשב ככולה, ואם כן חודש, כלומר שלושים יום בשנה, נחשבים שנה.**

דף י"א

רבי אליעזר	רבי יהושע	
נברא העולם	תשרי	ניסן
נולדו אבות [אברהם ויעקב]	תשרי	ניסן
מתו אבות	תשרי	ניסן
נולד יצחק	פסח	
נפקדה שרה רחל ולאה	ראש השנה	
יצא יוסף מבית האסורים	ראש השנה	
בטלה עבודה מאבותינו במצרים	ראש השנה	
נגאלו	ניסן	
עתידיים להיגאל	תשרי	ניסן

חודש שבו נברא העולם

לדעת רבי אליעזר – בתשרי נברא העולם^א. שנאמר בציווי היום השלישי, "וַיֵּאמֶר אֱלֹקִים תִּבְרָא הָאָרֶץ דָּשָׁא עֶשֶׂב [=תתכסה ותתלבש בדשאים] מִזְרֵעַ זָרַע עֵץ פֶּרִי [=שנגמר פרי] עֵשֶׂה פֶּרִי לְמִינֵוֹ אֲשֶׁר זָרַע בּוֹ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן" (בראשית א' י"א), איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים, ואילן מלא פירות, הוי אומר זה תשרי. וראיה נוספת שבתשרי נברא העולם, שהרי תשרי הוא זמן שצריכים בו לתחילת הגשמים, ומבואר שכך היה באותו הפרק,

^א כלומר יום ששי, שבו נברא אדם הראשון, היה אחד בתשרי, ולפי זה יום ראשון של ששת ימי בראשית היה כ"ה בתשרי.

ירדו גשמים, וצימחו, שנאמר, **"וַיֵּצֵא מִן הָאָרֶץ וְהַשָּׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה"** (בראשית ב' ו').

ורבי יהושע אומר, שבאמת חודש ניסן היה, ועדיין לא היו פירות על העצים, כמו שנאמר בעשיה **"וַיֵּצֵא עֵשָׂה פְּרִי"**, כלומר עושה פרי אבל עוד אין בו פרי, ומה שנאמר בציווי **"עֵץ פְּרִי"**, הכוונה לכך, שנברא העץ גדול, שראוי לעשות פירות בשנה זו, ולא היו נטיעות קטנות, שעוד צריכות לגדול, וכדברי רבי יהושע בן לוי להלן, שכל מעשה בראשית נבראו גדולים.

לדעת רבי יהושע – בניסן נברא העולם^א. שנאמר בבריאת היום השלישי, "וַתֵּצֵא הָאָרֶץ דְּשֵׁא עֵשֶׂב [משמע שהכל מלא ורק צריך להוציא] **מִזֶּרַע זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֵשָׂה פְּרִי** [אבל עדיין אין בו פרי] **אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ לְמִינֵהוּ וַיֵּבְרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב"** (בראשית א' י"ב), איזהו חדש שהארץ מליאה דשאים, ואילן מתחיל להוציא פירות, הוי אומר זה ניסן. וראיה נוספת לכך שבניסן נבא העולם, שהרי באותו הפרק היו צריכים בהמה חיה ועוף להזדווג זה אצל זה, ודבר זה זמנו הראוי הוא ניסן, שנאמר, **"לְבִשְׁוֹ כְּרִים הַצֹּאן וְעִמְקִים יַעֲטִפוּ בָר"** **יְתְרוֹעֵעוּ אֶף יְשִׁירוֹ"** (תהלים ס"ה י"ד), שהכוונה לכך, שהצאן מתעברות בניסן, כפי שנתבאר בדף ח'.

ורבי אליעזר אומר, שבאמת חודש תשרי היה, והיו העצים מלאים פירות גמורים, כמו שנאמר בציווי **"עֵץ פְּרִי"**, ומה שנאמר בעשיה **"וַיֵּצֵא עֵשָׂה פְּרִי"**, הכוונה לכך, שכן יהיה בעתיד, שיוציא העץ עוד פירות בכל שנה.

ובברייתא בדף י"ב מבואר, שחכמי ישראל וחכמי אומות העולם מסכימים, עם רבי יהושע, שבניסן נברא העולם, ולכן כשמונים את תקופות החמה והלבנה, מונים מניסן, שאז נבראו^ב. [ולא נחלקו אלא ממתי מונים את שנות הדורות כפי שיתבאר בעזה"י].

בריאת מעשה בראשית

אמר רבי יהושע בן לוי, כל מעשה בראשית: (א) **בקומתם** נבראו. (ב) **לדעתם** נבראו, [ששאל אותם אם חפצים להבראות. ואמרו, הן]. (ג) **לצביונם** נבראו, [כלומר כל אחד ואחד נברא בצורה המיוחדת המתאימה לו^ג]. שנאמר, **"וַיִּכְלֹ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צִבְאָם"** (בראשית

^א כלומר יום ששי, שבו נברא אדם הראשון, היה אחד בניסן, ולפי זה יום ראשון של ששת ימי בראשית היה כ"ה באדר.

^ב ובתחלת ליל רביעי שמשח חמה בניסן, לפיכך אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבע רביעי היום, לפי שלעולם יום ורביעי בין תקופת שנה זו לתקופה שנגדה לשנה הבאה, וכן מולדות הלבנה מונין מולד ניסן ראשון בליל רביעי, בתשעה שעות, ושש מאות וארבעים ושנים חלקים. [רש"י].

^ג צביונם לשון יופי, כמו "לעטר צבי" (ישעיה כח), דדרך בהמה חיה ועוף כשגדלים, [גדלים] בנוי בכח בדעת ובקומה, וכל זה היה במעשה בראשית בתחלת יצירתם, וכולהו נפקי מדכתיב צבאם. [תוס'].

(בראשית ב' א') אל תקרי "צָבָאָם" אלא "צביונם".

חודש שנולדו בו אבות [אברהם ויעקב]

לדעת רבי אליעזר – אבותינו אברהם ויעקב נולדו בחודש תשרי. שנאמר, "וַיִּקְהֲלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיָרַח הָאֲתָנִים בְּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי" (מלכים א' ח' ב'), מבואר שנקרא חודש תשרי "יָרַח הָאֲתָנִים", ונקרא כן על שם שנולדו בו איתני עולם, הם אבותינו, שהם חוזקו של עולם, שכן איתן הוא לשון חוזק, כפי שיתבאר בעזה"י להלן. ורבי יהושע חולק, ואומר, שהסיבה שנקרא חודש זה "יָרַח הָאֲתָנִים", משום שהוא תקיף במצוות, כלומר יש בו מצוות מרובות יותר משאר חדשים, כתקיעת שופר, ויום הכפורים, וסוכה, ולולב, וערבה, וניסוך המים.

לדעת רבי יהושע – אבותינו נולדו בחודש ניסן. שנאמר "וַיְהִי בְּשָׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּשָׁנָה הָרְבִּיעִית בְּחֹדֶשׁ זֶה [=אייר] הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיָּבֶן הַבַּיִת לַה' (מלכים א' ו' א'), ונקרא חודש זה בשם חודש זיו, על שם שכשנתחדש אייר כבר נולדו זיוותני עולם, ואם כן האבות נולדו בניסן^א. ורבי אליעזר חולק, ואומר, שהסיבה שנקרא חודש זה "חֹדֶשׁ זֶה", משום שיש בו זיו לאילנות. ומהטעם הזה תקנו בו ברכת האילנות, כמאמר רב יהודה, היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מלבבלים, אומר, "ברוך את ה' אלוֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁלֹּא חִסַּר מְעוֹלָמוֹ כְּלוֹם, וּבָרָא בּוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת, וְאֵילָנוֹת טוֹבוֹת, לְהַתְנַאוֹת [להנות] בְּהֵן בְּנֵי אָדָם."

האבות נקראו אתנים על שם שהם חוזקו של עולם

נתבאר שהאבות נקראו איתנים על שום שהם חוזקו של עולם ואיתן הוא לשון חוזק. והביאו ראיה לכך שאיתן הוא לשון חוזק, מהכתוב, "וַיִּרְא אֶת הַקִּינִי וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר אֵיתָן מוֹשֶׁבֶךְ וְשִׁים בְּסֻלַּע קִנְדָּ" (במדבר כ"ד כ"א).

עוד הביאו ראיה לכך שהאבות הם האתנים, שנאמר, "שָׁמְעוּ הָרִים אֶת רִיב ה' וְהָאֲתָנִים מִסְּדֵי אֶרֶץ כִּי רִיב לָהּ עִם עַמּוֹ וְעִם יִשְׂרָאֵל וַתִּקְחִי" (מיכה ו' ב'), כלומר, הרים שהם איתנים, ישמעו את ריב ה'. וההרים הם האבות, שנאמר, "קוֹל דְּדוֹדֵי הִנֵּה זֶה בָּא מִדֶּלֶג עַל הָהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת" (שה"ש ב' ח'), וביארו חכמים, "מִדֶּלֶג עַל הָהָרִים" מדלג בזכות אבות, "מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת" מקפץ בזכות אמהות.

^א אי נמי, נקרא זיו על שם שנולדו בו שנולדו בתקופת ניסן וזימנין דניסן דתקופה, נמשך בתוך אייר של לבנה. [עיי' רש"י].

בחודש שנולדו אבות בו מתו

כשדיבר משה אל ישראל קודם מותו, "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אֲנִי הָיוֹם לֹא אוֹכֵל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וְה' אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה" (דברים ל"א ב'), ואמרו חכמים, שכוונתו במה שאמר "היום", לומר, היום מלאו ימי ושנותי, כלומר ביום זה ממש הגעתי מאה ועשרים שנה, ולמדנו שמת משה באותו יום שנולד. ומכאן למדנו, שהקדוש ברוך הוא יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום, מחדש לחדש, וכן נאמר, "לֹא תִהְיֶה מִשְׁפָּלָה וְעֶקְרָה בְּאַרְצָךָ אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא" (שמות כ"ג כ"ו).

- ומעתה, לדעת רבי אליעזר האומר שבתשרי נולדו אבות, כמו כן בתשרי מתו.

- ולדעת רבי יהושע האומר שבניסן נולדו אבות, כמו כן בניסן מתו.

זמן לידת יצחק

לדברי הכל, יצחק אבינו נולד בפסח, שכן הקב"ה הבטיח לאברהם, "וְהִיפֹלֵא מִה' דָּבָר לְמוֹעֵד אֲשׁוֹב אֵלַיךְ כָּעֵת חֲנֻה וְלִשְׁרָה בֶּן" (בראשית י"ח י"ד), כלומר במועד הראשון שיגיע מעתה, תלד שרה.

והנה כל מה שאתה יכול להרחיק את יום הבשורה מיום הלידה, יש לך להרחיק, לתת מקום לימי עיבור, ומכל מקום אינך יכול להרחיק את יום הבשורה לאחור, אלא עד המועד הקודם, אבל אם תרחיקו יותר עד שיהיה לפני המועד הקודם, יהיה המועד הקודם המועד שאחר הבשורה.

ולא יתכן שהתבשר בפסח שתלד בשבועות כי בחמישים ימים לא תלד.

וכמו כן לא יתכן שהתבשר בשבועות שתלד בסוכות כי בחמישה חודשים גם כן לא תלד.

ואם כן, על כרחך נתבשר בסוכות שתלד בפסח, ואף שברוב שנים בין סוכות לפסח ששה חודשים, ולא די בהם לימי הריונה, אותה שנה מעוברת היתה, והיו שבעה חודשים בין סוכות לפסח, ואף שיש לך להסיר מהם את ימי טומאתה, שכן באותה שעה שנתבשרו פירסה נידה^א, מכל מקום ישארו בידך ששה חודשים וחצי חודש, ובהם יש די והותר לימי הריונה, כמאמר מר זוטרא, שאף אם לדעת האומרים שהיולדת לתשעה חודשים אינה יולדת למקוטעים, אלא רק לתשעה חודשים שלמים, והיולדת לשבעה חודשים, יולדת למקוטעים, כלומר גם לפחות משבעה חודשים

^א דקיימא לן, שרה אמנו, אותו היום פרסה נדה, לפיכך "ויקח חמאה וחלב וכן הבקרי" אבל לא העוגות שלשתה היא בטומאה. [רש"י].

שלמים, שנאמר אצל חנה, "וַיְהִי לְתַקְפוֹת הַיָּמִים וַתֵּהָר חֲנָה וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מִה' שְׁאֵלְתִּיו" (שמואל א' א' כ'), מיעוט תקופות שנים, [וכל תקופה שלושה חודשים, סך הכל ששה חודשים], ומיעוט ימים שנים, הרי שילדה לששה חודשים ושני ימים^א.

בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה מנלן

בראש השנה נאמר לשון זכרון, "דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֲדָשׁ יִהְיֶה לָכֶם שְׁבִתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ" (ויקרא כ"ג כ"ד), **וכן נאמר ברחל ובחנה**.

ברחל נאמר "וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת רַחֵל וַיִּשְׁמַע אֲלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת רַחֲמֶיהָ" (בראשית ל' כ"ב). **ובחנה נאמר**, "וַיִּשְׁכַּמוּ בְּבֶקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי ה' וַיֵּשְׁבוּ וַיָּבֵאוּ אֶל בֵּיתָם הַרְמְתָה וַיֵּדַע אֱלֹקָנָה אֶת חֲנָה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרָהּ ה'" (שמואל א' א' י"ט), **ולמדו בגזרה שווה**, כשם שזכרון ראש השנה היה בראש השנה, כך זכרון רחל וחנה היה בראש השנה, שביום ראש השנה בא זכרונם לטובה ונגזר עליהם הריון.

ובחנה נאמר גם לשון פקידה, "כִּי פָקַד ה' אֶת חֲנָה וַתֵּהָר וַתֵּלֶד שְׁלֹשָׁה בָנִים וַשְּׁתֵּי בָנוֹת וַיִּגְדֵּל הַנֶּעֶר שְׁמוּאֵל עִם ה'" (שמואל א' ב' כ"א), **וכן נאמר בשרה**, "וַיָּהּ פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר" (בראשית כ"א א'), **ומכאן שכשם שחנה נפקדה בראש השנה אף שרה נפקדה בראש השנה**.

^א סוגיא דשמעתא מוכח דבתשרי נמול אברהם אבינו, דבפרק השוכר את הפועלים אמר, בשלישי של מילה באו אצלו מלאכים, ואז נאמר לו "למועד אשוב אליך כעת חיה". ובפרקי דרבי אליעזר נמי אמרינן דביום הכפורים נמול אברהם אבינו. והשתא הא דאמר בחג, לאו דוקא, דשני ימים לפני החג הוה, כיון דנמול ביום הכפורים. ואף על גב דמשמע הכא למועד ראשון, הכי קאמר, למועד ראשון אחר החג זה, דקיימא ביה, דכאילו קיימי בחג דמי, כיון דלא הוה בו כי אם שני ימים לפניו. ולמאי דמסקינן דיולדת לשבעה יולדת למקוטעין, לא הוה צריך לשנויי שנה מעוברת היתה, דכי מדלית נמי ימי טומאה, טבלה נמי בליל חמישי לחג, ואפשר דילדה ביום אחרון של פסח, אלא משום דאמרינן בסדר עולם ובמכילתא בפרשת ויסעו בני ישראל מרעמסס, דבט"ו בניסן נולד יצחק. [ומיהו פליגי אדהכא, דקאמר נמי בט"ו בניסן דבר הקב"ה עם אברהם, בט"ו בניסן באו מלאכים לבשרו]. ורבי מאיר שליח צבור יסד במעריב של פסח, "ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח", ואמרינן בבראשית רבה, "לושי ועשי עוגות" הדא אמרת שפסח היה, וכל הני לא סבירא ליה דלמועד אשוב אליך כעת חיה אמועד ראשון, אלא כלומר למועד כזה שהוא פסח, וכן תרגם אונקלוס, "כעת חיה" "כעת דאתון קיימינן". והשתא הא דכתיב בפרשת מילה, "אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת" ואמרינן [במדרש תנחומא], מלמד ששרט לו סריטה בכותל, דלשנה האחרת, על כרחך דבט"ו בניסן נאמר, ובו ביום נמול, ובו ביום באו מלאכים בבשורה זו. תימה דכל הני דאמרי בתשרי, הוה היכי מקיים ההוא קרא דלמועד הזה בשנה האחרת, ואיך יתכן לומר שנצטוו בפסח, ולא נמול עד תשרי, והלא זריזין מקדימין למצות. ועוד הכתיב בעצם היום הזה, בו ביום שצוהו מל. ואומר רבינו תם, דהני דאמרי בתשרי, סבירא להו כרבי יהושע דאמר בניסן נברא העולם, ולהכי קארי לפסח שנה אחרת למועד הזה, היינו למועד אחר, דביום הכפורים אמר לו, וקרוב לסוכות, כלומר למועד הזה ראשון של שנה אחרת. [תוס'].

בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים

בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים, שנאמר, "תקעו בחדש שופר בפסח ליום חגנו. (הוא ראש השנה) כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע" (תהלים פ"א ד-ו'), כלומר בראש השנה הוציא את יוסף על ארץ מצרים.

בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים

בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, כלומר, ששה חדשים לפני גאולתם פסק השעבוד, שכן ביטול העבודה נקרא בכתוב הוצאה מסבל, "לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים" (שמות ו' ו'), וכן נאמר ביציאת יוסף, "הסירותי מסבל שקמו כפיו מדוד תעבדנה" (תהלים פ"א ז'), ויש ללמוד בגזרה שווה, שכשם שיוסף יצא מסבלו בראש השנה, (כפי שנתבאר לעיל), כך אבותינו יצאו מסבלם בראש השנה.

בניסן נגאלו ישראל

בחודש ניסן נגאלו ישראל ממצרים, כמבואר בכתוב.

מתי עתידים להיגאל

לדעת רבי אליעזר – בחודש תשרי עתידים ישראל להיגאל. שכן בחודש תשרי נאמר, "תקעו בחדש שופר בפסח ליום חגנו" (תהלים פ"א ד'), וכן נאמר בגאולה, "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנחמים בארץ מצרים והשתחויו לה' בהר הקדש בירושלם" (ישעיהו כ"ז י"ג), ומכאן, שכשם שתקיעה זו בתשרי, כך תקיעה זו בתשרי.

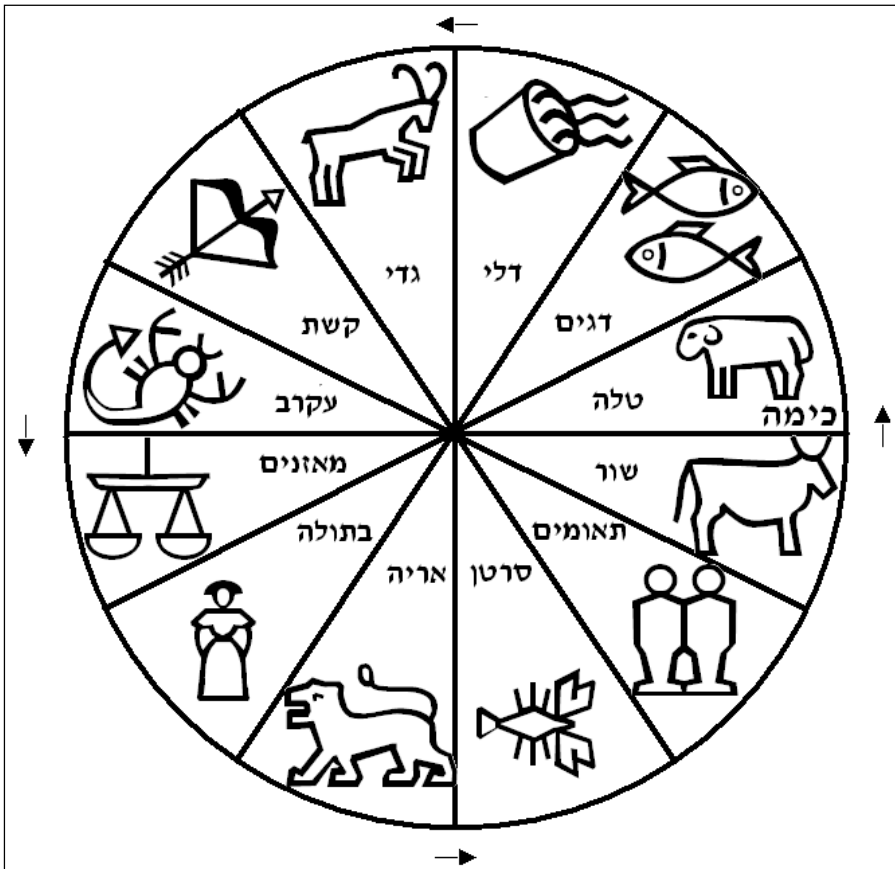
ולדעת רבי יהושע – בחודש ניסן עתידים ישראל להיגאל. שנאמר בענין ליל הפסח, "ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדורם" (שמות י"ב מ"ב), כלומר לילה המשומר ובא לגאולה מששת ימי בראשית [שמירה משון ציפיה והמתנה, כמו "ואביו שמר את הדבר"]. ורבי אליעזר חולק ואומר, שכוונת הכתוב היא, שהלילה הזה משומר^א ובא מהמוזיקים [שמירה מלשון הגנה].

^א ורבי יהושע תרתי שמעת מינה, דכולהו מודו דמשומר מן המזיקין, כדמוכח בערבי פסחים, דתקון ארבעה כוסות, ולא חיפש אזורות. [תוס']

גלגל המזלות וסדרם בחודשי השנה

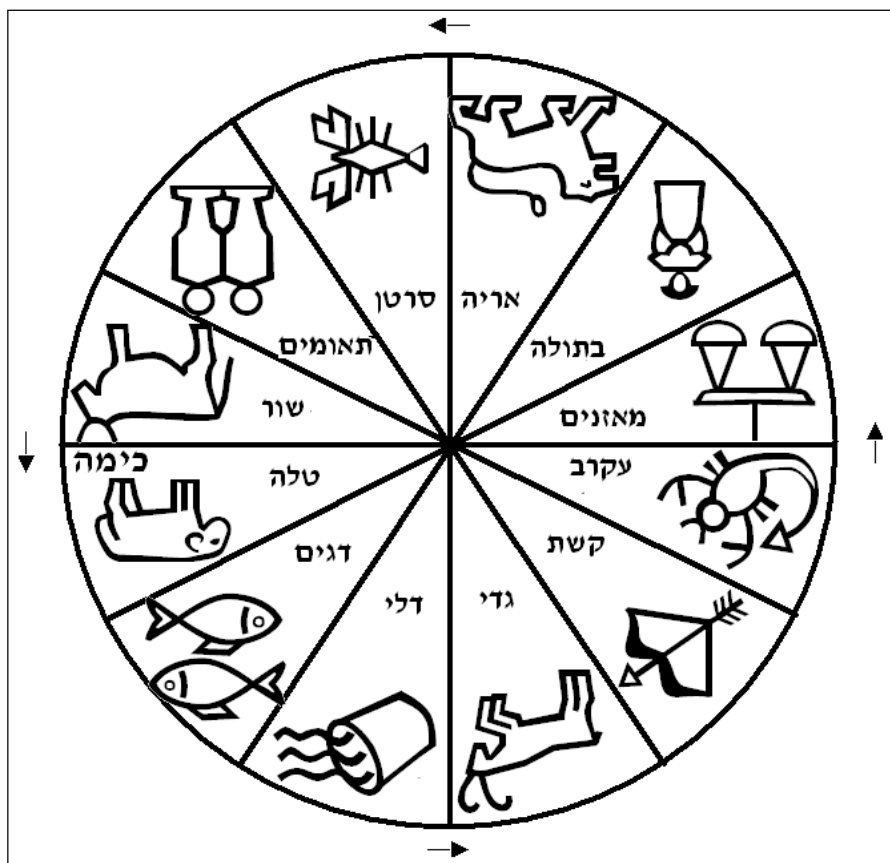
גלגל הרקיע עגול הוא, סובב את הארץ סביב למעלה ולמטה, חציו למעלה מן הארץ, וחציו למטה מן הארץ, וחלוק הוא לשנים עשר חלקים הנקראים מזלות. בכל זמן שהוא, מחצית מהמזלות למטה מהארץ, ומחציתם למעלה מהארץ, וכשעולה מזל נוסף מצד מזרח, שוקע מזל אחר כנגדו מצד מערב. כל מזל שווה שתי שעות בעלייתו, ושתי שעות בשקיעתו. ובכל ראש חודש, מזל אחר מתחיל לעלות בעלות השחר, [בניסן טלה, באייר שור, בסיון תאומים [=טש"ת]]. בתמוז סרטן, באב אריה, באלול בתולה, [=סא"ב]. בתשרי מאזנים, בחשוון עקרב, בכסלו קשת [=מע"ק]. בטבת גדי, בשבט דלי, ובאדר דגים [=גד"ד]].

ונמצא לפי זה, בראש חודש אייר, בתחילת היום כבר עלה כל מזל טלה [ובכלל זה כימה, שהיא זנב טלה], ומתחיל לעלות מזל שור, ונמצא שכל היום כימה למעלה מן הארץ.

ובראש חודש חשוון, בתחילת הלילה כבר שקע כל מזל טלה [ובכלל זה כימה שהיא זנב

טלה], ומתחיל לשקוע מזל שור, ונמצא שכל הלילה כימה למטה מן הארץ.

עונש דור המבול על ששינו סדרי בראשית

נתבאר, שרבי אליעזר ורבי יהושע נחלקו, אם נברא העולם בתשרי או בניסן. ולדעת רבי אליעזר שנברא העולם בתשרי, שנות הדורות נמנים מתשרי, והמבול החל לרדת בחודש חשון. ולדעת רבי יהושע שנברא העולם בניסן, שנות הדורות נמנים מניסן, והמבול החל לרדת בחודש אייר. ובטבלה להלן, הובא כל סדר המבול לפי שניהם.

ומבואר בברייתא, שנחלקו בפירוש, בכוונת הכתוב, "בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבת השמים נפתחו" (בראשית ז' י"א).

לדעת רבי יהושע – אותו היום שהחל המבול לרדת שבעה עשר באייר היה. שנאמר "בחדש השני", ובכל מקום אייר הוא שני לחדשים. והוא יום שמזל כימה שוקע ביום,

כלומר שכל היום מתחילתו ועד סופו הוא למטה מן הארץ [כפי שנתבאר]. **ומעינות מתמעטים**, שכבר תמו הגשמים הממלאים את הנהרות והחלו ימות החמה. **ומתוך ששינו בני דור המבול מעשיהם, שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית, והעלה מזל כימה ביום**, ונטל שני כוכבים מכימה [שהוא מזל שיש בו הרבה כוכבים], להוריד מבול דרך שני נקבים של נטילת שני הכוכבים, והביא מבול לעולם^א. **ועוד שינה מעשה בראשית, שנתגברו מעיינות ושטפום**.

ולדעת רבי אליעזר – אותו היום שהחל המבול לרדת, שבעה עשר בחשון היה. ונאמר "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי", לומר שהיה שני לדין שנגזרה עליהם הגזרה בתשרי שלפניו. ונקבע המבול ליום זה, כי רצה הקב"ה להוריד מבול על ידי שיטול שני כוכבים מכימה, ויוריד המבול דרך הנקבים, וגם רצה שישטפו אותם הנהרות. ושני דברים אלו ראויים לעשותם בחשון, שהוא זמן שמזל כימה עולה ביום, כלומר שכל היום מתחילתו ועד סופו הוא למעלה מן הארץ [כפי שנתבאר], **ומעינות מתגברים**, שכבר החלו ימות הגשמים שבהם הנהרות מתמלאים. **ומלבד שני הדברים הללו, עשה הקב"ה דבר נוסף שיש בו שינוי מעשה בראשית, על ששינו הם מעשיהם, והוא, שהוריד עליהם מים רותחים מלמעלה, שלא כדרך הגשמים**, וכמאמר רב חסדא, ברותחים קלקלו, כלומר בעבירה, וברותחים נידונו שירדו עליהם מים רותחים שנאמר, "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיָּשֻׁכּוּ הַמַּיִם" (בראשית ח' א'), והכוונה לכך שנחו מרתיחתם כמו שמצינו אצל אחשוורוש "וַיִּתְּלוּ אֶת הָמָן עַל הָעֵץ אֲשֶׁר הָיוּ לְמִדְּכָי וְחִמְתָּ הַמֶּלֶךְ שֶׁשָּׂכָחָה" (אסתר ז' י'), ומאחר שנחו המים מרתיחתם הרי שמתחילה היו רותחים.

-

והנה כבר נזכר לעיל, שבברייתא בדף י"ב מבואר, שחכמי ישראל וחכמי אומות העולם מסכימים עם רבי יהושע, שבניסן נברא העולם. אכן כל זה לענין חישוב התקופות, שבניסן נבראו חמה ולבנה והחלו להלך במסלולם, ומשם יש לחשב, אבל לענין מנין שנות הדורות נחלקו.

- לדעת חכמי אומות, מאחר שבניסן נברא העולם, מונים מניסן גם את שנות הדורות, ולדעתם המבול ירד באייר כדברי רבי יהושע.

- אולם חכמי ישראל, אומרים ששנות הדורות נמנים מתשרי, ולא משום שבתשרי

^א ומניין שהמבול התחיל לירד ביום, שנאמר "בעצם היום הזה בא נח", והוא מקטני אמנה היה, ולא נכנס לתיבה עד שירדו מים ודחקהו ליכנס, שנאמר "מפני מי המבול".

נברא העולם, אלא שהוא ראש השנה לשנים, ולדעתם המבול ירד בתשרי כדברי רבי אליעזר.

מהלך המבול		
[פרשת נח פרק ז' פסוק י' – פרק ח' פסוק י"ד]		
לשון הכתוב	התאריך	
	לדעת רבי אליעזר	לדעת רבי יהושע
בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחודש ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה וארבת השמים נפתחו. ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה. [פרק ז' פסוקים י"א-י"ב]. ויהי המבול ארבעים יום על הארץ ... [פרק ז' פסוק י"ז].	י"ז במרחשון	י"ז באייר
גמר ארבעים יום של ירידת הגשם	כ"ז כסלו	כ"ז סיון
החלה התגברות המים מאה וחמישים יום	כ"ח כסלו	כ"ח סיון
סוף מאה וחמישים יום של התגברות המים. ובו ביום, נחו המים מהתגברותם, ופסק הגשם, ונסכרו מעיינות תהום, והחלו המים להיחסר.	א' סיון	א' כסלו
ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחודש על הרי אררט. [פרק ח' פסוק ד']. [נהכוונה לחודש השביעי מתום ארבעים יום של ירידת הגשמים].	י"ז סיון	י"ז כסלו
התבה נחה על הרי אררט		

מהלך המבול		
[פרשת נח פרק ז' פסוק י' – פרק ח' פסוק י"ד]		
המאורע	התאריך	
	לדעת רבי אליעזר	לדעת רבי יהושע
נראו ראשי ההרים [ששים יום לאחר שנחו המים מהתגברותם]	א' באב	א' שבט
לסוף ארבעים יום מאז שנראו ראשי ההרים פתח את חלון התבה ושלח את העורב.	י' באלול	י' באדר
לסוף שבעה ימים שלח את היונה ושבה אליו.	ט"ז באלול	י"ז באדר
לסוף שבעה שלח את היונה שנית ושבה לעת ערב כשעלה זית בפיה	כ"ג באלול	כ"ד באדר
לסוף שבעה שלח את היונה שלישית ולא שבה עוד. ואז חרבו המים מעל הארץ והסיר נח את מכסה התבה. [ששים יום לאחר שנראו ראשי ההרים]	א' בתשרי	א' בניסן
יבשה הארץ		

דף י"ב

דברים החייבים בתרומות ומעשרות

מדין תורה אין חייב בתרומות ומעשרות, אלא **דגן תירוש ויצהר**, שנאמר, "כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר נתנו לה' לך נתתים" (במדבר י"ח י"ב), **וחכמים התקינו** שיפרישו תרומות ומעשרות **מכל גידולי קרקע**, ובכלל זה ירקות.^א

ראש השנה למעשרות

מבואר בכתוב, שאין לעשר יחד תבואות שנה זו עם תבואות שנה אחרת, שנאמר, "עֲשֹׂה תַעֲשֶׂה אֶת כָּל תְּבוּאוֹת זֶרְעֶךָ הַיָּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה" (דברים י"ד כ"ב) כל שנה לעצמה. **ירקות ופירות הארץ** [שאינם גדלים באילן], ראש השנה שלהם למעשרות הוא **אחד בתשרי**. **ופירות האילן**, ראש השנה שלהם למעשרות הוא **בחודש שבט**, כפי שיתבאר בעזה"י בדף י"ד.

והנה במשנתנו הזכירו רק ענין זה, שאחד בתשרי ראש השנה לירקות, שחיובם מדברי חכמים, ויש ללמוד בקל וחומר, שכל שכן מעשר דגן, שחיובו מהתורה. ונקטו ירקות לשון רבים, כי יש שני אופנים של גמר מלאכת הירק להתחייב במעשרות, שלא לאכול מהן עראי עד שיעשר. (א) ירקות הנאגדים, גמר מלאכתם כשהם נאגדים. (ב) וירקות שאינם נאגדים, גמר מלאכתם כשממלא את הכלי.^ב

ובברייתא הזכירו בפירוש, גם ענין זה שאחד בתשרי ראש השנה למעשר דגן של תורה. אבל הקדימו להזכיר מעשר ירק, כי הוא חביב לתנא יותר, שהוא דברי סופרים.^ג

^א מדתנן לירקות יותר משאר כל פירות, **משמע דכל שאר פירות מעשרן דאורייתא**, וכן משמע בריש מסכת מעשרות בירושלמי, דדריש כולהו מקרא, **חוץ מירקות**, ומסיק דמעשר ירקות מדבריהם ... **אבל אי אפשר לומר כן**, דלקמן בפירקין אמרו, מעשר חרובין דרבנן, ובפרק כיצד מברכין, מעשר צלף מדרבנן, ובפרק אלו עוברין, מעשר תבלין דרבנן, ואפילו תאנים ורמונים ותמרים דכתיבי בקרא דארץ חטה, פטורין מן המעשרות, **דלא מחייב מדאורייתא אלא דגן ותירוש ויצהר**, כדאמרין בפרק מעשר בהמה, תירוש ודגן דאורייתא, שאר מינים מדרבנן ... והא דתניא בפרק אלו הן הלוקין, גבי כהן שעלתה בידו תאנה של טבל, דכהן שאכלה לוקה אחת, וזר שאכלה לוקה שתיים וכן הא דתנן במסכת פרה ... גבי דבילה של תרומה שנפלה למי חטאת, דהאכלה במיתה, (א) כל הני לסימני בעלמא, ונפקא מינה לתרומה דאורייתא. (ב) אי נמי מכת מרדות, ומיתה לקוברו בין רשעים גמורים ... והא דקאמרין בירושלמי ירקות מדבריהם, היינו שאין להם סמך מן הפסוק ... [תוס'].

^ב בסיפא קתני, ואם אינו ממלא את הכלי, משילקט כל צרכו. [תוס'].

^ג ובפרק קמא דפאה תנן לענין פאה, האוג וחרובין ומדאורייתא לא מחייבי בפאה אלא זיתים וגפנים, דכתיבי בקרא ... והשתא, אי משום דחביבא ליה מילתא דרבנן אקדים אוג וחרובין, ליתני זיתים וגפנים לבסוף ... והתם שנאן

ונקטה הברייטא מעשרות לשון רבים, לומר, ששני מעשרות של תורה ראש השנה שלהם אחד בתשרי, מעשר דגן, ומעשר בהמה^א.

מעשר ראשון מעשר שני ומעשר עני

בכל שש השנים שבין שמיטה לשמיטה שבהן התבואות לבעלים, חובה לעשר שתי מעשרות, מעשר אחר מעשר, שנאמר "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֶרְעֶךָ הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה" (דברים י"ד כ"ב), **כלומר, תחילה מפרישים עשירית מכל התבואה, כגון 10 מתוך 100, והוא מעשר ראשון. ואחר כך מפרישים עשירית מהנותר, כלומר 9 מתוך 90 הנותרים, והוא מעשר שני.**

ובכל השנים הללו, מעשר ראשון ניתן ללויים, ואינו בטל בשום שנה.

רבי אליעזר בן יעקב למד זאת **מהכתוב**, "וְאֵל הַלְוִיִּם תִּדְבֹּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמַּעֲשֹׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאֵתם בְּנִחְלָתְכֶם וְהִרְמַתֶם מִמֶּנּוּ תְרוּמַת ה' מַעֲשֹׂר מִן הַמַּעֲשֹׂר" (במדבר י"ח כ"ו), הוקש מעשר ראשון לנחלה, לומר, כשם שהנחלה היא תמידית, כך מעשר ראשון הוא תמידי בכל השנים. וכמותו אמר רבי יהושע בן לוי. ורבי יהודה למד זאת **מהכתוב**, "**וְכָא הַלְוִי** [ליטול מעשר ראשון] כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנִחְלָה עִמָּךְ וְהָרָה וְהַיִּתּוֹם וְהָאֵלְמָנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבְעוּ לְמַעַן יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה" (דברים י"ד כ"ט), לומר לך כל זמן שבא, תן לו, [ואף בשנה שלישית של מעשר עני שהרי הכתוב הזה מדבר בשנה השלישית שנאמר בתחילת הענין "מִקְצָה שְׁלֹשׁ שָׁנִים"].

וברוב השנים הללו [א' ב' ד' ה'] מעשר שני שייך לבעלים, ועליהם להעלותו לאוכלו בירושלים, או יחלוהו על כסף, ויעלו את הכסף לירושלים, לאכול שם דברים שיקנו בו.

שנאמר, "וְאָכְלָתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשָׂכֵן שְׁמוֹ שָׁם מַעֲשֹׂר דָּגְנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרְךָ ... וְכִי יִרְבֶּה מִמֶּךָ הַדָּרָךְ ... וְנָתַתָּה בְּכֶסֶף וְצִרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ. וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכָל אֲשֶׁר תֵּאָוֶה נַפְשְׁךָ ... וְאָכְלָתָּ שָׁם" (דברים כ"ו כ"ו).

בסירוגין ובאמצע. ויש לומר דהתם בפאה לא אתא אלא לפרושי אלו שלקיתן כאחד, הלכך לא חייש למתנינהו על הסדר. אי"נ האחרון אחרון אין לקיטתן כאחד כולי האי כמו הראשון שלפניו, ופאה שייך בדבר שלקיתן כאחד, ותני לא זו אף זו. [תוס'].

^א כן פירש רש"י את דברי הגמרא. ותוס' פרשו שהגמרא באה לבאר מדוע נקטה המשנה לשון "ירקות" ולא "מעשרות" וביארו שלשון "מעשרות" משמע גם מעשר בהמה ולכן נקטו "ירקות" שלא נטעה. [עיי' תוס'].

ובשתי שנים [ג' ו'] מעשר שני ניתן לעניים, לאוכלו בכל מקום שירצו.

שנאמר, "כִּי תִכְלֶה לַעֲשֹׂר אֶת כָּל מַעֲשֶׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׂנָה הַשְּׁלִישִׁת שָׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנִתְּנָה לְלוֹי לְגֵר לִיתוֹם וְלֹאֲלֻמָּנָה וְאָכְלוּ בְּשַׁעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ" (דברים כ"ו י"ב), לומר אין בשנה שלישית אלא מעשר אחד מאותם שתי מעשרות שהיו בשנים קודמות, והוא מעשר ראשון, שאינו בטל לעולם כפי שנתבאר. אבל מעשר שני בטל, ותחתיו יתן מעשר עני, כמו שנאמר, "וְנִתְּנָה ... לְגֵר לִיתוֹם וְלֹאֲלֻמָּנָה וְאָכְלוּ בְּשַׁעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ".

אחד בתשרי ראש השנה לנדרים

המודר הנאה מחבירו לשנה, אסור להנות ממנו שנה שלמה מיום ליום. אבל המודר הנאה מחבירו שנה זו, אינו אסור להנות ממנו אלא עד גמר השנה. ומבואר בברייתא, שלענין נדרים, שהולכים בהם אחר לשון בני אדם, ראש השנה הוא אחד בתשרי, שהכל קוראים לו ראש השנה, ואין המודר אסור אלא עד אחד בתשרי^א. ולכן, אם עמד בעשרים ותשעה באלול, ונדר להיות אסור בשנה זו, בסוף אותו יום עלתה לו שנה, ונשלם נדרו, ואפילו לדעת האומרים יום אחד בשנה אינו נחשב שנה, כי קיבל על עצמו לצער נפשו, ונצטער.

סיכום הדברים שראש השנה שלהם אחד בתשרי

דברים הנזכרים במשנתנו :

א. למעשר בהמה כדעת רבי אלעזר ורבי שמעון.

ב. לשנים. י"א למנין מלכי אומות העולם בשטרות. י"א לתקופה. וי"א לדין. [כפי שנתבאר בדף ח'].

ג. לשמיטין.

ד. ליובלות.

ה. למנין שנות ערלה של נטיעה.

ו. למעשר ירקות.

דברים שנוספו בברייתא :

ז. למעשר דגן.

^א ומתניתין דלא קתני לנדרים בהפסקי לא מייירי. [רש"י].

ח. לנדרים.**באיזה דבר נקבעים הגידולים השונים לשנה שלהם**

נתבאר שראש השנה לירקות ולפירות הארץ הוא באחד בתשרי, וראש השנה לפירות האילן הוא בשבט. אכן יש חילוק בין מיני הגידולים, באיזה דבר הם נקבעים להיות גידולי שנה מסוימת, יש דברים הנקבעים בלקיטתם, יש בחנטתם, ויש בהבאת שליש, ויש בדברים אחרים, כפי שיתבאר להלן בעזה"י.

א. ירק אחר לקיטה.

הירק, [שראש השנה שלו אחד בתשרי], נקבע למעשרות בשעת לקיטתו, כלומר, כל הנלקט משקיעת החמה^א של אחד בתשרי ואילך, מתעשר עם ירקות שנה הבאה, וכל הנלקט קודם אחד בתשרי, מתעשר עם ירקות שנה שעברה, אף על פי שגדלו כל הירקות יחד.

ובדף י"ד יתבאר בעזה"י, מדוע החליטו^ב חכמים שהירק יהיה נקבע בשעת לקיטתו^ג.

ב. אילן אחר חנטה.

פירות האילן [שראש השנה שלהם בט"ו בשבט], נקבעים למעשרות בשעה שהם חונטים^ד, אם חנטו קודם ט"ו בשבט, הם מתעשר עם גידולי שנה שעברה, ואם חנטו אחר ט"ו בשבט, הם מתעשרים עם גידולי שנה הבאה^ה.

ג. התלתן משתצמח.

התלתן נקבע למעשרות בשעה שצמחו בו הזרעים שבתוכו^ו, אם צמחו קודם ראש השנה

^א בירושלמי מוקי לה בנכרי. [תוס'].

^ב מעשר פירות האילן, וקטניות, וירק, מדרבנן הן, ויכולת ביד החכמים לקבוע זמן לפי דעתם לכל אחד ואחד. [רש"י בדף י"ג].

^ג משום דגייזו ליה כל שעתא והדר צמח, וגדל על מי גשמים של שנת לקיטתו, אזיל ביה בתר לקיטה. [רש"י].

^ד ... וחנטה הוא הוצאת פרי קטן ונקרא בלשון לע"ז אשקאפא"ר, והוא שאמרו, אילן שחנטו פירותיו, שהדבר מוכיח שעל הפרי עצמו הוא אומר כן. וי"מ ענין חנטה, שהוא קודם שיצא הפרי כלל, והוא הוצאת מנה שהוא כעין פרחים ... [מאירי].

^ה דגדל על מי שנה שחנט בה, שעל ידי שרף שבא באילן לפני חנטה פירותיו חונטין ובו נגמרין, ששרף האילן עולה ונכנס בפרי תמיד, וממנו גדל. [רש"י].

^ו כן פירש בקונטרס, שהזרע צומח בתוכו. ואינו משמע כן בירושלמי דמעשרות דאמרינן ... משמע משתצמח לזרעים,

שלו, הוא מתעשר עם גידולי שנה שעברה, ואם צמחו אחר ראש השנה שלו, הוא מתעשר עם גידולי שנה הבאה.

ד. התבואה והזיתים משיביאו שליש.

התבואה [=דגן ותירוש^א] והזיתים, נקבעים למעשרות בשעה שהביאו שליש, כלומר שהגיעו לשליש בישולם, אם הביאו שליש קודם ראש השנה שלהם, הם מתעשרים עם גידולי שנה שעברה, ואם הביאו שליש אחר ראש השנה שלהם, הם מתעשרים עם גידולי שנה הבאה.

לדברי רב אסי אמר רבי יוחנן, וי"א שכן אמר רבי יוסי הגלילי, ענין זה שתבואה וזיתים נקבעים בהבאת שליש, למד מהכתוב האמור בענין מצוות הקהל, "וַיָּצֵא מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ שִׁבְעַ שָׁנִים בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסְּכֻת" (דברים ל"א י'), שהכתוב מדבר בחג הסוכות בשנה שאחר השמיטה, וקורא אותה שנת השמיטה, לומר לך, תבואה שאתה קוצר בחג, אף על פי שנקצרה בשנה שמינית, דין שביעית יש לה. וקבלה ביד החכמים, שכל תבואה הנקצרת בחג, כבר הביאה שליש קודם ראש השנה. ומבואר, שדין התבואה הזו, כדין שנה שעברה, שבה הביאה שליש, ומכאן שבהבאת שליש התבואה נקבעת לשביעית, והוא הדין למעשרות בשאר שנים².

^א היינו שנגמר בישולם כל כך, שאם תולשין אותן וזורעין אותן במקום אחר, מצמיח. [תוס'].

² כן פירש בקונטרס, דגן ותירוש קרויין תבואה, דכתיב "כתבואת גורן וכתבואת יקב". ואי אפשר לומר כן, (א) חדא דאם, כן לא ליתני זיתים, וליהו בכלל תבואה כמו ענבים, דתרווייהו בכלל תבואת יקב נינהו. (ב) ועוד דשיעור אחר תנא גבי ענבים בפרק קמא דמעשרות ... משיביאשו ... וצריך טעם למה לא אזלינן בענבים בתר שליש כמו בתבואה וזיתים, מהאי קרא גופיה דמייית הכא. ומנלן כל הנך שיעורין המפורשין בכל אחד ואחד גבי פירות בפרק קמא דמעשרות, בתאנים וענבים ורמונים וטובא דחשיב התם. ואי לאו ענבים, אכולהו אחרינא לא הוה חיישינן, דלאו דאורייתא, אלא ענבים דאורייתא נינהו, דכתיב "תירוש ויצהר". ונראה לי, דכל אותן שיעורין הוא הבאת שליש שלהם, והא דלא קתני משיביאו שליש כדקתני גבי תבואה וזיתים, משום דבכולהו אפשר ליתן בהם סימן, חוץ מתבואה וזיתים. וכן משמע בירושלמי, דגבי התלתן משתצמח, דריש לה רבי זעירא מדכתיב "עשר תעשר את כל תבואת זרעך כו'", דבר שהוא נזרע ומצמיח, יצא פחות משליש שאינו נזרע ומצמיח. רבי חנינא בשם רבי אמר, זיתים וענבים שלא הביאו שליש משקין היוצא מהן אינן מכשירין. [תוס']. ואם כן למעשה אין נפקא מינה בין רש"י ותוס', וכולם מודים שגם הענבים משיביאו שליש.

³ ואם תאמר, והיכי ילפינן הכא חיוב מעשר משביעית, והלא כל אילנות הולכין לשביעית בתר חנטה, וענבים נמי בכלל, כדאמרין לקמן, אמרי רבנן, אילן בתר חנטה, ירק בתר לקיטה, תבואה וזיתים בתר שליש, ואפילו הכי, לענין להתחייב במעשר, שיעור אחר המפורש בפרק קמא דמעשרות. ויש לומר, דבכולהו ניחא, דחזו כשיעור המפורש בהם, אבל תבואה וזיתים קודם הבאת שליש נמי חזו ... ומהאי טעמא ניחא דקשיא ליה טפי אהנד מנלן דאזלינן בתר שליש, כיון דמקודם לכן חזו, ומיייתי ראייה משביעית, דאפילו לשביעית לא משערינן עד הבאת שליש, כל שכן להתחייב במעשר, דהא שאר אילנות דאזלינן לשביעית בתר חנטה, אפילו הכי לא מחייבי במעשר עד דמטו לשיעור המפורש בהם. [תוס'].

דף י"ג

ורבי זירא הקשה על הדברים הללו, כי אמר, שמא אין הולכים כלל אחר השנה שבה הביאה התבואה שליש, ותבואה הנקצרת בחג הסוכות שאחר שביעית דינה כתבואת שביעית, לא משום שהביאה שליש בשנה שעברה, אלא משום שהשמיטה נמשכת בשנה השמינית עד חג הסוכות, ואם כן תבואה שנקצרה בחג, נקצרה בשנת שמיטה, ולכן דינה כתבואת שביעית, אף אם לא החלה להבשיל כלל עד אחר ראש השנה. וענין זה, שהשמיטה נמשכת עד החג של שנה שמינית, הוא הדבר שבא הכתוב הנ"ל ללמד, ולכן קורא את תחילת השנה השמינית "שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה".

והשיבו לו, שמכתוב אחר יש ללמוד גם כן, שהתבואה הנקצרת בחג הסוכות, נידונית כתבואת שנה שעברה, שכן נאמר, "וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאֶסֶף בְּצֵאת הַשָּׂנָה בְּאֶסְפָּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה" (שמות כ"ג ט"ז), ולא בא הכתוב הזה לומר שהחג הוא בזמן אסיפה, כי כבר נאמר, "בְּאֶסְפָּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה", אלא בא הכתוב ללמד, שתבואה שאתה אוסף בחג על ידי שאתה קוצר בו, אינה נידונית כתבואה שנה זו, אלא כתבואת שנה שיצאה, ככתוב "בְּצֵאת הַשָּׂנָה", ומכאן שהתבואה נידונית אחר הזמן שהביאה בו שליש, שהרי קבלה ביד חכמים שכל תבואה הנקצרת בחג הביאה שליש קודם ראש השנה.

אולם רבי חנינא דחה דברים אלו, ואמר שאין לדרוש את הכתוב "וְחַג הָאֶסֶף בְּצֵאת הַשָּׂנָה", לומר שמה שאתה אוסף בו נידון כתבואת שנה שעברה, כי אין כאן שום יתור בכתוב בכך שנקרא החג בשם "חג האסף", אלא זה שמו, על שם שמסככים בו בדבר הנאסף מהגורן והיקב, כמו שדרשו חכמים מהכתוב "חג הסתת תעשה לך שבִּעַת ימים בְּאֶסְפָּךָ מִן הַגֶּזֶל וּמִן הַקֶּבֶד" (דברים ט"ז י"ג), ואם כן, כשנאמר "וְחַג הָאֶסֶף בְּצֵאת הַשָּׂנָה בְּאֶסְפָּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה" כאילו נאמר "וְחַג הַסּוּכוֹת בְּצֵאת הַשָּׂנָה בְּאֶסְפָּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה", ואין ללמוד מכאן דבר לענין שיהיו הפירות הולכים אחר הבאת שליש.

ואמר רבי זירא, דבר זה היה בידינו, שהיינו סבורים ללמוד מכאן, שהתבואה נקבעת בהבאת שליש, ובא רבי חנינא ושדא ביה נרגא [=קצצו בגרזן], כלומר השיב תשובה נצחת.

וּמִסְקִנַּת הַגְּמְרָא, שענין זה שהתבואה נקבעת בהבאת שליש, למד מהכתוב, "וְיִצְוִינִי אֶת בְּרַכְתִּי לָכֶם בַּשָּׂנָה הַשְּׁשִׁית וְעָשִׂיתָ אֶת הַתְּבוּאָה לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים" (ויקרא כ"ה כ"א), שכן דרשו רבי יונתן בן יוסף בברייתא, אל תקרי, "וְעָשִׂיתָ אֶת הַתְּבוּאָה לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים",

אלא "וְעָשָׂתָּ אֶת הַתְּבוּאָה לְשָׁלִישׁ", כלומר התבואה נעשית כשהיא שליש בישול.
ועל כרחק לכך הכתוב נדרש כי אם בא הכתוב להשיב תשובה לשאלה, "וכי תאמרו מה לאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו" (ויקרא כ"ה כ') התשובה לכך אמורה בכתוב "וְזָרַעְתֶּם אֶת הַשָּׂנֶה הַשְּׁמִינִית וְאָכַלְתֶּם מִן הַתְּבוּאָה לְשָׁן עַד הַשָּׂנֶה הַתְּשִׁיעִית עַד בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹאכְלוּ לְשָׁן" (ויקרא כ"ה כ"ב), והכתוב "וְעָשָׂתָּ אֶת הַתְּבוּאָה לְשָׁלִישׁ הַשָּׁנִים" נכתב לדרוש ממנו שהתבואה עשויה בשליש.

ה. קטניות אחר השרשה או אחר גמר הפרי.

בהמשך יתבאר בעזה"י, שיש אומרים, שהקטניות, [כגון אורז ודוחן ופרגין ושומשומין], נקבעים למעשרות בשעת השרשתם. ויש אומרים, שהקטניות נקבעים למעשרות בשעת גמר הפרי.

כל תבואה הנקצרת בחג הביאה שליש קודם ראש השנה

נתבאר, שקבלה ביד חכמים, שכל תבואה הנקצרת בחג, בידוע שהביאה שליש קודם ראש השנה.

וכשרבי ירמיה שמע דברים אלו, תמה על כך, ואמר לרבי זירא, וכי בקיאים הם החכמים כל כך בטיב גידול התבואה, לדעת שכל הנקצרת בחג הביאה שליש קודם ראש השנה, ולא מעט פחות משליש.

השיב לו רבי זירא, אל תוציא את עצמך מחוץ להלכה, לפקפק בשיעור חכמים, כי כל מידותיהם כן הוא בצמצום.

כגון לענין טבילה במקוה, בארבעים סאה אדם טובל כל גופו ונטהר, ובארבעים סאה חסר קורטוב^א אינו טובל, [והקורטוב היא מידה קטנה 1/64 בלוג, שהיא 1/61,440 מארבעים סאה].

וכמו כן לענין טומאת אוכלים, אוכל בשיעור ביצה, מטמא טומאת אוכלים, ואם חסר ממנו שיעור מועט כשומשום, אינו מטמא טומאת אוכלים, [שהשיעור האמור בתורה לקבל טומאת אוכלים, הוא אוכל הנאכל בבת אחת, שנאמר "מכל האוכל אשר יאכל", אוכל הנאכל בבת אחת, וקבלה ביד חכמים, ששיעור בית הבליעה הוא כביצת תרנגולת, לא פחות ולא יותר].

וכמו כן לענין טומאת מדרס, שיערו חכמים שבגד שגודלו שלושה טפחים על שלושה

^א מדה הפחותה נקט, ולא דוקא, דאפילו פחות מכאן, ואפילו חסר טיפה, אינו טובל. [תוס'].

טפחים ראוי למדרס, ונטמא, ואם חסר בו אפילו נימא [=חוט] אחת, אינו ראוי למדרס, ואינו נטמא.

שוב אמר רבי ירמיה, מה שהקשתי, וכי בקיאים החכמים בין הבשלת שליש לפחות משליש, אינה קושיה, כי ודאי בקיאים הם, כפי שיש ללמוד מדברי רב כהנא, בענין הבאת העומר בשנה שנכנסו ישראל לארץ, כפי שיתבאר להלן בעזה"י. אולם ראייתו זו נדחית כפי שיתבאר.

עומר ראשון שהקריבו בני ישראל מהיכן הביאו

בשנה ראשונה שנכנסו ישראל לארץ, הקריבו את קרבן העומר, שנאמר, "וַיֹּאכְלוּ מִעֵבֹר הָאָרֶץ מִמִּחֶרֶת הַפֶּסַח מִצֹּת וְקֹלֵי בַעַצִּים הַיּוֹם הַזֶּה" (יהושע ה' י"א), כלומר מיום ששה עשר בניסן החלו לאכול תבואה חדשה^א, שלא אכלו קודם לכן, וזאת על ידי הקרבת העומר, המתיר את התבואה החדשה^ב.

ועל כרחק לא הביאו את מנחת העומר מתבואה שהבשילה ביד נוכרים, כי נאמר, "וַיִּבֶר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת קְצִירָהּ וְהִבֵּאתֶם אֶת עֹמֶר בִּשְׂמִית קְצִירְכֶם אֶל הַכֹּהֵן" (ויקרא כ"ג י'), "קְצִירְכֶם" ולא קציר נוכרים, וכל שהבשיל ביד הנוכרי להיות ראוי לקצור, בכלל הכתוב הוא, ואין מביאים ממנו^ב.

ולפיכך שאלו בני החבורה את רב כהנא, מהיכן הקריבו ישראל את העומר בכניסתם לארץ.

^א הקשה רבי אברהם אבן עזרא, הא ממחרת הפסח היינו ט"ו בניסן, שהוא מחרת שחיטת הפסח הנשחט ב"ד, כדכתיב בפרשת מסעי, "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה" וזה היה בט"ו. (א) והשיב לו רבינו תם, דהכי קאמר קרא, "וַיֹּאכְלוּ מִעֵבֹר הָאָרֶץ מִמִּחֶרֶת הַפֶּסַח מִצֹּת", כלומר ביום ט"ו אכלו מן הישן, "וקלוי" דהוא חדש, "אכלו בעצם היום הזה", דהיינו ט"ז, דאקריבו עומר והדר אכול, והכי נמי אשכחן ט"ז דאקרי "בעצם היום הזה" כדכתיב "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה". [] ואם תאמר ואמאי איצטריך למכתב שאכלו מן הישן, הא פשיטא דמצות אכלו בלילה הראשונה. ויש לומר דההיא אכילה לא חשיבה, דסגי בכזית, להכי אתא קרא למימר דעיקר אכילה היתה מן הישן, ואתא קרא לספר שבחו של מן, דכתיב, "ולא היה עוד לבני ישראל מן", דאמרינן במדרש, משל לתינוק שאכל פת שעורין מפני שאין לו פת חטין, ומקודם לכן היו יכולין לאכול מן הישן, כשעלו מן הירדן בעשור לחדש, אלא שבמנן היו חפצים יותר, כל זמן שלא פסק להם. [] ומיהו קשיא, דבתוספתא דסוטה אמרינן, שהיו מסתפקין במן שבכליהם עד ט"ז בניסן, דכתיב "וישבחות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ" שמע מינה משאכלו חדש פסק. (ב) ועל כן יש לומר, דט"ז נמי קרי "ממחרת הפסח", לפי שהוא יום מחרת אכילתו, דנאכל בליל ט"ו. [תוס'].]

^ב משמע דאי לא הקריבו, היו אסורין כל היום, ודלא כמאן דאמר ... דאף בזמן שבית המקדש קיים, האיר המזרח מתיר. [תוס'].]

^ג ואף על גב דירושה היא לישראל מאבותיהם ... ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, מכל מקום יש לו במה שזרע ... [תוס'].]

והשיב להם רב כהנא, שהביאו את העומר מתבואה שלא הביאה שליש ביד הנוכרי, כלומר שקודם הבאת שליש החזיקו בה מהנוכרי, ומאחר שהביאה שליש ביד ישראל ראויה היא לעומר.

ומכאן למד רבי ירמיה, שהחכמים היו בקיאים להבחין בין תבואה שהבשילה שליש לתבואה, שלא הבשילה שליש, שאם לא כן כיצד ידעו להביא תבואה שלא הביאה שליש ביד נוכרי שמא כבר הביאה שליש.

ואין לומר שהביאו תבואה שעדיין לא גדלה כלל, ולכן ידעו שעוד לא הבשילה שליש, שהרי נכנסו לארץ רק חמישה ימים קודם לכן, שנאמר, "וְהָעֵס עָלוּ מִן הַיַּרְדֵּן בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן וַיַּחֲנוּ בְּגִלְגָל בְּקֶצֶה מִזְרַח יְרִיחוֹ" (יהושע ד' י"ט), ותבואה שביום ביאתם עוד לא גדלה כלל, ודאי לא תבשיל בחמישה ימים.

ודחו את הדברים הללו^א, כי אפשר שבאמת הביאו תבואה שלא החלה להבשיל כלל ביד הנוכרי, ואף שבדרך כלל אין תבואה גדלה בחמישה ימים, ארץ ישראל אינה כשאר ארצות, שהיא קרויה ארץ צבי, שנאמר, "וַיַּעַשׂ הָבָא אֱלֹהֵי כְרָצוֹנוֹ וְאֵין עוֹמֵד לְפָנָיו וַיַּעֲמֵד בְּאַרְץ הַצִּבִּי וְקָלָה בְּיָדוֹ" (דניאל י"א ט"ז), וקרויה כן על שם שממהרת להבשיל פירותיה, ויכולה לגמור בחמישה ימים.

ועל כרחק צריכים אנו לומר שבאותו הזמן מיהרה לעשות פירותיה, שכן גם אם נאמר שהביאו מתבואה שכבר החלה להבשיל ולא הבשילה שליש ביד נוכרי, בדרך רגילה לא היתה גומרת בישולה בחמישה ימים, ומאחר שצריכים אנו לומר שמהרה להבשיל, יכולים אנו לומר שמהרה והבשילה אף תבואה שביד נוכרי כלל לא החלה להבשיל.

קביעת הקטניות לשנות המעשרות

כבר נתבאר, שיש אומרים, שהקטניות, כגון אורז ודוחן פרגין ושומשמן, נקבעים למעשרות בשעת השרשתם. הנשרשים קודם ראש השנה, מתעשרים כדין מעשרות שנה שעברה. והנשרשים אחר ראש השנה, מתעשרים כדין מעשרות שנה הבאה.

ואמר רבה, שהטעם לכך שתקנו חכמים שקטניות נקבעים בשעת השרשתם, כי עשויים פרכין פרכין, כלומר אין מלקטים כל השדה יחד, אלא היום לוקטים ומפרכים מעט, וכן למחר מעט, עד שאוספים הכל יחד, ותחילת זמן הלקיטה קודם ראש השנה,

^א לכאורה דחייה היא לדברי רב כהנא, וממילא בטלה ראיית רבי ירמיה.

וסופו אחר ראש השנה, ואם היו הולכים בהם אחר הלקיטה, היו מעורבים יחד חדש וישן, ולכן אמרו חכמים להלך בהם אחר ההשרשה, שבשנה אחת זורעים הכל, והכל משריש יחד^א.

ואמנם לדעת רבי יוסי בן כיפר משום רבי שמעון שזורי, גם אם היו הולכים בקטניות אחר לקיטה, לא היתה בכך תקלה, כי לדעתו יש בילה, כלומר כשיש לו חדש וישן, רשאי לצבור הכל יחד, ולבלול יפה, ולעשר מהתערובת, כי הכל מתערב יפה, וכשמפריש מעשרות, מעורב בהם מהחדש והישן, באותו שיעור שמעורב בנותר, ונמצא שמפריש מהחדש על החדש ומהישן על הישן^ב.

אבל לדעת חכמים החולקים עליו אין בילה, וכשמתערבים יחד חדש וישן, אין אפשרות לעשר מהתערובת, ומאחר שאם היו הולכים אחר לקיטה, תמיד מתערב חדש וישן, אמרו חכמים שיש ללכת אחר ההשרשה.

ומכל מקום מבואר בסוגיתנו, שאף שלדעת רבי יוסי בן כיפר משום רבי שמעון שזורי, יש תקנה לישן וחדש שנתערבו, מכל מקום מודה הוא, שהולכים בקטניות אחר השרשה, ולא אחר לקיטה. [ואפשר שהטעם לכך, כי אף שלדעתו יש תקנה לתערובת חדש וישן, מכל מקום אין ראוי לתקן לכתחילה באופן שתמיד יתערבו].

ואם כן, לפי המבואר עד עתה, הכל מודים שבקטניות הולכים אחר השרשה. הנשרש קודם ראש השנה, דינו להתעשר עם שנה שעברה. והנשרש אחר ראש השנה, דינו להתעשר עם שנה הבאה.

וכשנתערבו הנשרשים קודם ראש השנה עם הנשרשים אחר ראש השנה. לדעת חכמים אין לתערובת תקנה, לעשר עליה מתוכה, כי אין בילה. ולדעת רבי יוסי בן כיפר משום רבי שמעון שזורי, יש לתערובת תקנה, לעשר עליה מתוכה, כי יש בילה.

ומבואר, ששמואל פסק כדעת ברייתא אחרת, שבה מבואר, שאין הולכים בקטניות

^א ותימה, תינה מעשר דרבנן, אלא שביעית דאורייתא הוא ואי דינם בתר לקיטה כשאר ירק, היכי אזלינן בתר השרשה להתיר בשביעית כשהשרישו בששית. (א) ושמא בשביעית בזמן הזה, ורבי היא ... (ב) אי"נ כדתינא בתורת כהנים, מניין לאורז ודוחן ופרגין ושומשמין שהשרישו לפני ראש השנה שכונסין אותן בשביעית, תלמוד לומר, "ואספת את תבואתה" בשביעית, יכול אף על פי שלא השרישו, תלמוד לומר "שש שנים תזרע ואספת" ששה זורעים וששה אוספים, ולא ששה זורעים ושבעה אוספים. [תוס'].

^ב ותימה ... נהי דמועיל לצבירת גורן לענין חדש וישן, לענין שניה הנכנסת לשלישית לא מהני, דשניה מעשר שני שלישית מעשר עני, וכן חמישית הנכנסת לששית. ומיהו זה יכול לתקן שיפריש מעשר אחד, ויחלל על מעות, ויאכל המעות בירושלים, והמעשר יחלק לעניים. וקצת משמע בירושלמי דשביעית, דשני מעשרות מעשר על ידי צבור גורנו. [תוס'].

אחר ההשרשה, אלא אחר גמר הפרי^א.

ונמצא, שאף שלדעתו אין בילה [ביבש], כדעת חכמים, וכשנתערבו חדש וישן ממש, אי אפשר לעשר מתוך התערובת, כשנתערבו הנשרשים קודם ראש השנה עם הנשרשים אחר ראש השנה, כל שנגמרו כולם אחר ראש השנה מעשרים מהם יחד, כדברי רבי יוסי בן כיפר, אבל לא מטעמו, אלא משום שכולם נחשבים כבני שנה אחת, כי כולם נגמרו בשנה אחת.

פול המצרי

פול המצרי יש זורעים אותו לאכול את העלים, ואצלם דינו כירק, הנקבע לשנת המעשרות בשעת לקיטה. ויש הזורעים אותו לאכול את הזרעים שבו, ואצלם דינו כקטניות, הנקבעים לשנת מעשרות בשעת ההשרשה.

ביין ושמן יש בילה

נתבאר, שלדעת שמואל, בדבר יבש אין בילה לומר שאם נתערבו חדש וישן, נתערבו יפה בכל התערובת בשווה, וכשמפריש מהתערובת, יש בהפרשות חדש וישן כשיעור הנשאר בתערובת. אכן בדבר לח, כגון יין ושמן^ב, מודה שמואל שיש בילה, ואם נתערבו ישן וחדש, נתערבו יפה בכל התערובת בשווה, ויכולים להפריש מהתערובת, כי בוודאי מפרישים מהחדש ומהישן, כשיעור הראוי לכל אחד.

דף י"ד**הטעם שבירקות הולכים אחר הלקיטה ובאילן אחר החנטה**

נתבאר שמדין תורה אין חייבים בתרומות ומעשרות אלא דגן תירוש ויצהר, והם

^א אין זה אחר לקיטה, דזמנין דנגמר לפני ראש השנה, ונלקט אחר ראש השנה. וכל ירק נמי הולכין בו אחר גמר פרי, אלא דנקיט בכל דוכתי בתר לקיטה, משום דלקיטה תכף לגמר פרי, אבל הני אין לקיטתן בגמר פרי, שממתינן להן עד שיתייבשו, ואין לקיטתן כאחד, דמתייבשין פרכין פרכין, אבל גמר פרי כאחת, ולכך מותר לעשר לשמואל אף על גב דסבר אין בילה. ותימה שמואל דאמר כמאן, הא בין רבי שמעון שזורי בין רבנן מודו דאזלינן בתר השרשה דלפני ראש השנה כדפירשתי, והוה ליה ישן, ושמואל דאזיל בתר גמר פרי דלאחר ראש השנה, הוה ליה חדש. [תוס'].
^ב לענין מעשר איירי, והוא הדין מים לענין הזאה. [תוס'].

נקבעים למעשרות כשהביאו שליש.

עוד נתבאר, שחכמים תקנו להפריש תרומות ומעשרות גם מכל שאר גידולי קרקע. ואמרו חכמים, שכל הדברים שמעשרים מדבריהם, יהיו נקבעים למעשרות, בזמן דומה לזמן קביעת דגן תירוש ויצהר, והסמיכו זאת על הכתוב, "חג הסוכות תעשה לך שבועת שנים בַּאֲסָפְךָ מִגֶּרְךָ וּמִיִּקְבְּךָ" (דברים ט"ז י"ג) כלומר, כל אסיף שלך, יהיה כתרומת גורן ויקב^א.

לדעת רבי יוסי הגלילי – כך אמרו חכמים, **כשם שגורן ויקב נקבעים למעשרות באותה שנה שמימיה גידלו אותם**, שכן הבאת שליש היא נחשבת לגידולם, ובאותה שנה שהביאו שליש הם נקבעים למעשרות. **כך שאר גידולים יהיו נקבעים למעשרות בשנה שמימיה גידלו אותם. ולכן אילן נקבע בשעת חנטה**, כי כל גדילת פירותיו על ידי שרף האילן, העולה על ידי מי שנה שחנט בה. **וירקות נקבעים בשעת לקיטתם**, שכן גדילתם על ידי מי שנה שנלקטים בה. [=מה גורן ויקב מיוחדים, שגדילים על מי שנה שעברה, ומתעשרים לשנה שעברה. אף כל שגדילים על מי שנה שעברה, מתעשרים לשנה שעברה. יצאו ירקות, שגדילים על מי שנה הבאה, ומתעשרים לשנה הבאה].

ולדעת רבי עקיבא – כך אמרו חכמים, **כשם שגורן ויקב הגדלים על מי גשמים, נקבעים למעשרות בשנה שעברה** [שהביאו בה שליש]. **כך פירות האילן הגדלים על מי גשמים**, נקבעים למעשרות בשנה שעברה [שחנטו בה]. **יצאו ירקות, הגדלים אף על מים שאובים, שצריכים להשקותם תמיד, ולכן מתעשרים לשנה הבאה** [שנלקטו בה]. [=מה גורן ויקב מיוחדים, שגדילים על רוב מים, ומתעשרים לשנה שעברה. אף כל שגדילים על רוב מים, מתעשרים לשנה שעברה. יצאו ירקות, שגדילים על כל מים^ב, ומתעשרים לשנה הבאה].

בצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים

נתבאר, שנחלקו רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא מדוע הירקות נקבעות לשנות המעשרות בשעת הלקיטה. לדעת רבי יוסי, כי גדלים על ידי מי שנה שנלקטים בה. ולדעת רבי עקיבא, כי גדלים על ידי מים שאובים, ולא די להם במי גשמים. ואמר רבי אבהו שיש נפקא מינה ביניהם, לענין בצלים הסריסים^ג, ופול המצרי^ד שמנע מהם מים **שלושים**

^א אסמכתא בעלמא, דמעשר ירק דרבנן. ועיקר קרא לפסולת גורן ויקב ... לענין סוכה. אי"נ משום שביעית דאורייתא איצטריך קרא. [תוס'].

^ב אף על שאובין, שדולים ומשקין אותן תמיד, כענין שנאמר "והשקית ברגלך כגן הירק" סתם גן הירק דרכו בהשקאה. [רש"י].

^ג מפרש בירושלמי ... בוצלי קופראי דלא עבדין זרע. [תוס'].

^ד שזרעו לירק, דאי זרעו לזרע, קטנית הוא, ולא הלכו בו אלא אחר השרשה. [רש"י].

יום לפני ראש השנה^א.

לדעת רבי יוסי הגלילי – מאחר שמנע מהם מים, נמצא שלא גדלו על מי שנה שנלקטים בה, כי לא היה להם מים בשנה זו, וכל גידולם על מי שנה שעברה, ולכן **מתעשרים עם פירות שנה שעברה**. וכן דעת המשנה במסכת שביעית, הן לענין מעשר, והן לענין שביעית, שאם שנה זו שביעית, הפירות הללו שמנע מהם מים, מותרים, כדין פירות ששית.

ולדעת רבי עקיבא – אף על פי שמנע מהם מים, מכל מקום לא די להם במי גשמים, וזקוקים היו להשקאה, ולכן אינם כדגן תירוש ויצהר, **ומתעשרים עם פירות שנה הבאה^ב**.

ראש השנה לאילן

כבר נתבאר בדף ז' ובדף ט', שראש השנה לאילן הוא **בחודש שבט**. ואמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא, שהסיבה לכך, **כי שנות האילן נקבעים בשעת החנטה**, כפי שנתבאר לעיל, **ושבט הוא הזמן שמתחילים הפירות לחנוט**, שכן אף על פי שרוב התקופה עדיין לא עברה, רוב גשמי שנה כבר עברו, ועלה השרף באילנות, ומתחילים לחנוט, ובתחילת זמן החנטה הוא ראש השנה שלהם למעשרות, להיות כל החונטים מעתה מתעשרים יחד^ג, ולקבוע אותם במעשר שני [בשנים א' ב' ד' ה' או מעשר עני [בשנים ג' ד']].

לדעת בית שמאי – ראש השנה לאילן הוא **באחד בשבט**.

ולדעת בית הלל – ראש השנה לאילן הוא **בחמישה עשר בשבט**.

האתרוג כאילן או כירק

לדעת רבי אליעזר, האתרוג דינו כאילן לכל דבר, והולכים בו אחר חנטה, לכל ארבעת

^א דרכן של בצלים הסריסין ופול המצרי למנוע מהן מים שאובין פרק אחד לפני לקיטתן, כדי להקשותן, לפיכך חילקום חכמים משאר ירקות, אבל שאר ירקות שאין דרכן בכך, אפילו מנע מהן, לא יצאו מדין ירק, ובטלה דעתו. [רש"י].

^ב **ובפירוש רומיים מפרש איפכא**, רבי עקיבא אית ליה הא מתניתין, שמנע מהן מים שלשים יום לפני ראש השנה, מתעשר לשעבר, ומפרש טעמיה בתלמוד ירושלמי, אמר רבי מנא, מכיון שמנע מהן מים שלשים יום לפני ראש השנה, נעשו כבעל ... דהם לא נסתפקו ... מים שאובין, זה שלשים יום, כי אם ממי גשמים, ובכך יצאו מתורת ירקות הגדילין על כל מים, ונכנסו בתורת שדה הבעל, ומסתפק במי גשמים, ומתעשרין לשעבר. [רש"י].

^ג וכל החונטים קודם זמן הזה, היינו על גשמי שנה שלפני תשרי. והא דלא אזיל באילנות בתר תשרי, כמו בשליש בתבואה, משום דדרשינן לעיל, פעמים שברביעית ועדיין אסורין משום ערלה. [תוס'].

הדברים הבאים^א:

(א) לענין **ערלה**. כל פרי שחנט קודם ט"ו בשבט של גמר השנה השלישית, הרי הוא ערלה.

(ב) לענין **רבעי**. כל פרי שחנט קודם ט"ו בשבט של גמר השנה הרביעית, הרי הוא רבעי.^ב

(ג) לענין **שביעית**. כל פרי שחנט קודם ט"ו בשבט של שנה שביעית, אין בו קדושת שביעית, וכל פרי שחנט מט"ו בשבט של שנה שביעית עד ט"ו בשבט של שנה שמינית, יש בו קדושת שביעית.^ג

(ד) לענין שנות המעשרות. כל שחנט קודם ט"ו בשבט, מתעשר כדן שנה שעברה, עם הישן, וכפי דיני אותה שנה, כשהיתה ראשונה או שניה או רביעית או חמישית למעשרות, מעשר שני. וכשהיתה שלישית או ששית למעשרות, מעשר עני. וכל שחנט מט"ו בשבט ואילך, מתעשר כדן השנה, עם החדש, וכפי דיני השנה, כשהיתה ראשונה או שניה או רביעית או חמישית למעשרות, מעשר שני. וכשהיתה שלישית או ששית למעשרות, מעשר עני.

ולדעת רבן גמליאל, בשלושת הדברים הראשונים דין האתרוג כשאר אילנות, אבל לענין שנות המעשרות, הואיל וטעון השקיה כירק, דינו כירק, ונקבע למעשרות בלקיטתו^ד. ומבואר שכן דעת רבי שמעון בן אלעזר, שלמעשרות האתרוג נקבע בלקיטתו. ובדף

^א והא דלא תנא שוה לאילן לענין כלאים, דלא הוי כלאים בכרם, מה שאין כן בירק. ולענין ראש השנה שלו שבט כאילן, כדאמר בשמעתין. לא תניא הכא אלא מידי דבהאי אזלי בתר חנטה ובהאי בתר לקיטה. [תוס'].

^ב הך משנה אתיא כמאן דתני נטע רבעי בריש כיצד מברכין. [תוס'].

^ג ואם תאמר, דהכא משמע דאזלינן בירק בתר לקיטה לענין שביעית, ובמסכת שביעית תנן כל הספיחין מותרין חוץ ... בספיחי ששית הנכנסת לשביעית ... ונראה לפרש, דהא דאמר בירק בתר לקיטה, היינו כשלא נגמר גדולם בששית, אבל נגמר גדולם בששית, שרו ... מידי דהוה אבצלים הסריסים ... כיון דנגמר גדולם ... וכן ... גבי אורז ודוחן, דיהיב להו שמואל דין ירק דבתר לקיטה, וקאמר הכל חולך אחר גמר פרי, אלמא גמר פרי עיקר, אלא דנקט בכל דוכתי לקיטה, משום דדרך ללקט בתר גמר פרי, והנהו גמרי פריים ביחד, אלא שאין מתייבשין ביחד, כדאמרין דעשוין פרכין פרכין. [] ומיהו קשה מאתרוג דבסמוך, דאמר הכא באתרוג שחנטו פירותיו קודם ט"ו דאיך שבט ... אלמא דאזלינן בתר לקיטה אף על גב דנגמר הפרי, דהרי חנט בשבט של שנה שעברה ... ושמא אתרוג חלוק משאר פירות, לפי שדרכו לעמוד באילן שתים ושלש שנים, וכל זמן שמתקיים באילן גדל בכל שנה ושנה. אי נמי אף על פי שחנט בשבט, זמנין דאין נגמר גדולו עד שבט אחר ... [תוס'].

^ד ואם תאמר, אמאי לא אזלינן באתרוג בתר לקיטה לכל דבר, כיון שגדל על כל מים כירק, למאי דפרישית לעיל, דההיא דרשה צריכא בשביעית דאורייתא. ויש לומר משום דדרשינן לעיל גבי ערלה פעמים שברביעית ועדיין אסורין משום ערלה. [תוס'].

ט"ו יתבאר בעזה"י שאבטולמוס העיד משום חמישה זקנים, כדברי רבן גמליאל, שלענין שביעית האתרוג נקבע בשעת חנטה, ולענין מעשר בשעת לקיטה.

- מתחילה אמרו, שלדברי רבה בר רב הונא, מאחר שאמר רבן גמליאל שהאתרוג נקבע למעשרות בלקיטה כירק, גם ראש השנה שלו באחד בתשרי כירק.

- אולם דחו זאת, מכח ברייתא בה מבואר שלא כן הוא, ולפיכך אמרו, שלדברי רבה בר רב הונא אף על פי שאמר רבן גמליאל שהאתרוג נקבע למעשרות בלקיטתו כירק, ראש השנה שלו למעשרות בט"ו בשבט, כשאר אילנות.

ובדף ט"ו יתבאר בעזה"י, שלדברי רבי יוסי, רבותינו נמנו באושא ואמרו, שהאתרוג נקבע בשעת לקיטתו, הן לענין שנות מעשרות, והן לענין שביעית.

דין שנחלקו בו חכמים

כל דין שנחלקו בו חכמים, ולא הכריעו בו, אם הלכה כך או כך.

הרוצה לעשות כדעה זו, יעשה. והרוצה לעשות כדעה זו, יעשה, ובלבד שיעשה כדעה שבחר, בין להקל, ובין להחמיר. כגון לענין שדרה, שנחלקו בה בית שמאי ובית הלל. שלדעת בית שמאי, גם כשתחסר חוליא אחת מהשדרה, דין שדרה שלמה לה. ולענין טומאת מת חומרא היא, שהיא מטמאה באהל כדן שדרה שלימה. ולענין היתר אכילת בשר בהמה קולא, שאם חסרה מהשדרה חוליא אחת, אינה טריפה, ומותרת באכילה. ולדעת בית הלל, כשתחסר חוליא אחת, נחשבת כשדרה חסרה. ולענין טומאה קולא היא, שאינה מטמאה באהל. ולענין היתר אכילה חומרא היא, שהיא טרפה.

אבל העושה כשתי הדעות להקל, נקרא רשע. כגון בשדרה שחסרה חוליה אחת. שלענין טומאה הוא מקל, לומר אינה שדרה שלמה, ואינה מטמאה באהל. ולענין היתר אכילה הוא מקל, לומר שדרה שלמה היא, ואינה טרפה.

והעושה כשתי הדעות להחמיר, נקרא כסיל^א, ועליו הכתוב אומר, "הַחֶכֶם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכָּסִיל בְּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיִדְעֵתִי גַם אֲנִי שֶׁמֶקְרָה אֶחָד יִקְרָה אֶת כָּלֶם" (קהלת ב' י"ד). כגון בשדרה שחסרה חוליה אחת, שלענין טומאה הוא מחמיר, לומר שדרה שלמה היא, ומטמאה באהל. ולענין היתר אכילה הוא מחמיר, לומר שדרה חסרה היא, והרי זו טרפה.

וכל זה, ברוב המחלוקות שלא הכריעו בהם חכמים כמו מי ההלכה, אבל במחלוקות

^א אפילו יודע כמאן הלכה ומחמיר על עצמו. [תוס'].

בית שמאי ובית הלל, מאחר שיצאה בת קול ואמרה, שהלכה כבית הלל, מעתה אף שלא הכריעו חכמים במחלוקות הללו, כבר הכריעו משמים, שבכל המחלוקות בין בית שמאי ובית הלל, הלכה כבית הלל, ואין לעשות כדברי בית שמאי.

רבי עקיבא ליקט אתרוג ונהג בו שני עישורים

מבואר בברייתא, שפעם אחת ליקט רבי עקיבא פירות של אילן אתרוג, ומאחר שנסתפק אם צריך להפריש מעשר שני או מעשר עני, נהג בהם שני עישורים.^א

לדעת תנא קמא, מעשה זה היה באחד בשבט, כששנה שעברה היתה שנת מעשר שני, ושנה זו שנת מעשר עני, וספיקו של עקיבא היה, האם ראש השנה לאילן הוא באחד בשבט, וכבר נכנסה שנה שלישית, ועליו לתת מעשר עני, או ראש השנה בט"ו בשבט, ועדיין שנה שניה ועליו לתת מעשר שני.

ואמנם, אם רבי עקיבא היה יודע, מה דעת בית שמאי ומה דעת בית הלל, לא היה עושה כן, אלא כדעת בית הלל בלבד, שהרי אין להחמיר שתי חומרות הסותרות זו את זו, כפי שנתבאר.

והסיבה שעשה כן, **כי לא זכר מה דעת בית הלל, האם באחד בשבט ראש השנה לאילן, או בחמישה עשר בשבט, ורק מחמת הספק החמיר לעשות כשני הצדדים.**^ב

ולדעת רבי יוסי ברבי יהודה, לא בזה נסתפק רבי עקיבא, כי היה יודע שחמישה עשר בשבט הוא ראש השנה לאילן, והסיבה שעושה שני עישורים כי פירות שליקט חנטו בשנה שניה למעשרות, ונלקטו בשנה שלישית, ונסתפק, האם הלכה כרבי אליעזר, שפירות האתרוג נקבעים למעשרות לפי זמן חנטתם, ואם כן יש לו להפריש מעשר שני, שהרי חנטו בשנה שניה, או הלכה כרבן גמליאל, שפירות האתרוג נקבעים למעשרות לפי זמן לקיטתם, ואם כן יש לו להפריש מעשר עני, כי נלקטו בשנה שלישית, ומחמת הספק החמיר לעשות כדברי שניהם.

- לדברי רבי חנינא מודה רבי יוסי ברבי יהודה שאותו מעשה היה באחד בשבט אלא שליקט בו רבי עקיבא פירות שחנטו קודם ט"ו בשבט שעבר [והדין היה שווה גם אם היה מלקט קודם אחד בשבט בכל הזמן שאחר ט"ו בשבט שעבר אלא שמעשה שהיה כך היה].

- ולדברי רבינא דעת רבי יוסי ברבי יהודה שאותו מעשה היה בט"ו בשבט וליקט בו

^א מפרש בירושלמי שהפריש מעשר אחד למעשר שני, ופדאו, וחלקו לעניים. [תוס'].

^ב ולא בעי לשנויי דרבי עקיבא מספקא ליה הלכתא כמאן, ועבד לחומרא, דמסתמא יודע היה דהלכה כבית הלל. [תוס'].

רבי עקיבא פירות שחנטו קודם ט"ו בשבת.

דף ט"ו

משמוש הידים קשה לאתרוג

כבר נתבאר, שיש חילוק בין השנים לענין המעשרות, יש שנים שמעשרים מעשר עני, ויש שנים שמעשרים מעשר עני.

והנה לענין ירק, כשהזכירו בברייתא שיש חילוק בין הנלקט בשנה זו לנלקט בשנה זו, הזכירו שנה שניה ושלישית, שבשניה מעשר שני, ובשלישי מעשר עני. ואילו לענין אתרוג, כשהזכירו בברייתא שיש חילוק בין הנלקט בשנה זו לנלקט בשנה זו, הזכירו שנה שלישית ורביעית, שבשלישית מעשר עני, וברביעית מעשר שני.

ואמרו, שהסיבה שלא הזכירו גם באתרוג את השניה, כי משמוש הידים מזיק לאתרוג, ועל ידי שהכל ממשמשים בו בשנת השמיטה, אינו טוען פירות עד השנה השלישית.

שבט של חודשים או שבט של תקופה

נתבאר, שראש השנה לאילנות, ובכלל זה לאתרוג, חל בחודש שבט. ורבי יוחנן הסתפק, האם הכוונה לשבט של חודשים, כלומר לשבט של חודשי הלבנה, או הכוונה לשבט של תקופה, שכל שנה של חמה חלוקה לארבע תקופות, כל תקופה תשעים ואחד יום ורביעי, ושלושים יום אחר שהחלה תקופת טבת, הוא שבט של תקופה.

והשיב לו רבי ינאי, שראש השנה של האילנות, בשבט של חודשים^א.

ראש השנה לאילן בשנה מעוברת

נתבאר, שהסיבה לכך שראש השנה לאילן בחודש שבט, כי בחודש זה כבר ירדו רוב גשמי השנה.

ורבא הסתפק, מה הדין בשנה מעוברת, האם גם כן ראש השנה בשבט שהוא אחר טבת, כמו בשאר שנים, או שבשנה מעוברת ראש השנה באדר, שהוא סמוך לאדר שני, כשבט של כל שנים הסמוך לאדר.

^א אף על גב שבישול הפירות הולך אחר החמה, שנאמר "ממגד תבואות שמש" ה"י כתיב "ממגד גרש ירחים", וגם ישראלים מונין ללבנה. [תוס'].

והשיב לו רב נחמן, הלך אחר רוב שנים, כלומר ראש השנה בחודש ששמו שבט.

שביעית באתרוג

פירות שביעית הפקר הם לכל, שנאמר, "וְהַשְּׂבִיעִית תִּשְׁמְטֶנָּה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וְיִתְּרֶם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה כֹּן תַעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ" (שמות כ"ג י"א), ומאחר שהם הפקר, הם פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות, שנאמר, "וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וְיִתְּרֶם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה", לומר, כשם שחיה אוכלת בלא לעשר, כך אביוני עמך אוכלים בלא לעשר. ויש בהם קדושה, וטעונים ביעור, שנאמר "וְלִבְהִמָּתֵךְ וְלַחֲיָה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָה לְאָכֹל" (ויקרא כ"ה ז'), כל זמן שחיה אוכלת בארצך, אתה אוכל, ולאחר מכן עליך לבער.

והנה כבר נתבאר בדף י"ד, שיש דברים שבהם האתרוג נקבע בשעת חנטו להיחשב אתרוג אותה שנה, ויש דברים שהוא נקבע בלקיטתו, ולהלן יתבאר בעזה"י, מתי הוא נקבע להיחשב אתרוג שביעית.

לדברי רבי יוסי, העיד **אבטולמוס** משום חמישה זקנים, שלענין שביעית **האתרוג נקבע בשעת חנטו**, [ולענין מעשר בשעת לקיטתו, כדעת רבן גמליאל בדף י"ד]. **וכן דעת רבה ורב המנונא**, שבשעת חנטו של האתרוג הוא נקבע להיחשב אתרוג שביעית. **ולכן אם חנט בשנה השביעית**, בין אם נלקט בה, ובין אם נלקט בשנה השמינית, **הרי זה אתרוג שביעית**, שהוא הפקר, **ופטור מהמעשרות, ויש בו דין ביעור**. וכמו כן **אם חנט בשנה השישית** אף על פי שנלקט בשביעית, **הרי זה אתרוג ששית**, ואין בו קדושה, **ופטור מהביעור**.

אלא שלענין חיובו במעשרות, נחלקו רבה ורב המנונא. לדעת רב המנונא, מאחר שאין בו קדושת שביעית, ואין מצווה להפקירו, הרי זה חייב במעשרות, כדן פירות ששית. [וכן דעת רבי יוחנן וריש לקיש, שלעולם הולכים אחר החנטה, וכיון שחנט בששית, אפילו לא גדל בה אלא כזית, ובשביעית גדל הרבה, דינו כדן ששית, פטור מביעור, וחייב במעשרות]. **ולדעת רבה**, אף שדן ששית יש לו, ואין מצווה להפקירו, **מאחר שלמעשה בשנה השביעית כל השדות מופקרים בשביל שאר גידולים, ויד הכל ממשמשים בכל אשר בשדה, על כרחך גם האתרוג נחשב מופקר, ומחמת הפקרו פטור הוא מהמעשרות**.

ולדברי רבי יוסי, רבותינו נמנו באושא וגמרו, שהאתרוג נקבע בשעת לקיטתו, [בין לשביעית ובין למעשר]. ולכן אתרוג שחנט בששית ונלקט בשביעית, הרי זה אתרוג

שביעית, פטור ממעשרות וחייב בביעור. ואתרוג שחנט בשביעית ונלקט בשמינית, הרי זה אתרוג שמינית, חייב במעשרות ופטור מביעור.

ולדברי רבי שמעון בן יהודה משום רבי שמעון, אין האתרוג נקבע להיות אתרוג שביעית, אלא אם כן גם גדל [=חנט] **בשביעית, וגם נלקט בשביעית, כי הכתוב** "וְלִבְהֶמְתָּךְ וְלִחֵיהָ אֲשֶׁר בְּאֶרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכֹל" (ויקרא כ"ה ז'), ממנו למדנו דין ביעור, אמור בשביעית בלבד, ולא במה שיוצא חוץ לשביעית. וכל שהיתה או חנטה או לקיטה חוץ לשביעית, אין האתרוג טעון ביעור, ולכן גם אתרוג שחנט בששית ונלקט בשביעית, וגם אתרוג שחנט בשביעית ונלקט בשמינית, פטורים מביעור. אכן זה וזה, אף על פי שאינו אתרוג שביעית, ואין מצווה להפקירו, מאחר שלמעשה השדות מופקרים, הרי זה כאתרוג הפקר, ופטור הוא ממעשרות, ואינו חייב במעשרות עד שתהא גדילתו [=חנטתו] ולקיטתו בחיוב.

	חקובע	חנט בשישית		חנט בשביעית	
		מעשרות	ביעור	מעשרות	ביעור
אבטלמוס	רבה	חנטה	פטור	פטור	חייב
	רב המנונא		כי יד הכל ממשמשים חייב		
רבותינו באושא		לקיטה	פטור	חייב	פטור
רבי שמעון		עם חנטה לקיטה	פטור	פטור	כי יד הכל ממשמשים פטור

דעת רבי נחמיה

כבר נתבאר שחמישה עשר בשבט הוא ראש השנה לאילן, והפירות נקבעים בשעת חנטתם, כל שחנטו קודם חמישה עשר בשבט מתעשרים עם פירות שנה שעברה, וכל שחנטו אחר חמישה עשר בשבט מתעשרים עם פירות שנה הבאה.

ולדעת חכמים, כל האילנות שווים בדיון זה, [חוץ מאתרוג שנחלקו בו כפי שנתבאר].

ולדעת רבי נחמיה, רק אילנות שאין פירותיהם נלקטים כאחת, כגון תאנים, מאחר

שאי אפשר שיהיו נקבעים בשעת הלקיטה^א, נקבעים הם למעשרות בשעת חנטה. אבל אילנות שכל פירותיהם נלקטים בבת אחת, כגון דקלים וזיתים^ב וחורובים, פירותיהם נקבעים למעשרות בשעת הלקיטה ולא בשעת החנטה. וכל שנלקט קודם חמישה עשר בשבט מתעשרים עם פירות שנה שעברה, וכל שנלקט אחר חמישה עשר בשבט מתעשרים עם פירות שנה הבאה.

ואמר רבי יוחנן, נהגו העם בחורובים^ג, להחשיב את שנות המעשרות לפי הלקיטה, כדעת רבי נחמיה.

והקשה על כך ריש לקיש, הרי שנינו, בנות שוח [=תאנים לבנות^ד] שביעית שלהן שניה, כלומר הפירות הנלקטים בשנה שניה, נוהגת בהם קדושת שביעית, מפני שעושות לשלוש שנים, שהנלקטות בשנה שניה של שמיטה, חנטו בשביעית, הרי שהולכים בהם אחר החנטה, ולא אחר הלקיטה^ה.

^א כפי שנתבאר בדף י"ג לענין קטניות.

^ב בחנם נקט זיתים, דמודה בהו תנא קמא, דתבואה וזיתים אחר שליש, ולא אחר חנטה. [תוס'].

^ג לאו דוקא נקט חורובים, דהוא הדין דקלים וזיתים וכל אילנות העשויות בריכה אחת בשנה, מדפריך ליה ריש לקיש מבנות שוח. [תוס'].

^ד **בפרק כיצד מברכין אמר רבה בר בר חנה, תאיני חירותא, ופרי גרוע הוא** כדמשמע בריש מסכת דמאי דלא נחשדו עליהם עמי הארץ ... וכן משמע בפרק קמא דעבודה דרה, דאמרינן גבי שביעית, הוסיפו עליהן מוכססין ובנות שוח, אבל מעיקרא לא נהגו בהם שביעית, שלא היה חשוב בעיניהם. **וקשיא, דבפרק שני דשבועות משמע שהוא פרי חשוב,** גבי מותרות קיץ למזבח, כבנות שבע לאדם כל שאוכלין אותו בקינוח סעודה ... והיינו בנות שוח, דאמרינן בבראשית רבה גבי עץ שאכל אדם הראשון, דקרו ליה בנות שוח, לפי שגרמו שוחה לאדם, ואיכא דקרו ליה בנות שבע, לפי שגרמו שבעת ימי אבילות ... (א) **ולרבי יוחנן דפטר בירושלמי** ... אפילו בודאי ... לפי שרוב מינין אינם באין אלא מן ההפקר הוה מצינו למימר דפרי הוא הגדל ביערים שהוא מקום הפקר, **ופטור מן המעשר אף על פי שהוא טוב,** כעין אגוזים קטנים שלנו וכגון ערמונים, **והא דלא נהגו ביה שביעית** מעיקרא, לאו משום גריעותא הוא, אלא משום דעושות לשלש שנים ... וחוו סברי, דלא אזלינן בהו בתר חנטה אלא בתר לקיטה ... **אבל לריש לקיש** דירושלמי, דמחייב בודאי ופטרי בדמאי לפי שלא נחשדו, **משמע משום גריעותא הוא** ... ועוד קשיא דהתם ... תאיני חירותא קרי ליה ובפרק ארבעה נדרים אמרינן דאין זה לא תאנים שחורות ולא תאנים לבנות. (ב) **וצריך לומר דשלשה מיני תאנים הן, שחורות ולבנות הן סתם תאנים, ובנות שוח הם תאנים רעות** ... וקראום בנות שוח לפי שתולין הקלקלה במקולקל, אבל בנות שבע ... הן חשובות, שגרמו שבעת ימי אבילות ומסתמא מן הטובות אכל, שנאמר "ונחמד העץ להשכיל". (ג) **ואית דגרסי ... מוכססין בנות שוח** ... **שהוא פרי אחד שכך שמו** [כלומר בנות שוח הן טובות ורק מוכססין בנות שוח הן רעות], כדמוכח בפרק קמא דבכורות ... הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס לשלש שנים, וכנגדו באילנות בנות שוח, נחש לשבע שנים, ולאחר רשע לא מצינו חבר, ויש אומרים כנגדו מוכססין בנות שוח, ופירש שם בקונטרס מוכססין של בנות שוח ולא בנות שוח ממש. ועוד יש לומר, דמשעת נטיעת האילן של בנות שוח אין טוען פירות עד שבע שנים, ואחרי מייתי לה גבי נחש, וכי האי גוונא קאמר התם אפעה לשבעים שנה, וכנגדו באילן חרוב, וחרוב זה משעת נטיעתו עד שעת גמר פירותיו שבעים שנה, אבל גבי זאב וארי, דלשלש שנים, היינו משעת חניטתו עד גמר פרי, כדאמרינן הכא. [תוס'].

^ה ואם תאמר והא בנות שוח מפרש בפרק כיצד מברכין, תאיני חירותא, ובריש כלל גדול אמרינן, לקיטתו כאחד למעוטי

שתק רבי יוחנן, ולא השיב לריש לקיש על קושייתו.

וביאר רבי יוסי הכהן לרבי אבא הכהן, שלא היה לרבי יוחנן להשיב, שדבריו הם כדעת רבי נחמיה, ודין בנות שוח כדעת חכמים. כי אין זו תשובה, משום שיש לעשות כדעת חכמים ולא כדעת יחיד.

ולא היה לרבי יוחנן להשיב, מסכים אני שאין הלכה כרבי נחמיה, לא אמרתי אלא שכך נהגו. כי אם אין הלכה כרבי נחמיה, אין להניח לעם לעשות כן, ויש לבטל את המנהג, ולא לומר שכך נהגו.^א

אבל היה לרבי יוחנן להשיב לריש לקיש, שמנהג העם כרבי נחמיה ללכת אחר הלקיטה, הוא רק לענין מעשר, שאינו מהתורה, ואין לך להקשות מדין בנות שוח, האמור לענין שביעית, שהיא מהתורה.

ומאחר שכך היה לו להשיב, **אמר רבי אבא הכהן, תמיהני אם קיבל רבי יוחנן את דברי ריש לקיש**. כלומר מה ששתק, משום שלא ידע להשיב, ועל כרחו קיבל דבריו. או ידע להשיב, כפי שנתבאר, ולא קיבל דבריו, ומה ששתק, משום שתשובתו פשוטה, שהרי אין להשוות מעשר מדרבנן, לשביעית מהתורה שהיא חמורה, ולכן לא חשש להשיב.

דף ט"ז

זמני ארבעה דינים שהעולם נידון

מבואר בסוגייתנו, שבארבעה דברים דנים את העולם מה יארע בו. (א) יש זמן שדנים בו על התבואה, אם תצליח או לא. (ב) יש זמן שדנים בו על פירות האילן, אם יצליחו או לא. (ג) יש זמן שדנים בו את בני האדם, מה יארע עימהם. (ד) יש זמן שדנים על המים, כמה גשמים ירדו. ונחלקו חכמים, מתי זמני ארבעה דינים אלו.

א. דעת משנתנו ותנא דבי רבי ישמעאל.

בארבעה זמנים העולם נידון, בכל זמן נידון על דבר אחר. (א) **בפסח נידונים על**

תאנה. ואף על פי שיש לחלק בין סתם תאנים לתאיני חירותא, הא בפרק קמא דפאה חשיב אילנות שלקטתן כאחד, ולא חשיב בנות שוח, ושמא תנא ושייר. [תוס'].

^א דלשון נהגו משמע בפרק בתרא דתענית, דאי עביד לא מהדרינא, וחכא כיון דאיכא אסורא, דהלכה כרבנן, אית לן לאהדורי. ובריש ערבי פסחים ... משמע קצת דלכתחילה עבדי ... ובכל ענין מתיישב כאן. [תוס'].

התבואה^א. (ב) בעצרת נידונים על פירות האילן. (ג) באחד בתשרי כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון לדונם, ודין זה, רק תחילתו באחד בתשרי, אבל גזר הדין נחתם ביום הכפורים. (ד) בחג נידונים על המים.

ומבואר שבכל דין דנים על מה שיארע מכאן ועד הדין הבא, כגון כשדנים בפסח על התבואה, דנים בו על התבואה שעתידיה להיזרע במרחשון הבא, אם תצליח או לא, וכמו כן דנים בו על התבואה העומדת עתה בשדות, מה יהיה עימה מכאן ואילך. ונמצא שכל תבואה נידונית שתי פעמים, דין ראשון בפסח שקודם זריעתה, ובו דנים איך תצליח בזריעתה ובגידולה עד פסח הבא, ובפסח שאחר זריעתה היא נידונית פעם שניה, איך תצליח מכאן ואילך. וכמו כן אדם נידון בכל שנה, מה יארע עמו מיום כיפורים של שנה זו עד יום כיפורים של שנה הבאה, ובהגיע יום כיפורים הבא כבר נידון דין חדש, וכן בכל שנה ושנה.

ולפיכך אמר אב"י, שהרואה שחטה וכוסמת שלו הנזרעים במרחשון מצליחים, יקדים את זריעת השעורה הרגילה להיזרע בשבט ואדר, כדי שתספיק לגדול הרבה קודם הפסח, כי מאחר שראה שהצליחה תבואת מרחשון, נודע לו שנידון לטובה, ומאחר שדין זה עד הפסח, יש לו למהר בזריעות המאוחרות כל מה שיוכל, כדי שעדיין יגדלו לפי הדין הראשון, ומאחר שיגדלו הרבה שוב לא ימהרו להתקלקל.

ג. דעת רבי יהודה.

תחילת דין כל ארבעת הדברים הללו באחד בתשרי, ורק בגזר דין הם חלוקים, כל אחד ואחד נחתם גזר דינו בזמנו. (א) בפסח על התבואה. (ב) בעצרת על פירות האילן. (ג) בחג על המים. (ד) ואדם ביום הכפורים.

ב. דעת רבי מאיר.

כל ארבעת הדברים הללו שווים, תחילת דינם באחד בתשרי, ונתייחס גזר דין ביום הכפורים.

זמן דינו של אדם

לכל הדעות הנזכרות עד עתה, [רבי מאיר, ורבי יהודה, ורבי ישמעאל הוא התנא של

^א בפרק מי שמתו, גבי חסיד שהקניטנו אשתו ערב ראש השנה משמע דבראש השנה שמע שתי רוחות שמספרין זו את זו ששמעו מאחורי הפרגוד שכל הזרע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו. (א) ושם בשמים בראש השנה היו מזכירים דין הנזר בפסח. (ב) אי נמי כרבי יהודה, דאמר, הכל נידונים בראש השנה וגזר דין בפסח על התבואה. [תוס'].
^א בפרק מי שמתו, גבי חסיד שהקניטנו אשתו ערב ראש השנה משמע דבראש השנה שמע שתי רוחות שמספרין זו את זו ששמעו מאחורי הפרגוד שכל הזרע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו. (א) ושם בשמים בראש השנה היו מזכירים דין הנזר בפסח. (ב) אי נמי כרבי יהודה, דאמר, הכל נידונים בראש השנה וגזר דין בפסח על התבואה. [תוס'].

משנתנו], **אדם נידון בראש השנה, וגזר דינו נחתם ביום הכפורים.**

ולדעת רבי יוסי, אדם נידון בכל יום, שנאמר "וַתִּפְקְדֵנוּ לְבִקְרִים לַרְגָעִים תִּבְחָנֵנוּ" (איוב ז' י"ח), בכל בוקר פקידה חדשה. ואמר רב חסדא, שבאמת לא מכאן למד רבי יוסי דבריו, כי פקידה אינה דין, אלא בדיקת מעשיו בלבד. וענין זה שאדם נידון בכל יום, למדו רבי יוסי מהכתוב, "וַיִּהְיֶה דְּבָרִי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי ה' קָרְבִּים אֶל ה' אֱלֹקֵינוּ יוֹמָם וְלַיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט עֲבָדוֹ וּמִשְׁפָּט עֲמוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ" (מלכים א' ח' נ"ט).

ולדעת רבי נתן, אדם נידון בכל שעה, שנאמר "וַתִּפְקְדֵנוּ לְבִקְרִים לַרְגָעִים תִּבְחָנֵנוּ" (איוב ז' י"ח).

מלך וציבור מלך נכנס תחילה לדין

אמר רב חסדא, כשמלך וציבור באים לדין, מלך נכנס תחילה, ואחר כך ציבור, **שנאמר, "לַעֲשׂוֹת [תחילה] מִשְׁפָּט עֲבָדוֹ [=המלך. ורק אחר כך] וּמִשְׁפָּט עֲמוֹ יִשְׂרָאֵל"** (מלכים א' ח' נ"ט).

ושני טעמים יש להקדמת המלך. (א) משום שאין זה דרך ארץ שישב המלך בחוץ וימתין. (ב) כדי שיכנס המלך לדין, לפני שירבה חרון אף בשביל עוונות ציבור.

תפילה בכל יום על החולים ועל החכמים

נתבאר, שנחלקו חכמים מתי אדם נידון, אם פעם אחת בשנה, או בכל יום.

וללשון ראשון אמר רב יוסף, שאנו המתפללים בכל זמן אקצירי [=על החולים] ואמריעי [=על החכמים שהם תשושי כח], עושים **אנו כדעת רבי יוסי** [או רבי נתן], שאדם נידון בכל יום, ומועילה התפילה לדין של מחר, אבל לדעת חכמים, מאחר שכבר נגמר דינו לכל השנה, לא מועילה תפילה.^א

וללשון שני, מה שאנו מתפללים בכל יום על החולים ועל החכמים, מועיל **גם לדעת חכמים,** אף על פי שכבר נגזר הדין לכל השנה, **וכמאמר רבי יצחק, יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין.**

^א ואם תאמר, לרבנן נמי מי לא מצלינן רפאנו וברכת השנים. ועוד רבי יהודה דאמר הכא אדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים, הא אמר בפרק קמא דשבת, הנכנס לבקר החולה אומר המקום ירחם עליך ועל חולי עמו ישראל. (א) **ואומר רבינו תם, דשלא יחלה ודאי לא מצלינן** אלא לרבי יוסי, **אבל שיתרפא מצלינן** אליבא דכולי עלמא, **דמתי יחלו נגזר, מתי יתרפאו לא נגזר** ... ומה שמתפללין ברכת השנים היינו כדלקמן בפרקין, שאם פסקו גשמים מועטין, שיורידם המקום בזמן. (ב) ועוד יש לומר, **דתפלה דרבים שאני,** דגזר דינם נקרקע ... [תוס'].

ארבע מצוות בארבעה זמני דין לזכות בהם

רבי יהודה משום רבי עקיבא ביאר, שהקב"ה ציווה לעשות ארבע מצוות בארבעה זמנים של דין, כדי שעל ידם יזכו באותו דבר שהם נידונים בו.

א. מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח, מפני שהפסח זמן שתבואה נידונית בו, ואמר הקב"ה, הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות.

ב. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת, מפני שעצרת זמן שפירות האילן נידונים בו, ואמר הקב"ה, הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן. [י"מ שאין הכוונה לכך שהקרבת שתי הלחם עצמם תועיל לברך את פירות האילן, כי שתי הלחם באים מהתבואה, אלא הכוונה לכך ששתי הלחם מתירים את הבכורים, והבכורים הבאים משבעת המינים הם יועילו לברכת פירות האילן. וי"מ ששתי הלחם עצמם מועילים לברכת פירות האילן, כדעת רבי יהודה, האומר, שעץ שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה, ואם כן חטה נחשבת עץ, והקרבתה מועילה לברך את פירות האילן].

ג. ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג, מפני שהחג זמן שהמים נידונים בו, ואמר הקב"ה, נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה.

ד. ואמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, ובמה בשופר.

למה תוקעים בשופר של איל

אמר רבי אבהו, למה תוקעים בשופר של איל? אמר הקב"ה, תקעו לפני בשופר של איל^א, כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני.

למה תוקעים מיושב וחוזרים ותוקעים מעומד

מצווה לתקוע ולהריע [תקיעה ותרועה] בשופר בראש השנה, שנאמר, "דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זָכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ" (ויקרא כ"ג כ"ד).

ומדין תורה, די לעשות פעם אחד את סדר תקיעות [שיתבאר בעזה"י בפרק האחרון],

^א בפרק ראווה ב"ד תנן, דרבי יוסי מכשיר אף בשל פרה, אבל קיימא לן כרבי יהודה, דתוקעין בשל אילים כפופים, כדפסקינן התם בגמרא. [תוס'].

רבונו של עולם, מי שעתידים בניו להמית את בניך בצמא, אתה מעלה לו באר^א. אמר להם, השעה צדיק הוא או רשע. אמרו לו, צדיק. אמר להם, "בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם", איני דן את העולם [וי"ג את האדם] אלא בשעתו.

דברים המזכירים עונותיו של אדם

ואמר רבי יצחק, שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם, ואלו הם:

א. קיר נטוי.

זה העובר תחת קיר נטוי, ומזכיר עונותיו, שאומרים, כלום ראוי זה להיעשות לו נס, ומתוך כך הוא נבדק.

ב. עיון תפלה.

זה הסומך על תפילתו שתהא נשמעת, ומתאמץ לכוון לבו, ומזכיר עונותיו, שאומרים, בוטח הוא בזכויותיו, נראה מה הם^ב.

ג. מוסר דין על חברו.

כגון אומר לחבירו, "ישפוט ה' ביני וביניך", כלומר ה' יעניש אותך על שהרעת לי, ומזכיר עונותיו, שאומרים, כלום ראוי הוא שיענש חברו על ידו.

ואמר רבי חנן, כל המוסר דין על חברו, הוא נענש תחלה, שנאמר, "וַתֹּאמֶר שָׂרִי אֶל אַבְרָם חֲמִסִּי עָלֶיךָ אֲנִי נֹתֵתִי שְׁפָחָתִי בְּחִיקָךָ וַתֵּרָא כִּי הִתְרָה וְאָקַל בְּעֵינֶיהָ וְשָׁפֹט ה' בֵּינִי וּבֵינֶיךָ" (בראשית ט"ז ה') ולבסוף היא מתה תחילה שנאמר, "וַתָּמָת שָׂרָה בְּקָרְנִית אַרְבַּע הוּא חֲבֵרוֹן בְּאֶרֶץ

^א, שנאמר "משא בערב וגו' לקראת צמא התיז מים", שהיו מוציאים לקראת הגולים מיני מלוחים ונודות נפוחים וכו', כדאיתא התם. [רש"י].

^ב כן פירש רש"י. ותוס' כתבו: **אומר רבינו תם, עיון תפלה דהכא** כי ההוא דגט פשוט, דשלושה דברים אין אדם ניצול מהן בכל יום, וקא חשיב עיון תפלה, כלומר **שאר מכוין לבו בתפלתו**. כדאמר בירושלמי דברכות פרק היה קורא אמר רבי חייא רבא, מן יומא לא כוונית אלא חד זמן, בעית מכוונת והרהרית בלבי, ואמרי מאן עלל קומי מלכא קדמוי, אלקטאט או ריש גלותא, שמואל אמר, אנא מנית פרחייא, רבי בון בר חייא אמר אנא מנית דומסאיא, אמר רבי מנא, מחזיק אנא טיבו לרישיה, דכי מטי למודים הוה כרע מגרמיה. ומתוך ש'אדם מתפלל, ואין מתכוין לבו, עבירותיו נזכרין. ומיהו לא יתכן לפרש כן כלל, אלא אדרבה מיירי במתאמץ לכוין לבו, ובוטח שתהא תפלתו נשמעת, כי ההיא דפרק אין עומדין, המאריך בתפלתו ומעייין כדמוכח בריש ה'רואה, דאמר רב יהודה אמר רב, שלושה דברים מאריכים ימיו של אדם, וחשיב המאריך בתפלתו, ופריך, למימרא דמעליותא היא, והא אמר רבי חייא בר אבא, המאריך בתפלתו ומעייין בה סוף בא לידי כאב לב, שנאמר תוחלת ממושכה מחלה לב, כלומר מעייין בה, אומר בלבו שיעשו בקשתו, לפי שהתפלל בכוונה, ובא לידי כאב לב, שאין בקשתו נעשית, תוחלת לשון תפלה, ומלשון ויחל משה, ואמר רבי יצחק, שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם, עיון תפלה, שעל ידי כך מפשפשין במעשיו, לומר בוטח הוא בזכויותיו, ונראה מה הם, ומשני, הא דמעייין בה, הא דלא מעייין, והשתא הוה כל הני שלשה דברים מענין אחד, קיר נטוי שבוטח בזכותו ועובר מוסר דין על חברו שבוטח בזכותו שיענש חברו על ידו. [תוס'].

כְּנָעוּ וַיָּבֹאוּ אֲבָרְהָם לְסֹפֶד לְשָׂרָה וַלְבָכְתָּהּ" (בראשית כ"ג ב').

ארבעה דברים מקרעים גזר דינו של אדם

ואמר רבי יצחק, ארבעה דברים מקרעים גזר דינו של אדם, אלו הם:

א. צדקה, שנאמר, "לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממוות" (משלי י"ב).

ב. צעקה, שנאמר "וַיִּצְעֲקוּ אֶל ה' בְּצַר לָהֶם וּמִמְצוּקֵיהֶם יוֹצִיאֵם" (תהלים ק"ז כ"ח).

ג. שינוי השם, שנאמר "וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים אֶל אֲבָרְהָם שְׂרִי אֲשַׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָהּ שְׂרִי כִי שָׂרָה שְׁמָהּ. [ועל ידי זה] וּבִרְכָתִי אֶתְּהָ וְגַם נִתְּנִי מִמֶּנָּה לְךָ בֶּן וּבִרְכָתִיהָ וְהִיְתָה לְגוֹיִם מְלָכִי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ" (בראשית י"ז ט"ו-ט"ז).

ד. שינוי מעשה [כלומר שב מרעותו], שנאמר, "וַיִּרְאֵהוּ אֱלֹקִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדְרָכָם הָרָעָה [ועל ידי זה] וַיִּנָּחֶם אֱלֹקִים עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה" (יונה ג' י').

ה. ויש אומרים אף שינוי מקום, שנאמר, "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֲבָרָם לֵךְ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ. [ואחרי כן] וְאָעִשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל" (בראשית י"ב א'-ב').

ולדעה ראשונה, לא משום שינוי המקום, אלא משום זכות ארץ ישראל, אבל שאר שינוי מקום אינו מועיל.

חייב אדם להקביל פני רבו ברגל

ואמר רבי יצחק, חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, שכן מצינו שאמרה האשה השונמית לבעלה שהולכת לאלישע, "וַיֹּאמֶר מִדּוּעַ אַתָּה^א הֹלֶכֶת^ב אֵלָיו הַיּוֹם לֹא חֹדֶשׁ וְלֹא שָׁבַת וְתֹאמַר שְׁלוֹם" (מלכים ב' ד' כ"ג), ומשמע מזה, שבחדש ושבט היה לה ללכת^ג.

חייב אדם לטהר את עצמו ברגל

ואמר רבי יצחק, חייב אדם לטהר את עצמו ברגל, שנאמר, "מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ וּבִגְבֻלָתָם

^א "אתי" כתיב.

^ב "הלכתי" כתיב.

^ג ונקט ברגל, גם שאינו מפורש בכתוב, דלא גרע רגל מחודש. [עיי' ח"א מהרש"א במסכת סוכה].

לא תִּגְעוּ סְמָאִים הֵם לְכֶם" (ויקרא י"א ח'), וביארו בברייתא שלא בא הכתוב להזהיר את ישראל מטומאת נבילה תמיד, שהרי אפילו טומאה חמורה יותר, כטומאת מת, הוזהרו עליה הכהנים בלבד, שנאמר, "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֶמַר אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אֶהֱרֹן וְאֶמַר אֲלֵהֶם לִנְפֹשׁ לֹא יִטְמְאוּ בְּעֶמְיִי" (ויקרא כ"א א'), לומר לך, בני אהרן מוזהרים, בני ישראל אין מוזהרים, והכתוב "וַיִּבְרָךְ לָהֶם לֹא תִגְעוּ", בא ללמד, שברגל בלבד על כל ישראל להיזהר מטומאה, ומכאן שחייב אדם לטהר עצמו ברגל.

שלשה ספרים נפתחים בראש השנה

אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן, שלשה ספרים [של זכרון מעשי הבריות] נפתחים בראש השנה.

א. ספר אחד של צדיקים גמורים, הם אלו שזכויותיהם מרובות מעוונותיהם, והם נכתבים ונחתמים לאלתר [=מיד בראש השנה] לחיים^א.

ב. ספר אחד של רשעים גמורים, הם אלו שעוונותיהם מרובים מזכויותיהם, והם נכתבים ונחתמים לאלתר [=מיד בראש השנה] למיתה.

ג. וספר אחד של בינונים, הם אלו שזכויותיהם ועוונותיהם מחצה על מחצה, ותלויים הם ועומדים מראש השנה ועד יום הכפורים, זכו, נכתבים [ביום הכפורים] לחיים, לא זכו, נכתבים [בו] למיתה.

- לדברי רבי אבין, שלושת הספרים הללו למדים מהכתוב, "יִמְחוּ מִסֵּפֶר חַיִּים וְעַם צְדִיקִים אֶל יִכְתְּבוּ" (תהילים ס"ט כ"ט), שכך הוא נדרש. "יִמְחוּ מִסֵּפֶר", [כמו ספר הנמחים, כלומר ספר שכתובים בו הנמחים שדינם למיתה], זה ספרם של רשעים. "חַיִּים", [כלומר ספר של חיים], זה ספרם של צדיקים. "וְעַם צְדִיקִים אֶל יִכְתְּבוּ" זה ספרם של בינונים.

- ולדברי רב נחמן בר יצחק שלושת הספרים הללו למדים מדברי משה, "וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חֶסֶד וְאֵם אֵין מִחֲנִי נָא מִסִּפְרָךְ אֲשֶׁר כְּתִבְתָּ" (שמות ל"ב ל"ב), שכך הוא נדרש "מִחֲנִי נָא", [ספר שכתובים בו הנמחים שדינם למיתה], זה ספרם של רשעים. "מִסִּפְרָךְ", [ספר של הקב"ה], זה ספרם של צדיקים. "אֲשֶׁר כְּתִבְתָּ" זה ספרם של בינונים.

הנה, לעיל בתחילת הסוגיה נתבאר, שכל בני אדם נידונים בראש השנה, וחיתום גזר דין ביום הכפורים. וכאן מבואר שיש הנכתבים ונחתמים בראש השנה, ויש הנכתבים ונחתמים ביום הכפורים.

^א ופעמים הצדיקים נחתמים למיתה, ורשעים גמורים לחיים, דכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו ... וכל זה דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים, כלומר לחיי העולם הבא. [תוס']. ויל"ע מה כוונתם.

(א) ואם נאמר שאין כאן מחלוקת, אפשר שלעיל אמרו על דרך הכלל, שתחילת דין כל בני האדם בראש השנה, וגמר דין כל בני האדם ביום הכפורים, אכן כך הוא על דרך הכלל, אבל על דרך הפרט, יש שנגמר דינם כבר בראש השנה, ויש שמתאחר דינם עד יום הכפורים. (ב) עוד אפשר שלעיל דברו בכל שאר ענייני בני האדם והצלחתם במשך השנה, ובה בכל שווים, תחילת דין בראש השנה, וחיתום גור דין ביום הכפורים. וכאן דברו בדין חיי האדם, שהוא דין אחר, ובו החילוקים המבוארים כאן. (ג) והמפרשים האריכו הרבה בביאור העניינים הללו, זה בכה וזה בכה.

יום הדין שאחר תחיית המתים

מבואר שכשיחיו המתים, ידונו את הכל פעם נוספת, [מלבד הדין של יום המיתה המבואר במקום אחר], ולהלן יתבאר בעזה"י כיצד יהיו נידונים.^א

א. צדיקים גמורים, שזכויותיהם מרובות מעוונותיהם, נכתבים ונחתמים **לאלתר לחיי עולם**.

ב. רשעים גמורים, שעוונותיהם מרובים מזכויותיהם, נכתבים ונחתמים **לאלתר לגיהנם**.^ב

ודין שני אלו מבואר בכתוב, "וְרַבִּים מִיִּשְׂרָאֵל אֲדָמֹת עֶפֶר יִקְצֹצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לְחַרְפוֹת לְדָרְאוֹן עוֹלָם" (דניאל י"ב ב').

ג. בינונים שזכויותיהם ועוונותיהם מחצה על מחצה, נחלקו בהם חכמים מה יהיה בדינם.

לדעת בית שמאי, יורדים לגיהנם, ומצפצפים, כלומר צועקים ובוכים **מתוך יסורים שעה אחת, ועולים**, שנאמר, "וְהִבֵּאתִי אֶת הַשְּׁלֹשִׁית בְּאֵשׁ וְצִרְפְּתִים כְּצֹרֶף אֶת הַקָּסֶף וּבְחִנְתִּים כְּבַחַן אֶת הַזָּהָב הוּא יִקְרָא בְּשֵׁמִי וְאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אֲמַרְתִּי עֲמִי הוּא וְהוּא יֹאמַר ה' אֱלֹהֵי" (זכריה י"ג ט'), ועליהם אמרה חנה, "ה' מִמֵּית וּמְחִיָּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וְיַעֲלֵל" (שמואל א' ב' י').

דף י"ז

ולדעת בית הלל, הואיל ומחצה על מחצה הם, **מטה הקב"ה כף מאזנים כלפי חסד**, כלומר לצד זכות, **ואינם יורדים לגיהנם**. ועליהם אמר דוד, "אֶהְבֶּתִּי כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנִי. כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבִגְמִי אֶקְרָא ... דְּלוֹתַי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ" (תהילים קט"ז א'-ב'-ו').

^א ואף על פי שכבר נדונו אחר מיתתן בגן עדן או בגיהנם מפני הנפש עדיין יהיה דין אחר אם יזכה לחיי העולם הבא שהוא קיים לעולם ויש שכבר קבלו דינם בגיהנם ומתוך כך שמא יזכו. [תוס'].
^ב אף על גב דכתיב בקרא לדראוון עולם, לא שלא יהא להם תקנה, אלא נדונים שנים עשר חדש, ועולים. [תוס'].

וכל אותה פרשה^א. וכל זה כשאין בהן עוון של פושעי ישראל בגופם, אבל כשיש בהם עוון זה, אף על פי שהם בינונים, שיש להם זכויות כנגד כל עוונותיהם עם עוון פושעי ישראל, להם אינו מטה כלפי חסד, ובהם מתקיים הכתוב הנ"ל "וְהִבֵּאתִי אֶת הַשְּׁלֵשִׁית בְּאֵשׁ כּוֹיִ", שיורדים לגיהנם, ומצפצפים, ועולים.

ד. פושעי ישראל בגופם [=קרקפתא דלא מנח תפילין^ב], כשעוונותיהם מרובים מזכויותיהם, ופושעי אומות העולם בגופם [=בעבירה^ב], יורדים לגיהנם, ונידונים בה שנים עשר חדש, ולאחר שנים עשר חדש, גופם כלה, ונשמתם נשרפת, ורוח מפזרתם תחת כפות רגלי צדיקים, שנאמר, "וְעֵסוֹתֶם רָשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֶפְרַת תַּחַת כְּפֹת רַגְלֵיכֶם בְּיוֹם אֲשֶׁר אֶנִּי עֹשֶׂה אֱמֹר ה' צְבָאוֹת" (מלאכי ג' כ"א).

ה. וכל אלו פירשו מדרכי צבור, כגון המינים, [הם תלמידי ישו הנוצרי, אשר הפכו דברי אלקים חיים לרעה], והמסורות, [הם המלשינים, שמוסרים ממון ישראל ביד עובדי כוכבים], והמשומדים, והאפיקורסים, [הם המבזים תלמידי חכמים], ואותם שכפרו בתורה, [שאומרים אין תורה מן השמים], ואותם שכפרו בתחיית המתים, ואותם שנתנו חיתתם בארץ חיים, [זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים], ואותם שחטאו והחטיאו את הרבים, כגון ירבעם בן נבט וחבריו.

כל אלו יורדים לגיהנם, ונידונים בה לדורי דורות, שנאמר, "וְיִצְאֻ וְיָרְאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפְּשָׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאֲשֶׁם לֹא תִכָּבֵּה וְהָיוּ דְרָאוֹן לְכָל בָּשָׂר" (ישעיהו ס"ו כ"ד).

גיהנם כלה והם אינם כלים, שנאמר "כִּצְאוֹן לְשָׂאוֹל שְׁתּוֹ מָוֶת יָרָעַם וַיִּרְדּוּ בָּם יִשְׂרָאֵל לִבְקֹר וְצוֹרֵם" [=וצורתם] לְבָלוֹת שְׂאוֹל מִזָּבֹל לוֹ" (תהלים מ"ט ט"ו).

וכל כך למה, מפני שפשטו ידיהם בזבל, כלומר שהחריבו בעוונם את בית המקדש הנקרא זבול, כמו שנאמר, "בְּנֵה בְּנִיתִי בֵּית זָבֹל לָךְ מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים" (מלכים א' ח' י"ג), ועליהם אמרה חנה, "ה' יַחַתּוּ מְרִיבּוֹ עָלוּ בְּשָׂמִים יָרָעַם ה' יִדִּין אֶפְסֵי אֶרֶץ וַיָּתֶן עוֹ לְמַלְכּוֹ וַיִּגְרַם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ" (שמואל א' ב' י').

^א דכתיב ביה, "אפפוני חבלי מות", וכתב, "ידלותי ולי יהושיע", כשהוא דל במצות, רב חסד, מטה ומושיע ... אי נמי מלשון "דלה דלה לנו", שמעלהו מבור עמוק, וכתב בתריה "שובי נפשי למנוחכי וגו' והדר אתהלך בארצות החיים". [תוס']

^ב אם עוסק בתורה כמניח תפלין דמי, דאמר במכילתא, העוסק בתורה פטור מן התפלין. ורבינו תם מפרש, דהכא כשהמצוה בזויה עליו, שמגונות עליו רצועות של תפלין שבראשו, אבל אם ירא להניח, משום דבעינן גוף נקי ... והוא דואג כל שעה שמא לא יוכל להזהר לשמרה בטהרה ובקדושה, הא ודאי אין עליו דין פושעי ישראל בגופן. [תוס']

^ג בעריות, שכן בן נח מוזהר עליו, כדאיתא בפרק ארבע מיתות. [תוס']

^ד "וצירים" כתיב.

ואמר רבי יצחק בר אבין, פניהם דומים לשולי קדירה. ואמר רבא, הם מטובי הטובים של בני מחוזא שהיו מעונגים ושמנים ויקראו בני גיהנם.

וּכְתַבּוּ הַתּוֹסֵף, שֶׁכָּל הַזִּכְרִים כֹּאן, נֶעֱנָשִׁים כִּפִּי שֶׁנִּתְבָּאָר, כִּשְׁלֹא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה, אֲבָל עָשׂוּ תְּשׁוּבָה, תְּשׁוּבָה תּוֹלָה, וּמִיתָה מִמֶּרְקָת.

-

רבא דרש את הכתובים הבאים הנזכרים לעיל: **"אֶהְיֶה כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנָי"** (תהילים קט"ז א'), **אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אימתי אני אהובה לפניך, בזמן שאתה שומע קול תחנוני.** **"יְדֹלֹתַי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ"** (תהילים קט"ז ו'), **אף על פי שדלה אני מן המצות, כגון בינוניים, שאין זכיותיהם מכריעים לתלות להם בזכותם, לי נאה להושיע** [להטות כלפי חסד].

פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים

אמר רב יהודה אמר רב, כל פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים, **אינו רואה בן תלמיד חכם, שנאמר, "לֹכֵן יִרְאוּהוּ אֲנָשִׁים** [כלומר אם יהיו יראים ממנו] **לֹא יִרְאֶה** [בזרעו] **כָּל חֲכָמֵי לֵב"** (איוב ל"ז כ"ד).

כיצד מטה כלפי חסד

נתבאר, שלדעת בית הלל, כשיש מחצה זכויות ומחצה עוונות, הקב"ה מטה את המאזנים לצד הזכויות, ונחלקו חכמים באיזה אופן.

לדעת רבי אליעזר – הקב"ה כובש, כלומר מכביד על כף הזכויות כדי להטותה כלפי מטה. שנאמר, **"יָשׁוּב יִרְחֹמֶנּוּ יִכָּבֵשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתִשְׁלַח בְּמַצְלוֹת יָם כָּל חַטֹּאתֵינוּ"** (מיכה ז' י"ט).

ולדעת רבי יוסי בר חנינא – הקב"ה נושא, כלומר מגביה את כף העוונות, כדי להטותה כלפי מעלה. שנאמר, **"מִי אֵל כְּמוֹד נִשְׂא עֹון וְעָבַר עַל פֶּשַׁע לְשֹׁאֲרֵי נַחֲלָתוֹ לֹא תִחַזֵּק לְעַד אָפוּ כִּי חָפַץ חֶסֶד הוּא"** (מיכה ז' י"ט).

ולדעת תנא דבי רבי ישמעאל – עוון ראשון שבא להינתן בכף מאזנים, מעבירו, ושומטו חוץ לכף, ומעתה אם יהיו הזכויות והעוונות מחצה על מחצה, הכף נוטה לצד זכות, כי חסר עוון אחד בכף של חובות. אמנם אותו עוון אינו נמחק, כי אם בלעדיו שני כפות המאזנים שווים, מחזירים אותו לכף של חובה, להיות נוטה לחובה על ידי ריבוי עוונותיו, ונידון כרשע.

[מיכה ז' י"ח] מי אֵל כְּמוֹד נִשָּׂא עוֹן וְעֵבֶר עַל פְּשָׁע לְשֹׁאֲרֵי נַחֲלָתוֹ לֹא הִחְזִיק לְעַד אִפּוּ כִּי חָפַץ חֶסֶד הוּא.

"נִשָּׂא עוֹן וְעֵבֶר עַל פְּשָׁע"

אמר רבא, **כל המעביר על מדותיו**, שאינו מדקדק למדוד מידה כנגד מידה למצעים אותו, ולהחזיר להם, אלא מעביר על מדותיו, כלומר מניח מדותיו והולך לו, **מעבירים לו על כל פשעיו**, שאין מדת הדין מדקדקת אחר פשעיו, אלא עוברת עליהם, כלומר מניחה והולכת.

שנאמר "נִשָּׂא עוֹן וְעֵבֶר עַל פְּשָׁע", כלומר זה שנושא ומניח עון, זוכה ועוברים לו על פשע.

ומעשה ברב הונא בריה דרב יהושע שחלה, ובא רב פפא לשאול בשלמו, וראה שנחלש מאוד ונוטה למות, ולפיכך אמר להם, הכינו לו צידה לדרך, כלומר תכריכים, שהיא צידת המתים. ולבסוף נתרפא רב הונא, והיה רב פפא בוש מלהראות לו. שאלן את רב הונא, מה ראית, ואמר, אכן כן, מיתה נקנסה עלי, ונצלתי על ידי שאמר להם הקב"ה, הואיל ואינו מעמיד על מידותיו, לא תעמדו עמו לדקדק אחריו.

"לְשֹׁאֲרֵי נַחֲלָתוֹ"

אמר רבי אחא בר חנינא, אליה [שהיא בשר שמן יש כאן], וקוץ בה, כלומר, דבר תנחומין יש כאן, [שהקב"ה נושא עון ועובר על פשע], אבל יש בתוכו דבר קשה, שאינו שוה לכל, שאינו עושה כן לכל נחלתו, אלא רק "לְשֹׁאֲרֵי נַחֲלָתוֹ", אלו שמשמים עצמם כשירים

מתחילה בדין ולבסוף לפני משורת הדין

מתחילה נברא העולם במידת הדין, וכשראה הקב"ה שאינו יכול להתקיים, נכנס לפני משורת הדין.

רב הונא למד זאת מהכתוב, "צִדִּיק ה' בְּכָל דִּרְכָּיו וְחֶסֶד בְּכָל מַעֲשָׁיו" (תהילים קמ"ה י"ז), מתחילה "צִדִּיק", בצדק, כלומר במשפט אמת, ולבסוף "וְחֶסֶד", הנכנס לפני משורת הדין.

ורבי אלעזר למד זאת מהכתוב, "וּלְךָ ה' חֶסֶד כִּי אַתָּה תִּשְׁלַם לְאִישׁ כְּמַעֲשָׁהוּ" (תהילים ס"ב י"ג), מתחילה "כִּי אַתָּה תִּשְׁלַם לְאִישׁ כְּמַעֲשָׁהוּ", כלומר במשפט אמת, ולבסוף "וּלְךָ

ה' חֲסֵד", לפני משורת הדין^א.

ואילפי או אילפא למדו זאת מהכתוב, "וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא ה' ה' אֶל רְחוּם וְחַנוּן אֶרֶץ אֲפִים וְרַב חֶסֶד וְאֶמֶת" (שמות ל"ד ו'), מתחילה "וְאֶמֶת", ולבסוף "וְרַב חֶסֶד".

[שמות ל"ד ד'-י'] וַיִּפְסַל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרָאשֵׁינִים וַיִּשְׁכֶּם מֹשֶׁה בִּבְקָר וַיַּעַל אֶל הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים. וַיֵּרֶד ה' בָּעָנָן וַיִּתְּצֵב עָמוּ שֵׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'. וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא ה' ה' אֶל רְחוּם וְחַנוּן אֶרֶץ אֲפִים וְרַב חֶסֶד וְאֶמֶת. נֶצַר חֶסֶד לְאֵלִפִּים נָשָׂא עוֹן וְכָשַׁע וְחִטָּאָה וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה פֶקֶד עוֹן אֲבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים. וַיִּמָּהֵר מֹשֶׁה וַיִּקְדֹּ אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶה. וַיֹּאמֶר אִם נָא מִצְּדִיקִי ה' יִלְדֶּךָ נָא ה' בְּקִרְבְּנוּ כִּי עִם קִשָּׁה עָרְף הוּא וְסִלְחָתָה לַעֲוֹנוֹ וְלִחֲטָאָתָנוּ וְנִחַלְתָּנוּ. וַיֹּאמֶר הִנֵּה אֲנֹכִי לְרַת בְּרִית נָגֵד כָּל עַמּוֹד אֲעֲשֶׂה נִפְלְאוֹת אֲשֶׁר לֹא נִבְרָאוּ בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִם וְרָאָה כָּל הָעָם אֲשֶׁר אֵתָּה בְּקִרְבּוֹ אֶת מַעֲשֶׂה ה' כִּי נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ.

נתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה למשה סדר תפלה

"וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא" אמר רבי יוחנן, אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו, כל זמן שישראל חוטאים, יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם.

שלוש עשרה מידות של רחמים

נתבאר, שהקב"ה הראה למשה סדר תפילה, והוא שיאמר לפניו **שלוש מידות של רחמים**, "ה' ה' אֶל רְחוּם וְחַנוּן אֶרֶץ אֲפִים וְרַב חֶסֶד וְאֶמֶת. נֶצַר חֶסֶד לְאֵלִפִּים נָשָׂא עוֹן וְכָשַׁע וְחִטָּאָה וְנִקְהָ" ואלו הם.

א-ב. השם השם. רש"י ורבינו תם מפרשים, ששני שמות אלו נמנים לשתי מידות של רחמים, האחת שהקב"ה מרחם קודם שיחטא האדם, והשנייה שהוא מרחם אחרי שיחטא, אם ישוב. ובמגילת סתרים של רבינו ניסים מונה כאן מידה אחת, כי השם הראשון אינו ממנין המידות, אלא המשך המאמר הקודם, כלומר "וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא ה'", ואז החל ה' לומר את שלוש עשרה המידות. ובהגהת תוס' כתבו, אף אם הכל מדברי ה', מכל מקום מאחר שהכל ענין אחד של רחמים, מידה אחת היא.

ושם זה שם של רחמים הוא, שנקרא ה' על שם שהוא אדון הכל, ולפי שהוא אדון על כל, צריך

^א והכי קאמר קרא, "וּלְךָ ה' הַחֲסֵד" ליכנס לפני משורת הדין, כשאתה רואה שאין העולם מתקיים "כשתשלם לאיש כמעשהו". [תוס']. וכן יש לבאר את הכתוב "ורב חסד ואמת".

להתנהג עם כל במידת רחמים.

ג. "אל". הוא לשון חוזק, ומידת רחמים הוא, שביד חזקה מכין מזון לכל הבריות, כמו שנאמר, "הַכְּפִירִים שֶׁאֵגִים לְטָרֶף וּלְבִקֵּשׁ מֵאֵל אֶכְלֶם" (תהילים ק"ד כ"א).

ד. "רחום". מידת רחמים נוספת, ואינה כמידת ה', שזו קודם תשובה, וזו אחר תשובה.

ה. "חנון". מידה נוספת של רחמים, שמידת "רחום", היא שבטרם הצרה מרחם שלא תבוא, אבל "חנון" הוא שחונן בעת הדחק לגאול הצועק, כמו שכתוב, "כִּי עַם בְּצִיּוֹן יָשֵׁב בִּירוּשָׁלַם בָּכוּ לֹא תִבְכֶּה חֲנוּן יִחְדָּד לְקוֹל זֶעֱקָד כְּשֶׁמָּעְתּוֹ עָנָד" (ישעיה ל' י"ט), ומדה זו היא כח לחון על הצועק אף שלא כדין כמו שנאמר, "אִם חָבֵל תַּחֲבֹל שְׁלֵמַת רֶגֶד עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁיָבֶנּוּ לוֹ. כִּי הוּא כְּסוּתָה לְבִדָּה הוּא שְׁמֵלְתּוֹ לָעֵרוֹ בְּמָה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי וְשִׁמְעֲתִי כִּי חֲנוּן אֲנִי", כלומר אף על פי שבדין בא העבוס לידך על הלוואת מעותיך, אף על פי כן תשיבנו לו, כי אם יצעק, המידה היא כך, שאשמע, לפי שחונן אני, ואיני יכול לראות בעניו. וגם יש בלשון "חנון" מתנת חנים, "וְחֲנִיתִי אֶת אֶשֶׁר אַחֲרָי" (שמות ל"ג י"ט), אף על פי שאינו הגון.

ו. "אָרֶךְ אַפִּים". שמאריך אפו. ולפי הגהת התוס', שתי מידות הן, שמאריך אפו בשני אופנים, אחד לצדיקים, ואחד לרשעים.

ז. "וְרַב חֶסֶד".

ח. "וְאֶמֶת".

ט. "נִצֹּר חֶסֶד לְאֶלְפִים". ששומר חסדו לדורות הבאים. ולפי מגילת סתרים של רב ניסים גאון, שתי מידות הן, האחת ששומר חסדו, והשניה ששומר לאלף דור, יותר ממה שנוטר מידת פורענות.

י. "נִשְׂא עוֹן". עונות אלו זדונות.

יא. "נִשְׂא ... וּפְשָׁע". פשעים אלו המרדים.

יב. "נִשְׂא ... וְחַטָּאָה". חטאות אלו השגגות.

יג. "וְנִקָּה".

ראה טבלה בעמוד הבא.

הגהת תוס'		מגילת סתרים של רבינו ניסים		רש"י ורבינו תם	
ה'	1	ה'	-	ה'	1
ה'		ה'	1	ה'	2
אל	2	אל	2	אל	3
רחום	3	רחום	3	רחום	4
וחנון	4	וחנון	4	וחנון	5
ארך אפים	5-6	ארך אפים	5	ארך אפים	6
ורב חסד	7	ורב חסד	6	ורב חסד	7
ואמת	8	ואמת	7	ואמת	8
נצר חסד לאלפים	9	נצר חסד	8	נצר חסד לאלפים	9
		לאלפים	9		
נשא עון	10	נשא עון	10	נשא עון	10
ופשע	11	ופשע	11	ופשע	11
וחטאה	12	וחטאה	12	וחטאה	12
ונקה	13	ונקה	13	ונקה	13

אמר רב יהודה, ברית כרותה לשלש עשרה מדות, שאינן חוזרות ריקם, שנאמר "הֲנֵה אֶנְכִּי כֹרֵת בְּרִית".

גדולה תשובה שמקרת גזר דין

אמר רבי יוחנן, גדולה תשובה, שמקרת גזר דינו של אדם, **שנאמר**, "הַשָּׁמַיִם לֵב הָעָם תִּזְחַק וְאֶזְנוֹ הַקֶּבֶד וְעֵינָיו הִשָּׁע פֶּן יִרְאֶה בְּעֵינָיו וּבְאָזְנוֹ יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יִבִּין וְשֵׁב וּרְפָא לוֹ" (ישעיהו ו' י'), כלומר, זה שכבר נגזר דינו, וצריך רפואה, על ידי שישוב ירפא^א לו, ויקרע גזר דינו.

ולחלן יתבאר בעזה"י, שיש **מספר חילוקים בדבר זה**. (א) **גזר דין של יחיד**, נחלקו בו חכמים אם התשובה מועילה לקרעו או לא. (ב) **גזר דין של רבים**, **הכל מודים בו** שתשובה מועילה לקרעו, **אמנם אם ניתן להעביר את רוע הגזרה בלא לקרוע את גזר הדין**, עושים זאת, **ולא קורעים את גזר הדין**. (ג) וכל זה בגזר דין שאין עמו שבועה, אבל **גזר דין שיש עמו שבועה, לעולם אינו נקרע**, אף כשהוא של רבים.

תשובה בין ראש השנה ליוה"כ ולאחר יוה"כ

נתבאר, שיש אומרים, שהתשובה אינה מועילה לקרוע גזר דין של יחיד. ולדעה זו, השב

^א סליחת העון קרא רפואה, כדאיתא פרק שני דמגילה. [רש"י].

בין ראש השנה ליום הכפורים, מאחר שעוד לא נחתם גזר דינו, מוחלים לו, אבל השב לאחר יום הכפורים, אפילו הביא להקריב כל אילי נביות^א שבעולם, מאחר שכבר נגזר דינו, אין מוחלים לו.

שינוי לטובה בלא קריעת גזר דין

נאמר, "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹקֶיךָ בָּהּ מִרְשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית הַשָּׁנָה" (דברים י"א י"ב) ללמד שכל השנה הוא משגיח עליה לראות מה יעשה בה, פעמים לטובה, שמקל מפורענות שנגזרה עליה, ופעמים לרעה, לפחות מהטובה שפסקו לה.

עתים לרעה כיצד, הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בראש השנה, ופסקו להם גשמים מרובים, לסוף סרחו, לפחות מהם אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה, אלא הקב"ה מורידם שלא בזמנם [לפני הזריעה], על הארץ שאינה צריכה להם [ביערות ובמדברות].

עתים לטובה כיצד, הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בראש השנה, ופסקו להם גשמים מועטים, לסוף חזרו בהם, להוסיף להם גשמים אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה, אלא הקב"ה מורידם בזמנם [אחר הזריעה], על הארץ הצריכה להם [על השדות ועל הכרמים ועל הגנות].

ואמנם אם לא היתה דרך להטיב להם אלא על ידי תוספת גשמים, כשהיו שבים בתשובה, היה גזר דין של מיעוט גשמים נקרע, כי בציבור ודאי תשובה מועילה לקרוע גזר דין, והסיבה שאינו נקרע, **כי אין צורך**, שהרי אפשר להטיב להם גם בגשמים מועטים שירדו בזמן ובמקום הצריך.

צעקת יורדי הים

כשירדי הים באים לידי סכנה, הם צועקים לה', וה' מציל אותם, כמו שנאמר, "יִוְרְדֵי הַיָּם בְּאֵינִיּוֹת עֲשֵׂי מְלָאכָה בְּמַיִם רַבִּים. הִמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי ה' וַנִּפְלְאוּתָיו בִּמְצֻלָּה. וַיֹּאמְרוּ וַיַּעֲמֵד רוּחַ סְעָרָה וַתְּרוֹמֶם גָּלְיוֹ. יַעֲלוּ שָׁמַיִם נִרְדּוּ תַּהוֹמוֹת נַפְשָׁם בְּרָעָה תִּתְמוּגָג. חֲלוּגוֹ וַיִּנְוְעוּ כִּשְׂכֹר וְכָל חֲקֻמָּתָם תִּתְבַּלֶּעַ. וַיִּצְעֲקוּ אֶל ה' בְּצָר לָהֶם וּמִמְצוּקֵיהֶם יוֹצִיאֵם. יָקָם סְעָרָה לְדָמָהּ וַיַּחֲשׂוּ גְלִיהֶם. וַיִּשְׁמְחוּ כִּי יִשְׁתַּקּוּ וַיִּנָּחֵם אֶל מַחוּז חֲפָצָם. יוֹדוּ לַה' חֲסִדּוֹ וַנִּפְלְאוּתָיו לְבָנֵי אָדָם" (תהילים ק"ז כ"ג-ל"א). ולדעת האומרים שצעקה מועילה רק קודם גזר דין, זה הטעם שעשה סמניות בפרשה זו, שבין פסוק לפסוק יש כמין נו"ן הפוכה ־ להידרש כמיעוט, [כמו "אדך" ו"רק"]

^א מעולים הם, כמו שנאמר, "כָּל צֶאֱן קָדָר יִקְבְּצוּ לָךְ אֵילֵי נְבוֹת וְשִׁרְתוּנֶךָ יַעֲלוּ עַל רָצוֹן מִזְבְּחֵי וּבֵית תִּפְאֲרָתִי אֶפְאֵר" (ישעיה ס' ז').

שבתורה], לומר לך, לא בכל שעה שיציעקו אל ה' בצר להם **יוציאם ממצוקותיהם**, אלא **אם כן צעקו קודם גזר דין, אבל צעקו לאחר גזר דין, אינם נענים**.

נשיאת פנים

שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל, **כתוב אחד אומר**, "כי ה' אֱלֹהֶיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹקִים וְאֶדְנִי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגָּבֵר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שָׂחָד" (דברים י' י"ז), כלומר הקב"ה אינו נושא פנים^א, **וכתוב אחד אומר**, "יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיִשֶּׁם לָךְ שָׁלוֹם" (במדבר ו' כ"ו), כלומר הקב"ה נושא פנים. וכיצד מתיישבים שני הכתובים.

נטפל לה **רבי יוסי הכהן**, **ואמר** לה, שיש חילוק בין עבירות שבין אדם למקום לעבירות שבין אדם לחבירו, **עבירות שבין אדם למקום, הקב"ה נושא פנים, ועבירות שבין אדם לחבירו, הקב"ה אינו נושא פנים**. משל למה הדבר דומה, לאדם שנושה בחבירו מנה, וקבע לו זמן בפני המלך, ונשבע לו בחיי המלך, הגיע זמן ולא פרעו, בא לפייס את המלך, ואמר לו, עלבוני מחול לך, לך ופייס את חבירך.

ורבי עקיבא בא ולימד, שיש חילוק בין קודם גזר לבין אחר גזר דין, **קודם גזר דין, הקב"ה נושא פנים, לאחר גזר דין אינו נושא פנים**^ב. [ואם דעת רבי עקיבא שבעבור תשובה מועילה אף אחר גזר דין, דבריו אלו נאמרו ביחיד].

דף י"ח

שנים שרעתם שווה ואין סופן שווה

פעמים הרבה מוצאים אנו שנים שעלו למטה וחוליים שוה ואף על פי כן זה ירד מהמטה והחלים וזה לא ירד ומת. וכמו כן פעמים הרבה מוצאים אנו שנים שעולים לגרדום הוא בית וועד שדנים בו נפשות להריגה ואף על פי ששניהם נתפשו על דבר אחד זה ניצל וזה לא ניצל. ונחלקו חכמים מדוע.

^א פשטיה דקרא אפני אדם קאי, שאין נושא פנים בשביל גדולתו ועושרו, או באדם זקן ונושא פנים ... אבל ישא ה' פנים אליך אפני שכינה קאי, שיראה לך פנים שוחקות ולא פנים של כעס. [והא דלא פריך הכא מדכתיב "וישא ה' את פני איוב" וכתוב "כי אם פניו אשא", משום דהתם חס בשביל צדקו. [תוס']].

^ב בפרק בתרא דנדה משני נמי הכי. והוה מצי לשנויי כדאמר להו קב"ה למלאכי השרת בפרק מי שמתו, ולא אשא פנים לישראל, אני אמרתי "וואכלת ושבעת וברכת" והם דקדקו עד כזית עד כביצה. ומיהו גם זה אמת, שאף לישראל אינו נושא פנים, אלא קודם גזר דין. [תוס'].

לדעת רבי מאיר – הסיבה שזה ניצל וזה לא, **כי זה התפלל תפילה שלמה**, כלומר בכונה, ונענה, **וזה לא התפלל תפילה שלמה**, [אלא תפילה חסרה], ולכן לא נענה.

ולדעת רבי אלעזר – הסיבה שזה ניצל וזה לא ניצל, **כי זה התפלל קודם גזר דין**, כשהתפילה מועילה, **וזה התפלל אחר גזר דין**, כשהתפילה אינה מועילה.

ורבי יצחק לא הסכים עם דברי רבי אלעזר, כי **אמר, יפה צעקה לאדם, בין קודם גזר דין, בין לאחר גזר דין**. [ואם כן, על כרחך דעתו כדעת רבי מאיר, שהסיבה לחילוק בין זה שניצל לזה שלא ניצל, כי זה התפלל תפילה שלמה, וזה לא התפלל תפילה שלמה^א].

גזר דין שיש עמו שבועה

מבואר שאף בציבור דווקא גזר דין שאין עמו שבועה נקרע על ידי התשובה אבל גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע על ידי התשובה ולמדו זאת מישוב סתירת הכתובים.

כתוב אחד מלמד, שגזר דין של ציבור נקרע על ידי התשובה, הוא הכתוב, **"כִּפְסִי מִרְעָה לְבָדִי וְרוּשְׁלִי לְמַעַן תִּשְׁעִי עַד מְתֵי תִלְיִן בְּקִרְבִּי מִחֻשְׁבוֹת אוֹנֶה"** (ירמיהו ד' י"ד), **ואמרו, שהכתוב הזה מדבר בגזר דין שאין עמו שבועה**.

וכתוב אחר מלמד, שאפילו גזר דין של ציבור אינו נקרע על ידי תשובה, הוא הכתוב, **"כִּי אִם תִּכְבְּסִי בְּנֶתְךָ וְתִרְבִּי לָךְ בְּרִית נִכְתָּם עֲוֹנֶה לְפָנַי נָאִם ה' אֱלֹהִים"** (ירמיהו ב' כ"ב), **ואמרו, שהכתוב הזה מדבר בגזר דין שאין עמו שבועה**.

ואמר רב שמואל בר אמי, [או מעצמו, או משמו של רבי יונתן], מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע, שנאמר, **"וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עָלִי אִם יִתְפַּכֵּר עוֹן בֵּית עָלִי בְּזָבַח וּבְמִנְחָה עַד עוֹלָם"** (שמואל א' ג' י"ד), מבואר שאינו מתכפר להם בזבח ומנחה הבאים עם התשובה, וזאת משום שהיה עם שבועה.

כפרת עוון בית עלי

נתבאר שעון בית עלי אינו מתכפר בזבח ובמנחה, ומשמע שבדברים אחרים הוא מתכפר, ונחלקו חכמים בדבר.

לדברי רבה – בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה.

^א ודווקא רבי יצחק ודאי אמר כרבי מאיר. אבל מדברי רבי מאיר אין ללמוד מה דעתו בענין צעקה שאחר גזר דין, שכן יתכן שדעתו כדעת כרבי יצחק, שתפילה מועילה גם אחר גזר דין, ולעולם על ידי תפילה שלמה ניצל. וכמו כן יתכן שדעתו כדעת רבי אלעזר, שרק קודם גזר דין תפילה שלמה מועילה, אבל לאחר גזר דין, אפילו תפילה שלמה אינה מועילה.

ולדברי אביי – בזבח ומנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים.

ואמרו שרבה^א ואביי באו מבית עלי. **רבה שעסק בתורה^ב, חי ארבעים שנים^ג. ואביי שעסק בתורה ובגמילות חסדים, חי ששים שנה.**

ומשפחה אחת היתה בירושלים, שהיו מתיה מתים בני שמונה עשרה שנה, באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי, אמר להם, שמא ממשפחת עלי אתם, שנאמר בה, "וְאִישׁ לֹא אֶכְרִית לָךְ מִעַם מִזְבְּחִי לְכָלֹת אֶת עֵינֶיךָ וְלֹאֲדִיב אֶת נַפְשְׁךָ וְכָל מִרְבִּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים" (שמואל א' ב' ל"א), **לכו ועסקו בתורה, וחיו. הלכו, ועסקו בתורה, וחיו. והיו קוראים אותה משפחת רבן יוחנן על שמו.**

גזר דין של ציבור נקרע

נתבאר שגזר דין של ציבור נקרע על ידי התשובה, ואמר רב שמואל בר איניא משמו של רב, שהדבר למד **מהכתוב** "כִּי מִי גֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹקִים קְרִבִּים אֵלָיו כֹּה' אֱלֹקֵינוּ בְּכָל קְרָאָנוּ אֵלָיו" (דברים ד' ז').

זמן שהקב"ה מקבל בקשתנו

נתבאר, **שהציבור, בכל שעה** הקב"ה שומע שוועתם, ואף אחר חיתום גזר דין, שנאמר, "כִּי מִי גֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹקִים קְרִבִּים אֵלָיו כֹּה' אֱלֹקֵינוּ בְּכָל קְרָאָנוּ אֵלָיו" (דברים ד' ז').
וכל זה בציבור אבל אצל היחיד, אין כל הזמנים שווים ורק בזמנים מסוימים שבהם הקב"ה מצוי וקרוב, אז התפילות נענות, שנאמר "דַּרְשׁוּ ה' בְּהַמְצָאוֹ קְרָאָהוּ בְּהִיטוֹ קְרֹב" (ישעיהו נ"ה ו').
ואמר רבה בר אבונה, שהזמן הזה הם עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.

עשרה ימים שנתנו לנבל הכרמלי

^א גרסת רבותיו של רש"י "רבא". והקשה על כך, כי במסכת חולין מבואר, שרבא לא היה כהן. ותיירץ, שמא אמו היתה מבית עלי. והביא רש"י שיש גורסים "רבה", והוא רבה בר נחמני שהיה כהן. וכן כתבו התוס'.

^ב ואם תאמר דהכא משמע דרבה לא היה לו זכות של גמילות חסדים, והא אמרין בפרק חלק, אמר ליה אביי לרבה, מר הא תורה הא גמילות חסדים. ויש לומר דמכל מקום אביי עסק טפי מיניה. [תוס'].

^ג ... בפרק בתרא דמועד קטן ... אמר רבא, חיי בני ומוזוני לא בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא, דהא רבה ורב חסדא תרווייהו צדיקים גמורים הוו, מר מצלי ואתי מיטרא, ומר מצלי ואתי מיטרא, רבה חיה ארבעין שנין, ורב חסדא חיה תשעין שנין. ואם תאמר, מנא ליה דמשום מזלא הוה, דלמא משום דרבה אתא מדבית עלי. ויש לומר דאפילו הכי, אי לאו מזלא הוה מגין עליו זכות תורה. [תוס'].

לאחר ששמע נבל הכרמלי מאביגיל אשתו, שנתנה לדוד ואנשיו לאכול, "וַיָּנֻחַ לְבֹ
בָקָרְבוֹ וְהוּא הָיָה לְאָבֹן. וַיְהִי כַעֲשָׂרַת הַיָּמִים וַיִּגַּף ה' אֶת נָבָל וַיָּמָת" (שמואל א' כ"ה ל"ז-ל"ח),
ונחלקו חכמים מדוע נתנו לו משמים עשרה ימים אלו.

לדברי רב יהודה אמר רב – נתנו לו עשרה ימים, כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי
דוד, שכן עשרה עבדים שלח לו דוד, ונתן להם סעודה אחת.
ולדברי רב נחמן אמר רבה בר אבוא – אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום
הכפורים, שהמתין לו הקב"ה שישוב, ולא שב.

סדר הנידונים בראש השנה

נתבאר, שכל באי עולם נידונים בראש השנה, ומבואר במשנתנו, **שדנים את כולם בזה
אחר זה**, שכולם עוברים לפניו בזה אחר זה כבני מרון.

- בבבל ביארו, ש"מרון" הוא מלשון "אימרא", כלומר כבש, והכוונה לכך, שכל באי
עולם עוברים לפניו בזה אחר זה, ככבשים שמונים אותם לעשר, שהם יוצאים זה
אחר זה בפתח צר, שאין יכולים לעבור בו כמה בבת אחת, אלא אחד אחד.

- וריש לקיש אמר, ש"מרון" הנזכר כאן הוא דרך צרה, שהיתה ידועה להם ונקראת
מעלות בית חורון, שהיו עולים בה בהר בין שני עמקים, ואין יכולים ללכת בה שני בני
אדם זה בצד זה, אלא זה אחר זה.

- ורב יהודה אמר שמואל, ש"מרון" הנזכר כאן הוא לשון מרות ואדנות, ובני מרון הם
בני חיל של מלך, וכשם שהיו מונים את חיילות בית דוד ביציאתם למלחמה, בזה אחר
זה כך, עוברים לפניו בראש השנה^א.

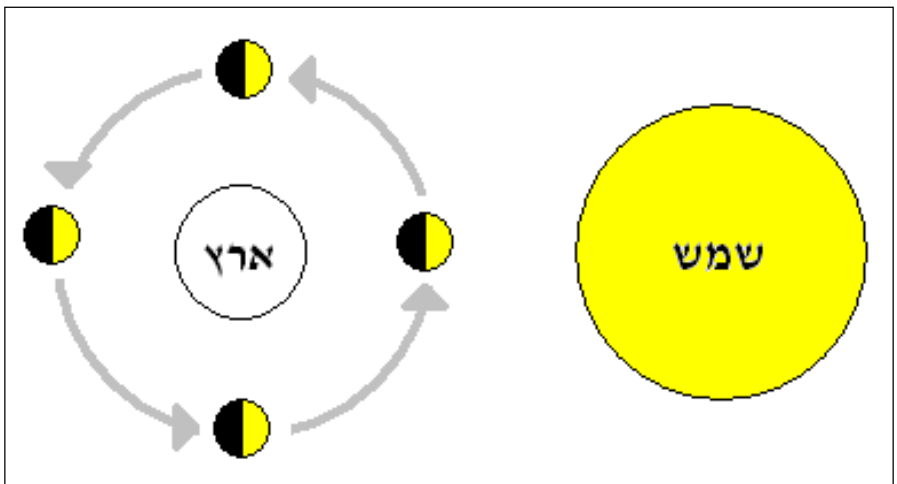
ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, אף על פי שכולם עוברים בזה אחר זה, **כולם
נסקרים בסקירה אחת**. ואמר רב נחמן בר יצחק, שכן יש ללמוד ממשנתנו שהביאה
את הפסוק, "הַיִּצְרָר יִחַד לָבָם הַמִּבִּין אֶל קַל מַעֲשֵׂיהֶם" (תהלים ל"ג ט"ו), שכן אין כוונת הכתוב
שברא כל לבות בני האדם יחד, כלומר שווים, שהרי אין הדבר כן, ודעות בני האדם
שוונות זה מזה, אלא כוונת הכתוב כך היא, "הַיִּצְרָר" רואה "יִחַד לָבָם", שרואה לב כולם

^א אפשר שזכרו כאן שלושה דברים, כנגד שלוש כתות העוברות לפניו בראש השנה. כת אחת הם גדולי ישראל, הדומים
לחייילים שעומדים על המשמר בסדר הגון ובדעת עצמם. כת שניה הם שאר העם, הדומים לכבשים, שיש להם רועה,
ונשמעים לו, בלא דעת עצמם. וכת שלישית שאר העולם, שאין להם רועה, ולא דרך הגונה, והולכים כל אחד לעצמו,
בדרכים עקלקלות כמעלות בית מרון.

יחד בסקירה אחת.^א

על ששה חדשים השלוחים יוצאים

הלבנה אין לה אור מעצמה, והאור הנראה בה בארץ הוא אור השמש הזורח עליה ומאיר אותה, ולכן לעולם חציה של לבנה הפונה לשמש מואר, וחציה האחר חשוך. והלבנה מקיפה את הארץ היקף אחד בכל עשרים ותשעה יום ומחצה בקירוב.^ב כשהיא עומדת בין הארץ לבין השמש, חלקה המואר מוסתר כולו מהארץ, וכשהיא ממשיכה בהילוכה מעט, נראה מעט מחלקה המואר לצד הארץ, והוא נקרא מולד הלבנה, וככל שהיא ממשיכה בהילוכה נראה יותר מצדה המואר, וכשמגיעה לרביע היקף הארץ, כבר נראה חצי מצדה המואר, וכשהיא מגיעה לחצי היקף הארץ, והארץ בינה לבין השמש, נראה בארץ כל צידה המואר, ומכאן ואילך כשהיא ממשיכה בהיקף, מתמעט החלק המואר הנראה בארץ, עד שבגמר ההיקף, כשהלבנה בין השמש לארץ, לא נראה מהחלק המואר שלה בארץ כלל.

ובעבר היו מקדשים את החודשים על פי הראיה, כלומר, בכל פעם לאחר שהלבנה

^א ואקרא דלעיל מיניה קא מחדר, "ממכון שבתו השגית אל כל ישיבי הארץ. היצר" אותם השגית "יחד" את "לכם". [רש"י].

^ב באמת היא מקיפה את הארץ היקף אחד בזמן קצר יותר, אלא שכשהיא מקיפה היקף אחד, עדיין לא תעמוד שוב בין הארץ לבין השמש כמו שעמדה, כי כשהלבנה תשלם היקף אחד סביב הארץ, הארץ והשמש כבר אינם עומדים זה כנגד זה כעמידתם לפני חודש, שהרי גם ביניהם יש תזוזה, והלבנה צריכה להמשיך להקיף עוד מעט, עד שתגיע שוב בין הארץ לבין השמש, והזמן שבין עמידת הלבנה בין הארץ לבין השמש פעם אחת לפעם שניה, הוא עשרים ותשעה יום ומחצה בקירוב.

היתה מתכסה, היו ממתינים שתראה שוב, וכשהיתה נראית, היו מעידים על כך לפני בי"ד, והם מקדשים את החודש.

ואף שניתן לדעת על ידי חישובים, מתי תראה הלבנה בכל חודש, מסיבות שונות שיתבארו בהמשך המסכת, לא תמיד היתה נראית באותו יום, ופעמים היתה נראית רק למחרת, ולכן לא היו יכולים לדעת מראש מתי יתקדש החודש, אם ביום שלושים של חודש שעבר, [ויהיו חודש שעבר בן עשרים ותשעה ימים], או ביום שלושים ואחד של חודש שעבר, [ויהיה חודש שעבר בן שלושים יום], ומאחר שלא היו יכולים לדעת זאת מראש, בכל פעם שנתקדש החודש, היו צריכים להודיע לכל ישראל שנתקדש החודש.

ובדף כ"ב יתבאר בעזה"י, שמתחילה היו מודיעים זאת על ידי אבוקות של אש, שהיו מדליקים ממקום למקום, וכך היו יודעים בגולה בזמן קצר. אולם לאחר מכן קלקלו הבייתוסים, והיו מדליקים גם הם להטעות את ישראל, ולכן התקינו, שיהיו שליחים יוצאים להודיע לכל מקומות ישראל מתי נתקדש החודש, ולא בכל חודש היו שולחים את השליחים. ומבואר במשנתנו, שרק בששה חודשים, שבהם היה צורך לדעת מתי נתקדש החודש, היו שלוחים יוצאים.

ואלו הם ששת החודשים שהיו שלוחים יוצאים להודיע לגולה מתי נתקדש החודש.

א. על ניסן היו יוצאים, **כדי להודיע** בגולה **מתי יחול פסח**^א, [והולכים השלוחים עד חוץ מן השבתות].

ב. על אב היו יוצאים, **כדי להודיע** בגולה **מתי תחול התענית**, [והולכים כל שמונת הימים, חוץ מן השבת].

ג. על אלול היו יוצאים, **כדי להודיע** בגולה **מתי יחול ראש השנה**, שכשידעו מתי ראש חודש אלול, יעשו ראש השנה ביום שלושים של אלול^ב.

ד. על תשרי היו יוצאים, **כדי להודיע** בגולה **מתי יחול חג הסוכות** [ולמחרת יום שנתקדש ראש השנה יוצאים, והולכים עד מקום שיכולים להגיע עד החג, ומודיעים אם עיברו בית דין את אלול ואם לאו, כדי שלא יהא לבם נוקפם ביום הכפורים וסוכות].

ה. על כסליו היו יוצאים, **כדי להודיע** בגולה **מתי יחול חנוכה**.

^א אבל על סיון מפני עצרת לא צריך, דבעומר הדבר תלוי, כדאמרין לעיל, דתני רב שמעיה, עצרת פעמים חמשה פעמים ששה פעמים שבעה. [תוס'].

^ב דרוב שנים אין אלול מעובר, ואף על פי שספק הוא בידם שמא יעברוהו בית דין, אי אפשר להן לדעת, ועל כרחן הולכין אחר רוב שנים. [רש"י]. ומשמע שעושים יום אחד. ותוסי' כתבו שעושים מספק שני ימים. [ע"י תוס'].

ו. על אדר היו יוצאים, כדי להודיע בגולה מתי יחול פורים.

ז. וכשהיה בית המקדש קיים, היו יוצאים גם על אייר, כדי להודיע מתי להביא פסח קטן [=פסח שני], שאותם שלא הקריבו פסח ראשון, כי היו טמאים או בדרך רחוקה.

דין ארבעה צומות ושילוח שלוחים בשבילם

הנביא זכריה מתנבא, "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֶשְׂרִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוָה לְשָׁשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֻמָּת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְיֶה" (זכריה ח' י"ט), הזכיר בדבריו ארבעה צומות, אחד בחודש הרביעי [=תמוז] אחד בחודש החמישי [=אב] אחד בחודש השביעי [=תשרי] ואחד בחודש העשירי [=טבת], ובהמשך יתבאר בעזה"י על מה נתקנו צומות אלו, ומכל מקום אמר, שאותם צומות יהיו לששון ולשמחה.

ומתחילה היה נראה, שלדברי רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, יש ללמוד מהכתוב הזה, שבזמן שיש שלום, כלומר שאין יד הגוים תקיפה על ישראל, יהיו לששון ולשמחה, [להיות אסורים בהספד ותענית], ובזמן שאין שלום, יהיו צומות.

והקשו, הלא לאחר החורבן אין שלום, שהרי יד הגוים תקיפה על ישראל, ואם כן צומות גמורים הם, ולמה אין השלוחים יוצאים להודיע לגולה על החודשים הללו, כדי שידעו הכל מתי נתקדש החודש ובאיזה יום להתענות. [ואמנם על אב ועל תשרי יוצאים אבל אין יוצאים על תמוז ועל טבת].

ולפיכך אמרו ששלוש חלוקות יש בענין הצומות הללו. (א) בזמן שיש שלום, יהיו לששון ולשמחה. (ב) בזמן שיש שמד [ווי"ג גזרת מלכות], יהיו צומות. (ג) אין שמד ולא שלום, רצו מתענים, רצו אין מתענים. ומאחר שבזמן שנתחברה המשנה כמה שנים אחר החורבן, לא היה שמד ולא שלום, תעניות אלו היו רשות, ואין להטריח את השלוחים בשבילם.^א

יוצא מכלל זה תשעה באב, שגם בזמן המשנה היה צום גמור, משום הצרות שנכפלו בו, [שחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר^ב], ולכן גם בזמן ההוא היו

^א לכאורה עדיין יש להקשות, שכן ממשנתנו משמע, שבזמן שבית המקדש קיים הוסיפו שלוחים לצאת גם על אייר, אבל על תמוז ועל טבת לא, ולכאורה מאחר שאז היו ימים טובים, היו צריכים לצאת גם בשבילם. ויל"ע בדבר.

^ב ביום שבעה עשר בתמוז נמי אירע חמשה דברים, כדתנן בפרק בתרא דתענית. (א) אבל חורבן בית המקדש תקיפה טובא. (ב) ועוד לא דמי לתשעה באב, דצרה אחת הוכפלה בו.

שלוחים יוצאים עליו.

ארבעת הצומות

נתבאר שיש ארבעה צומות בארבעה חודשים, "צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי", ולהלן יתבאר מתי חלים הצומות הללו בכל חודש ולמה צמים.

א. צום הרביעי זה תשעה בתמוז. שבו הובקעה העיר^א, שנאמר, "בחדש הרביעי לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ" (ירמיהו נ"ב ו'), ונקרא צום הרביעי כי הוא צום שבחודש הרביעי.

ב. צום החמישי זה תשעה באב^ב. שבו נשרף בית אלקינו, ונקרא צום החמישי, כי הוא צום שבחודש החמישי.

ג. צום השביעי זה שלשה בתשרי. שבו נהרג גדליה בן אחיקם, שהרגו ישמעאל בן נתניה, וקבעו על כך צום, ללמדך, ששקולה מיתתם של צדיקים כשריפת בית אלקינו. ונקרא צום השביעי כי הוא צום שבחודש השביעי.

ד. צום העשירי זה עשרה בטבת. שבו סמך מלך בבל על ירושלים, כלומר התחיל לצור עליה, שנאמר, "ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר. בן אדם כתב^ג לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים בעצם היום הזה" (יחזקאל כ"ד א'-ב'), ונקרא צום העשירי כי הוא צום שבחודש העשירי.

עד כאן דעת רבי עקיבא, ולדבריו לא נסדרו הצומות כסדר המאורעות, שהרי המצור של החודש העשירי היה קודם לכל שאר המעשים, אלא נסדרו הצומות לפי סדר חודשי השנה.

ואמר רבי שמעון, ארבעה דברים היה רבי עקיבא דורש, ואני אין דורש כמותו, וזה

^א היינו בראשונה, אבל בשניה הובקעה ב"ז, ומשום הכי עבדין ב"ז תענית. והך ברייתא מתנין בירושלמי וגרסין בה ב"ז בתמוז [שלדעת הירושלמי גם בראשונה היה הדבר ב"ז]. ואף על גב דכתיב בקרא בתשעה לחדש, קלקול חשבונות היו שם, ופליג אש"ס דידן, ורוצה לומר דמתוך טרדתם טעו בחשבונם, ולא רצה הפסוק לשנות מכמו שהיו סבורים. [תוס']

^ב בפרק בתרא דתענית רמי קראי אהדדי, דבסוף מלכים כתיב דנשרף בשבעה, ובספר ירמיה כתיב בעשור לחדש ... ומשני דבז' לחדש נכנסו אויבים להיכל, ואכלו ושתו בו [שביעי] שמיני ותשיעי עד שפנה היום, לעתותי ערב הציתו בו האש, ונשרף עד שקיעת החמה בעשור. [תוס']

^ג "כתוב" כתיב.

אחד מהם^א, שכן מן הסתם מנה הכתוב את הצומות לפי סדר המאורעות ולא לפי סדר החודשים.

ולדעת רבי שמעון, צום העשירי זה חמשה בטבת, שבו באה לגולה השמועה שהוכתה העיר, שכן יכניה וסיעתו גלו לבבל אחד עשרה שנה קודם החורבן, ובטבת שאחר החורבן נודע להם מהחורבן, שנאמר, "וַיְהִי בַּשָּׁתִּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּעֲשָׂרֵי בַּחֲמִשָּׁה לַחֲדָשׁ לְגָלוּתֵנוּ בָּא אֱלִי הַפָּלִיט מִירוּשָׁלַם לֵאמֹר הִכָּתָה הָעִיר" (יחזקאל ל"ג כ"א), **ועשו יום שמועה כיום שריפה.**

מגילת תענית

מגילת תענית, היא מגילה שבה נכתבו ימים טובים שקבעום חכמים על ידי ניסים שאירעו בהם, ואסרום בתענית, ויש מהם שאסורים גם בהספד, [ובהמשך הסוגיה יוזכרו מעט מהם. ולפי ששאר כל משנה וברייתא לא היו כתובים, כי היה אסור לכתוב תורה שבעל פה, וזו נכתבה לזכרון, לדעת ימים האסורים בתענית, לכך נקראת מגילה, שכתובה במגילת ספר]. ונחלקו חכמים אם לאחר חורבן בטלה מגילת תענית, וכל הימים הכתובים בה מותרים בתענית והספד, או עדיין אסורים הם בתענית ובהספד.

לדעת רב ורבי חנינא – בטלה מגילת תענית. שכן אותם ארבעה זמנים שהזכיר הנביא, שיהיו בזמן הבית לששון ולשמחה, כמו שנאמר, "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צֹם הָרְבִיעִי וְצֹם הַחֲמִישִׁי וְצֹם הַשְּׁבִיעִי וְצֹם הָעֲשָׂרִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוָה לְשִׂשׁוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֻמָּת וְהַשָּׁלוֹם אָהָבוּ" (זכריה ח' י"ט), נתבאר לעיל, שלאחר החורבן בטלים הם, והוא הדין לימים טובים הכתובים במגילת תענית, לאחר החורבן בטלים הם. **ומסקנת הסוגיה שכן דעת רבי יוסי בברייתא.**

ולדעת רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי – לא בטלה מגילת תענית. דווקא אותם ארבעה זמנים תלויים הם בבנין הבית וחורבנו, כי נקבעו לצום על ידי החורבן, וכשנבנה הבית נהפכו לששון^ב. אבל הדברים הכתובים במגילת תענית, אינם תלויים בבנין הבית וחורבנו, ולכן גם אחר החורבן נוהגים הם. **ומסקנת הסוגיה שכן דעת רבי מאיר בברייתא.**

^א , והשלשה שניים בתוספתא דסוטה, ובסיפרי, "בן אדם יושבי חרבות וגו'", "הצאן וחבקר ישחט וגו'", "ותרא שרה את בן הגר המצרי וגו'". [רש"י].

^ב שכשנבנה בית שני שלחו בני הגולה "הַאֲבָקָה בַּחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי הַנָּזֵר כְּאֶשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כְּמֹה שָׁנִים" מיום החורבן (זכריה ז' ג'), והשיבם הקדוש ברוך הוא "כִּי צִמַּתְם וְנִסְפַּד בְּחִמְשֵׁי וּבַשְּׁבִיעִי וְזֶה שְׁבָעִים שָׁנָה ... " (זכריה ז' ה') ומכאן ואילך יהיו לששון ולשמחה ולמועדים טובים. [רש"י].

ובהמשך יתבארו בעזה"י הראיות שהביאו בגמרא אם בטלה מגילת תענית או לא. אכן **מסקנת הגמרא** בדף י"ט, **שחנוכה ופורים לא בטלו**, ועדיין אסורים הם בתענית ובהספד. **ושאר ימים טובים הכתובים במגילת תענית בטלו** אחר החורבן, ומותרים בהספד ותענית.

איסור תענית בחנוכה

שינוי בברייתא, מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד, וירד רבי אליעזר ורחץ, ורבי יהושע והסתפר, ואמרו להם, צאו והתענו על מה שהתעניתם כלומר, עשו תשובה, כי אסור להתענות בחנוכה.

ורבי אליעזר ורבי יהושע היו אחר החורבן, שכן בימי רבן יוחנן בן זכאי רבם חרב הבית, ומתוך כך שבזמנם עדיין היה אסור להתענות בחנוכה^א, **ככתוב במגילת תענית**, רצו ללמוד, שכן הדין לשאר ימים הכתובים במגילת תענית, לא בטלו, ועדיין אסורים בתענית.

ומתחילה רב יוסף דחה ראייה זו, כי אמר, אין ללמוד מחנוכה לשאר ימים, כי חנוכה חמורה משאר ימים, שיש בה מצווה.

וחקשה לו אביו, מה בכך שיש בה מצווה, תיבטל היא ומצוותה.

ולפיכך אמר רב יוסף, שהסיבה שאין ללמוד מחנוכה לשאר ימים, כי חנוכה שונה מהם, **שהנס שארע בה מפורסם וגלוי לכל ישראל, שכבר החזיקו כל ישראל במצוותה, לקיימה כמצוות התורה, ולכן אין ראוי לבטלה**.

יום טוב שבטלה אזכרת שם שמים מהשטרות

אחד מהימים הטובים הכתובים במגילת תענית, הוא שלושה בתשרי, שנקבע ליום טוב על שבטלו בו אזכרת שם שמים מהשטרות. שמתחילה גזרה מלכות יון שמד, שלא להזכיר שם שמים על פיהם, וכשגברה מלכות חשמונאי, ונצחום, התקינו שיהו מזכירים שם שמים אפילו בשטרות, וכך היו כותבים, "בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון", וכששמעו חכמים בדבר, אמרו, למחר זה פורע את חובו, ונמצא שטר מוטל באשפה, וביטלו, ובקושי יכלו לבטל, שכבר נהגו העם, וכששמעו חכמים שעלה

^א ממתניתין דעל כסליו מפני חנוכה, לא הוה ליה לאקשוויי, דלעולם לא חשיב יום טוב, ואפילו הכי מדליקין נרות, זכר לנס. [תוס']

הדבר בידם, הוכשר הדבר בעיניהם, ונחשב להם לנס, ועשאוהו יום טוב.
ומתחילה היו סבורים, שדבר זה ארע אחר החורבן^א, ולמדו מכאן שיום טוב זה נקבע
אחר החורבן ואמרו שיש ללמוד מכאן שלא בטלה מגילת תענית אחר החורבן שכן אם
ימים טובים שכבר היו בטלו ודאי לא היו מוסיפים ימים טובים חדשים.
אולם דחו זאת ואמרו, שדבר זה ארע בזמן שבית המקדש היה קיים, ואפשר שרק
בזמן הבית היה יום טוב, אבל אחר החורבן בטל הוא וכל ימים טובים הכתובים
במגילת תענית.

דף י"ט

**ואף שבזמן הבית כבר היה יום זה יום טוב כבר מטעם שהוא יום שנהרג בו גדליה בן
אחיקם, שהיה בו מתחילה צום ונהפך לששון ולשמחה, מכל מקום היה צורך לתקן בו
יום טוב מטעם ביטול הזכרת השם.**

כי כשהיה יום טוב מחמת צום השביעי שנהפך לששון, רק הוא עצמו היה יום טוב, ולא
לפניו או אחריו, אבל עתה שנעשה יום טוב כימים של מגילת תענית, נאסר בתענית גם
לפניו ולאחריו.

שכן שנינו, שהימים הכתובים במגילת תענית, מאחר שהם מדברי סופרים, צריכים
חיזוק, והתחמירו בהם להיות אסורים גם יום שלפניהם וגם יום שלאחריהם^ב, שלא
כשבתות וימים טובים של תורה, שאינם צריכים חיזוק, ומותרים בתענית והספד
לפניהם ואחריהם, והוא הדין ליום שנהרג בו גדליה בן אחיקם, שהוא יום טוב מדברי
קבלה, כלומר מדברי נביא, והרי הם כדברי תורה, ואינם צריך חיזוק.

ואם כן, קודם שתקנו יום טוב בשלושה בתשרי משום ביטול אזכרת שם שמים
בשטרות, היה מותר להתענות בשני בתשרי, אף על פי שהוא יום שאחרי ראש חודש
וראש השנה, שהם מועדים מהתורה, וגם הוא יום שלפני יום שנהרג בו גדליה, שהוא
מועד מדברי קבלה. אבל עתה שנקבע יום שלושה בתשרי יום טוב מדברי סופרים,
מחמת ביטול שם שמים בשטרות, נאסר גם יום שני בתשרי בהספד או תענית.

^א כי בזמן הבית היה יום טוב בלא הטעם הזה, שזהו צום השביעי שנעשה ששון ושמחה.

^ב לכאורה דין הימים שלפני ולאחרי כמוותם עצמם, אותם ימים שאסורים בהספד ותענית, גם ימים שלפניהם ואחריהם
אסור בהספד ותענית, ואותם שאסורים רק בתענית, גם ימים שלפניהם ולאחריהם אסורים רק בתענית. אולם התוסי'
כתבו, שימים שלפני ולאחרי לעולם אסורים בתענית בלבד ומותרים בהספד. [עיי' תוס'].

יום טוב על בשורה טוב שלא ינתקו היהודים מהתורה

אחד מהימים הטובים הכתובים במגילת תענית, הוא **עשרים ושמונה באדר**, שנקבע ליום טוב על שבאה בשורה טובה ליהודים שלא ינתקו אותם מהתורה. שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה [=רומי] שמד על ישראל, שלא יעסקו בתורה, ושלא ימולו את בניהם, ושיחללו שבתות, מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו, הלכו ונטלו עצה ממטרוניתא אחת, שכל גדולי רומי מצויים אצלה, אמרה להם, בואו והפגינו בלילה [כלומר צעקו בלילה בשוקים וברחובות, כדי שישמעו השרים, וירחמו עליכם], הלכו והפגינו בלילה, אמרו, אי שמים, כלומר, למען הקב"ה, לא אחיכם אנחנו, ולא בני אב אחד אנחנו, ולא בני אם אחת אנחנו, מה נשתנינו מכל אומה ולשון, שאתם גוזרים עלינו גזירות קשות. וביטלום, ואותו היום עשאוהו יום טוב.

ומכאן ראייה שלא בטלה מגילת תענית, שהרי מעשה זה היה אחר החורבן^א, שכן יהודה בן שמוע תלמידו של רבי מאיר היה, [שהרי אמר דברים בשם רבי מאיר, כפי שיתבאר בעזה"י להלן בדין כלי זכוכית שנקבו, והטיף לתוכן עופרת], ורבי מאיר עצמו היה אחר החורבן כמה דורות [שהוא תלמידו של רבי עקיבא^ב, שהיה תלמידם של רבי אליעזר ורבי יהושע, שהיו תלמידי רבן יוחנן בן זכאי, שבימיו חרב הבית], ואם כן, יש ללמוד מכאן, שלא בטלה מגילת תענית אחר החורבן, שכן אם ימים טובים שכבר היו בטלו, ודאי לא היו מוסיפים ימים טובים חדשים.

ומסקנת הגמרא, שנחלקו תנאים אם בטלה מגילת תענית, כפי שנכתב לעיל בדף י"ח^ג.

כלי זכוכית שנקבו וסתום בעופרת

במסכת שבת מבואר, שכלי זכוכית אינם מקבלים טומאה מהתורה, אבל חכמים גזרו עליהם שיהיו מקבלים טומאה ככלי חרס, כי דומים הם לכלי חרס, שנעשים מהחול כמותם, [ובדבר אחד חמורים מכלי חרס, שמקבלים טומאה גם מגבם, מטעמים שנתבאר]

^א תימה בפרק סדר תעניות כיצד פריך, עשרים ותשעה נמי, מאי איריא דהוה ליה יומא מקמי דאיתוקם תמידא, תיפוק ליה דהוה ליה יומא דבתר עשרין ותמניא, מאי קושיא, ההיא דאיתוקם תמידא זה היה בזמן שבית המקדש קיים, ועובדא דעשרים ותמניא היה בימי רבי יהודה בן שמוע תלמידו של רבי מאיר. ויש לומר דמכל מקום, רבי שסדר המשנה, לא הוה ליה למתני מריש ירחא דניסן, כיון דבימיו היה שלא לצורך. [תוס'].

^ב כדאמרינן בפרק קמא דעירובין, כל מקום שאתה מוצא משום רבי ישמעאל אמר תלמיד אחד לפני רבי עקיבא, אינו אלא רבי מאיר. [רש"י].

^ג וצריך לומר שנחלקו גם במה שכתוב במגילת תענית עצמה, שכן אם כתוב בה שעשרים ושמונה באדר הוא יום טוב על הבשורה הזו, ודאי לא בטלה מגילת תענית כהוכחת הגמא כאן. והאומר שבטלה, על כחו יאמרו שדברים אלו כלל לא נכתבו במגילת תענית. ויל"ע בדבר.

שם]. וכלל בדינו, שכל כלי, אם ניקב בשיעור שאין משתמשים בו, בטל מהיות כלי, ולכן אם היה טמא, פרחא ממנו טומאתו, שאין טומאה אלא בכלי [או באוכל או באדם], ולא בשברי כלים.

ולדברי רבן גמליאל, נחלקו חכמים ורבי יהודה בן שמוע משמו של רבי מאיר, בדין כלי זכוכית שניקבו נקב במבטלס מלהיחשב כלי, וסתמו את הנקב בעופרת. ונאמרו מספר ביאורים למחלוקתם.

א. לפירוש ראשון של רש"י - נחלקו אם חזרו לטומאה ישנה.

במסכת שבת מבואר שכלי מתכת טמאים אף שעל ידי ניקובם בטלה מהם טומאתם גזרו עליהם חכמים שאם מתקנים אותם חוזרת להם טומאתם הישנה ודווקא בכלי מתכות גזרו כן ולא בשאר כלים.

ומחלוקת חכמים ויהודה בן שמוע משום רבי מאיר היא בדין כלי זכוכית טמא שניקב ובכך פרחא ממנו טומאתו וחזרו וסתמוהו במתכת כגון בעופרת.

לדעת יהודה בן שמוע משום רבי מאיר – מאחר שהמתכת מעמידה את הכלי, הכלי נידון ככלי מתכת, וחוזרת לו טומאה ישנה.

ולדעת חכמים – מאחר שעיקר הכלי הוא זכוכית, הוא נידון ככלי זכוכית, ולא חוזרת לו טומאה ישנה.

ב. לפירוש שני של רש"י - נחלקו מה קובע מעמיד או עיקר.

לפירוש שני של רש"י, הכל מודים שטומאה ישנה אינה חוזרת לכלי זכוכית טמא שניקב וסתמו במתכת, כי אין לטמאו טומאה ישנה, אלא אם כן נחשב ככלי מתכת, ומאחר שמתחילה ודאי לא היה כלי מתכת, לא תחזור לו טומאה ישנה. אבל נחלקו איזו טומאה הוא מקבל מכאן ולהבא.

לדעת יהודה בן שמוע משום רבי מאיר – הכל הולך אחר המעמיד, ומאחר שהמתכת מעמידה את הכלי, הוא נידון ככלי מתכת, ומקבל מכאן ולהבא טומאה דאורייתא.

ולדעת חכמים – הכל הולך אחר העיקר, ומאחר שהזכוכית היא עיקר הכלי, הוא נידון ככלי זכוכית, ומקבל גם מכאן ולהבא טומאה דרבנן בלבד.^נ

^נ ולפירוש זה קשיא לשון מטהרין, דמשמע מטהרין לגמרי ... וריב"א פירש דחכמים מטהרין לגמרי, משום דכלי זכוכית

יציאת שלוחים על אלול ועל תשרי

כבר נתבאר בדף י"ח, שאלול ותשרי הם מששת החודשים שהיו השלוחים יוצאים לגולה לומר שנתקדש החודש.

על אלול היו יוצאים, כדי שידעו בגולה מתי ראש השנה, שכן ברוב השנים אלול חסר, וראש השנה ביום שלושים של אלול.

ומבואר, שאף שכן הוא ברוב השנים, וכמאמר רבי חנינא בר כהנא אמר רב מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר^א, לא היו סומכים על זה שלא לשלוח שלוחים שוב על תשרי, ויעשו את כל המועדים של תשרי על פי חשבון זה שראש השנה ביום שלושים של אלול, כי דווקא כשלא היה צורך בדבר, לא היו מעברים את אלול, אבל כשהיה צורך בדבר לתקנת המועדות, [מטעמים שיתבארו בעזה"י בדף כ"ז], היו מעברים את חודש אלול, והיה ראש השנה ביום שלושים ואחד של אלול.

ואף שכשהיו מעברים את אלול, היה קלקול לראש השנה, שכל בני הגולה היו עושים אותו יום אחד קודם זמנו, מוטב שיתקלקל ראש השנה, ולא יתקלקלו כל המועדות.

יציאת שלוחים על אדר שני

כבר נתבאר בדף י"ח, שאדר וניסן הם מששת החודשים שהיו השלוחים יוצאים לגולה להודיע מתי נתקדש החודש. על אדר יוצאים להודיע לגולה מתי פורים. ועל ניסן

ככלי חרס דמו ... ותניא בתוספתא דכלים ... דכלי חרס שטהר שעה אחת אין לו טומאה לעולם. ולא יתכן נמי פירוש זה ... (ג) ורבינו שמואל פירש, דפליגי בהא, אי הטפת אבר חשיב סתימה מעלייתא או לא ... ולא יתכן ... [תוס'].

^א משמע דבימי עזרא היה מעובר, וסמך קצת לדבר, דכתיב, "וַיַּעַן הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וַיִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶרְיָהם ... וַיָּבִיאוּ עֹזְרָא הַכֹּהֵן אֶת הַתּוֹרָה ... בַּיּוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי. וַיִּקְרָא בּוֹ ... הַיּוֹם קֹדֶשׁ ... וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי נֶאֱסָפוּ רָאשֵׁי הָאֲבוֹת לְכָל הָעָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם אֶל עֹזְרָא הַסֹּפֵר וְהַשֶּׁבִיל אֶל דָּבָרֵי הַתּוֹרָה" (נחמיה ז' ח'), משמע שעשו שני ימים טובים של ראש השנה, וקרי ליה שני למילתא. וכתיב נמי "וּבַיּוֹם עֶשְׂרִים וָאָרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַזֶּה נֶאֱסָפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצוּם וּבְשָׂקִים וְאֶזְמָחָה עֲלֵיהֶם" (נחמיה ט' א') משמע לפי שאז היה מוצאי סוכות נאספו, ואי לאו דעברוהו ועשו סוכות בט"ו בו, אם כן י"ד דירחא וחי' דסוכות, הרי כ"ב, ויום כ"ג מוצאי סוכות. ואין לומר דשבקוה לתעניתיהו משום מחרת יום טוב ומשום כך המתינו עד כ"ד בו, דמאז לא היו נוהגין בו, ועוד שהרי דבר שבצבור היה, אלא שמע מינה דעברוהו לאלול. [תוס'].

^ב רש"י פירש משום ירקיא או מתיא והוא דחייט אד"ו. וכתבו התוס', למאן דאמר לקמן, שמעברין משום ירקיא, ניחא, דשייך אכולהו, אבל למאן דאמר משום מתיא, קשיא, דליכא קלקול אלא מיום הכפורים לחודיה. ועוד כיוון ידיעי קביעות אלול, אמאי תתקלקל ראש השנה, הא ידעי דתדחה מפני אד"ו. ונראה דלאו משום אד"ו קאמר הא איצטריך מעברין ליה, אלא משום דזמנין דלא ראו עדים הלבנה ביום שלשים, ואין מקדשין עד יום ל"א, משום דמצוה לקדש על פי הראייה. ופריך הא מקלקלא ראש השנה, שיעשו שני ימים מספק. ומשני מוטב תתקלקל ראש השנה, ואל יתקלקלו כל המועדות יום הכפורים וסוכות ושמיני עצרת, אם יעשו על פי איום העדים לא על פי הראייה. [תוס'].

יוצאים להודיע לגולה מתי פסח.

והנה אם עיברו ביי"ד את השנה קודם שנתקדש חודש אדר ראשון, לא יצאו השלוחים על חודש זה, אלא על חודש אדר שני, שבו פורים.

אולם אם עיברו ביי"ד את השנה לאחר שכבר נתקדש חודש אדר ראשון, ויצאו השלוחים, נחלקו חכמים אם כשיתקדש חודש אדר שני ישלחו שליחים פעם נוספת או לא.

לדעת משנתנו – אין שולחים שליחים על שני אדרים, ומאחר ששלחו על אדר ראשון, שוב לא ישלחו פעם נוספת על אדר שני.

ולדעת רבי – אם נתעברה השנה אחרי שנשלחו שלוחי אדר ראשון, שולחים שליחים פעם נוספת, להודיע מתי נתקדש אדר שני.

ונאמרו שני אופנים בביאור מחלוקתם.

א. נחלקו אם מצוות הנוהגות בשני נוהגות בראשון.

לדעת משנתנו – כל המצוות הנוהגות באדר שני [מקרא מגילה, משלוח מנות, מתנות לאביונים, וסעודת פורים], **נוהגות בראשון**^א, כלומר אם קיים בראשון יצא ידי חובתו, ולכן כשיצאו שלוחים על אדר ראשון, אין צורך לחזור ולשלוח על אדר שני.

ולדעת רבי – מצוות הנוהגות באדר שני, אינן נוהגות בראשון, ואם קיים בראשון, לא יצא ידי חובתו, ולכן אף אם יצאו שלוחים על אדר ראשון, צריך לחזור ולשלוח על אדר שני.

ב. נחלקו כמה חודש העיבור.

שוב אמרו שלדברי הכל מצוות הנוהגות באדר שני אינן נוהגות בראשון ואם קיימו בראשון לא יצאו ידי חובה ועדיין צריכים לקיים בשנה.

ולדעת משנתנו – חודש העיבור יש לו קצבה, ולעולם הוא שלושים יום, [וכן דעת תנא קמא בברייתא], ואם כן, די בכך שיודיעו לגולה שנתעברה השנה, ושוב אין צורך להודיע להם מתי נתקדש חודש אדר שני, שהרי יודעים הם שיתקדש ביום שלושים ואחד של אדר ראשון^ב.

^א כן גרסת הגמרא לפנינו. ויי"ג כל הנוהגות בראשון נוהגות בשני.

^ב ואם תאמר, ולתנא דידן, כיון דלא נפקי על אדר השני, היאך ידעו שנתעברה השנה. בשלמא אם עיברו קודם אדר,

ולדעת רבי – חודש העיבור אין לו קצבה, **אם רצו עושים אותו שלושים יום, ואם רצו עושים אותו עשרים ותשעה יום**, [וכן דעת רבן שמעון בן גמליאל], ואם כן, לא די בכך שיודיעו לגולה שנתעברה השנה, כי לא ידעו מתי יתקדש חודש אדר שני, ומתי יעשו פורים, ולכן צריך לשלוח להם, להודיעם מתי נתקדש חודש אדר שני.

חודש אדר ראשון וחודש אדר שני

לפי הביאור האחרון, נחלק חכמים כמה ימים **חודש אדר שני**. **לדעת משנתנו, שלושים יום. ולדעת רבי, אם רוצים עושים עשרים ותשעה יום, ואם רוצים עושים שלושים יום.** ולהלן הובאו דעות נוספות בדבר זה.

העיד רבי יהושע בן לוי, משום קהלא קדישא דירושלים, על שני אדרים, שמקדשים אותם ביום עיבוריהם, כלומר שני חודשים אלו, בהגיע יום עיבוריהם, הוא יום שלושים של חודש, אין מניחים אותם להיות מעוברים בני שלושים יום, אלא ביום שלושים שלהם מקדשים את החודש הבא, ונמצא **שהן חודש אדר ראשון, והן חודש אדר שני, עשרים ותשעה יום.**

ורב נחמן בר רב חסדא אמר בדרשתו **שרבי סימאי העיד משום חגי זכריה ומלאכי**, על שני אדרים, שאם **רצו לעשותם שניהם מליאים עושים, שניהם חסרים עושים, ראשון מלא ושני חסר עושים**, וכך היו נוהגים בגולה^א.

ומשום רבינו [=רב] **אמר^ב, לעולם, אחד מלא ואחד חסר, עד שיוודע לך שהוקבע ראש חדש בזמנו**, כלומר עד שאמרו לך הבאים מארץ ישראל, קדשו בית דין ראש חדש אדר השני ביום שלשים לאדר הראשון, ועשו את הראשון חסר.

יכולין להודיעם על ידי שלוחי אדר, אבל אם עברו אחר כך, היכי ידעי דהא מעברין השנה כל אדר, ולכל הפחות עד פורים. ויש לומר כיון דשלוחים יוצאין על ניסן, ממילא ידעי כשיגיע ראש חודש, ואין שלוחין יוצאין, אם כן השנה מעוברת. [תוס']. ולא זכיתי להבין זאת, הלא יש מקומות שאין שלוחים מגיעים, וכי בכל המקומות הללו יעשו פסח באדר שני. ולולא דבריהם היה מקום לומר, שכשהיו מעברים את השנה, מיד היו שולחים שליחים להודיע שנתעברה השנה. ויל"ע בדבר. שו"ר שכי"כ רש"ש.

^א יל"ע אם כך היו נוהגים, לעשות אחד מלא ואחד חסר, או שעשו בכל פעם מה שרצו. אכן לא מסתבר שעשו בכל פעם מה שרצו, שהרי אין הדבר תלוי בהם, אלא בבי"ד שבארץ ישראל, והיה להם לעשות תמיד באופן המסתבר יותר, ולכן נראה שתמיד עשו כאופן האחרון, שנראה להם מסתבר יותר. ומיהו מדברי רב משמע, שבא לשלול את דברי האומרים לעשות בכל פעם כרצונם, ואם כן משמע שבגולה עשו בכל פעם כרצונם, ולא דבר קבוע. ואפשר שבכל פעם היו מחשבים מה ראוי יותר, וכך היו עושים. ויל"ע בכל זה.

^ב יל"ע אם כל זה מדרשת רב נחמן בר רב חסדא.

אדר ראשון	אדר שני	
משנתנו	30	
רבי	29	30
רבי יהושע בן לוי	29	29
רבי סימאי משום חגי זכריה ומלאכי	30	30
	29	29
רב	30	29

ושלחו לו למר עוקבא, אדר הסמוך לניסן, לעולם חסר^א.

דפים י"ט - כ'

על שני חודשים מחללים את השבת

כבר נתבאר, שמתחילה היו מקדשים את החודש על פי הראיה, שהעדים שראו את חידוש הלבנה היו באים ומעידים על כך לפני בי"ד בירושלים, והם מקדשים את החודש.

ובמשנה בדף כ"א מבואר, שבזמן שבית המקדש היה קיים, הרואה את חידוש הלבנה בכל אחד מהחודשים, היה רשאי לחלל את השבת, כדי לבוא להעיד על כך לפני בי"ד בירושלים, כדי שיקרב קרבן ראש חודש בזמנו.

ולאחר החורבן, התירו לעדים לחלל את השבת כדי להעיד על ראית הלבנה, בשני חודשים בלבד, ניסן ותשרי, כדי שיתקיימו המועדות בזמנם, אבל בשאר חודשים, שאין קביעת המועדות תלויה בהם, טוב יותר שידחה החודש ביום אחד, ולא יחללו את

^א לא נתבאר מי שלח לו. [] ותימה אם כן אמאי יוצאין על ניסן מפני הפסח. ומיהו לבסוף מסקינן תיובתא. ואף על פי כן אנו נוהגין כן, דשמא בימיהן שהיו מקדשים על פי הראייה, מסקינן, דזמנין מלא זמנין חסר, אבל לדידן, טוב למלאות הראשון, דהוא חדש העיבור שניתוסף על השנה, אף על גב דאמרינן דשנה מתעברת בסופה. ובירושלמי דמגילה איכא פלוגתא, דקאמרינן התם, עוקבא אשכח תרין איגרינן, בחדא כתיב "יושפר באנפי ובאנפי חברוי מוסיפין על שתא תלתין יומין", ובחדא כתיב "יושפר באנפי ובאנפי חברוי מוסיפין על שתא ירח יומין", מאן דאמר תלתין יומין, אדר הראשון תוספת, מאן דאמר ירח יומין, אדר השני תוספת. ולבסוף דחו לה, דקסבר רצו שלשים רצו ירח. [תוס'].

השבת בשבילם.

ולהלן יתבאר בעזה"י, מדוע בשני חודשים אלו מותר לעדים לחלל את השבת כדי להעיד על הראיה.

ואמרו, **שלדעת האומרים, שאדר הסמוך לניסן תמיד חסר**, וגם אם לא יבואו עדים יקדשוהו ביום שלושים, **אין אנו צריכים את העדים לדעת מתי יתקדש החודש, והסיבה שבכל זאת מותר לעדים לחלל שבת**, כדי לבוא להעיד על ראית הלבנה, **ב מצווה לקדש על פי הראיה**, שנאמר "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רִאשׁ חֲדָשִׁים" (שמות י"ב ב'), כזה ראה וקדש, וכדי לקיים מצווה זו, התירו להם לחלל את השבת.

ולדעת האומרים שאדר הסמוך לניסן פעמים מלא פעמים חסר, נאמרו שני טעמים בגמרא, מדוע מותר לעדים לחלל שבת כדי להעיד על קידוש החודש.

- **לשון ראשון אמרו, שלעולם רוצים אנו שיתקדש החודש בזמן תחילת ראית הלבנה**, בין אם תראה ביום שלושים, ובין אם תראה ביום שלושים ואחד, **וזו הסיבה שהתירו לעדים לחלל את השבת לצורך קידוש חודש ניסן**, כי בראייתם הדבר תלוי, ומאחר שרוצים אנו שיתקדש החודש בזמן ראיתו, על כרחך יש להתיר לעדים לחלל את השבת, שיוכלו לבוא ולהעיד בזמן.

- **ולשון שני אמרו, שבאמת לא אכפת לנו אם יתקדש החודש ביום ראיתו או למחרת, אבל רוצים אנו שיתקדש על פי עדים שיאמרו ראינוהו. ולפיכך, כשחל יום שלושים בשבת, אסור לעדים לחלל את השבת לבוא להעיד על ראייתו, כי לא אכפת לנו אם יתעבר החודש, ולמחר יבואו עדים הרבה שיראו הלבנה בליל שלושים ואחד, ויתקדש החודש על פי הראיה. אבל כשחל יום שלושים ואחד בשבת, וביום שלושים לא באו עדים להעיד על ראייתו, על כרחך לא ידחה עוד, ויתקדש היום**, כי אין חודש יותר משלושים יום, ומאחר שרוצים אנו שיתקדש על פי ראיית עדים, שכן מצווה לקדש על פי הראיה, **מותר לעדים לחלל שבת, כדי להעיד על הראיה היום**, ויתקדש החודש על פי הראיה.

ורב כהנא אמר, שעל כרחך הסיבה שמותר לעדים לחלל את השבת, כדי שיקבעו המועדות בזמנם, ולא משום שמצווה לקדש על פי הראיה.

שהרי מבואר במשנתנו, שבזמן שבית המקדש היה קיים, היו מחללים את השבת על כל החודשים, כדי שיקרבו קרבנות ראש חודש בזמנם. וכשם שבזמן בית המקדש הותר חילול השבת כדי שיהיה ראש חודש בזמנו, כך לאחר חרבן זה הטעם שיהיו הדברים בזמנם, אלא שאין צריך בכל החודשים, כי אין בהם קרבנות, ורק בניסן ותשרי שיש מועדות צריך.

ומאחר שזה הטעם, על כרחך אדר הסמוך לניסן פעמים מלא ופעמים חסר, שאם לא כן, גם בלא עדות העדים ידוע מתי יתקדש ניסן, ולא היה לעדים היתר לחלל את השבת בשביל עדותם.

דף כ'

מעברים את אלול לצורך

שני טעמים נאמרו בסוגיינו, שמחמתם מעברים את חודש אלול לעשותו שלוש ימים לדחות ראש השנה יום אחד, טעם אחד הכל מודים בו, וטעם אחד נחלקו בו חכמים.

טעם אחד הוא משום מתיא [=מתים], שכשרואים ב"ד שאם יעשו ראש השנה ביום שלוש ימים של אלול, יהיו יום הכפורים ושבת סמוכים זה לזה, דוחים את ראש השנה יום אחד, והטעם לכך, כי שני ימים אלו אסור לקבור בהם מתים, ולא רצו שיהיו שני ימים רצופים שאסור לקבור בהם מתים, כדי שלא יסריחו.

ולדעת עולא יש טעם נוסף לעשות אלול מעובר, ולדחות ראש השנה יום אחד, הוא משום ירקא [=ירקות], שכשרואים ב"ד, שאם יעשו ראש השנה ביום שלוש ימים של אלול, יהיו שבת ויום טוב סמוכים זה לזה, [או שבת ויום הכפורים סמוכים זה לזה ושבת ביום השני], דוחים את ראש השנה יום אחד, והטעם לכך, כי שני ימים אלו אסור לתלוש בהם ירקות, וכשלא יוכלו לתלוש ירקות חיים שני ימים, ביום השני יהיו הירקות כמושים. [אכן כשיום הכפורים אחר שבת אין לחוש כי ביום הכיפורים אין אוכלים ובמוצאי יום הכפורים יוכלו לתלוש ירקות חיים].

אבל לדעת רבי אחא בר חנינא, אין לדחות ראש השנה מחמת הטעם הזה, כי יש תקנה לירקות, לתת אותם במים חמימים, ובכך חוזרים לקדמותם.

ומחמת הטעמים הנ"ל באים אנו לדחיית ראש השנה כשהוא חל בימים א' ד' ו' [=וסימנך לא אד"ו ראש].

אם יהיה ראש השנה ביום ראשון בשבוע, יהיו ראש השנה וסוכות ושמיני עצרת סמוכים לשבת, ויהיו שני ימים שאסור לתלוש בהם ירק, ולכן מחמת הטעם השני יש לדחות את השבת ליום שני.

		א	ב	ג	ד	ה	ו	שבת
אס חל ביום א	ראש השנה	ב	ג	ד	ה	ו	ז	
	ח	ט	יום הכפורים	יא	יב	יג	יד	
	חג הסוכות	טז	יז	יח	יט	כ	כא	
	שמיני עצרת	כג	כד	כה	כו	כז	כח	
	כט	ל						
נדרח ליום ב	ל אלול	ראש השנה	ב	ג	ד	ה	ו	
	ז	ח	ט	יום הכפורים	יא	יב	יג	
	יד	חג הסוכות	טז	יז	יח	יט	כ	
	כא	שמיני עצרת	כג	כד	כה	כו	כז	
	כח	כט	ל					

אבל מחמת הטעם הראשון אין לדחות, כי יכולים לקבור את המתים על ידי נוכרים.

ואם יהיה ראש השנה ביום רביעי בשבוע, יש לדחותו משני הטעמים.

שכן כשיהיה ראש השנה ביום רביעי, יהיה יום הכיפורים ביום ששי, סמוך לשבת לפניו, ויהיה שני ימים שאסור לתלוש ירק, ושני ימים שאסור לקבור מתים.

		א	ב	ג	ד	ה	ו	שבת
אס חל ביום ד	ז	ח	כט	ראש השנה	ב	ג	ד	
	ה	ו	ז	ח	ט	יום הכפורים	יא	
	יב	יג	יד	חג הסוכות	טז	יז	יח	
	יט	כ	כא	שמיני עצרת	כג	כד	כה	
	כו	כז	כח	כט	ל			

נדרה ליום ה	כו	כח	כט	ל	ראש השנה	ב	ג
	ד	ה	ו	ז	ח	ט	יום הכפורים
	יא	יב	יג	יד	חג הסוכות	טז	יז
	יח	יט	כ	כא	שמיני עצרת	כג	כד
	כה	כו	כז	כח	כט	ל	

וכמו כן אם יהיה ראש השנה ביום ששי בשבוע, גם כן יש לדחותו משני הטעמים. שכן כשיהיה ראש השנה ביום ששי, ראש השנה וסוכות ושמיני עצרת ביום ששי סמוך לשבת, שני ימים שאסור לתלוש ירק. וכמו כן יהיה יום הכפורים ביום ראשון סמוך לשבת, ויהיו שני ימים שאסור לקבור מתים.

	א	ב	ג	ד	ה	ו	שבת
אם חל ביום ר	כה	כו	כז	כח	כט	ראש השנה	ב
	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט
	יום הכפורים	יא	יב	יג	יד	חג הסוכות	טז
	יז	יח	יט	כ	כא	שמיני עצרת	כג
	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
נדרה ליום שבת	כה	כו	כז	כח	כט	ל	ראש השנה
	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח
	ט	יום הכפורים	יא	יב	יג	יד	חג הסוכות
	טז	יז	יח	יט	כ	כא	שמיני עצרת
	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט
	ל						

ואמר עולא, שעייבור זה שמעברים בני ארץ ישראל את אלול, בשביל בני בבל מעברים, שהיא עמוקה, ואין הרוח שולטת בה, וההבל מקלקל את הירקות ומסריח את המתים, אבל ארץ ישראל ארץ הרים וגבעות, ואינה צריכה לכל זה. ולפיכך יש לבני בבל לתת

לב, להכיר טובה לבני ארץ ישראל, על שמעברים את אלול בשבילם.

מעברים את השנה לצורך

רוב שנים יש בהם שנים עשר חודשים, [והן קרויות שנים פשוטות], ויש שנים, שמפני הצורך היו מוסיפים להם חודש שלוש עשרה, [והן קרויות שנים מעוברות]. ובמסכת סנהדרין מבואר, מהם הדברים שמחמתם מעברים את השנה^א.

קידוש החודש ועיבור החודש לצורך

נתבאר לעיל, שלדברי עולא ורבי אחא בר חנינא, מעברים את חודש אלול לצורך העם, משום ירקיא או מתיא, כלומר כשהיה ראוי לקדש את חודש תשרי ביום שלושים של אלול, שהיתה לבנה ראויה להיראות בליל שלושים, אין מקדשים את חודש תשרי ביום שלושים, ודוחים את ראש השנה ביום אחד, לצורך ירקיא או מתיא.

והנה רבה בר שמואל שנה ברייתא, בה מבואר שיש חילוק בין עיבור חודש לעיבור שנה. את השנה מעברים לצורך. אבל את החודש אין מעברים לצורך, שנאמר, "החֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות י"ב ב'), כזה ראה וקדש, כלומר כיון שתראה, קדש בו ביום. ולכאורה ברייתא זו סותרת את המבואר לעיל שמעברים את החודש לצורך.

ורב יישב את הברייתא ששנה רבה בר שמואל, שלא תסתור את המבואר לעיל, ואמר, שלא אסרה הברייתא לעבר את החודש לצורך, אלא אסרה רק לקדש את החודש לצורך. כלומר, אם נראית הלבנה בליל שלושים, אף על פי שראוי החודש להתקדש ביום שלושים, אם יש צורך, רשאים לעבר את החודש, להוסיף לו את יום שלושים, ויהיה ראש חודש הבא ביום שלושים ואחד. אבל כשלא נראית הלבנה בליל שלושים, וראוי החודש להיות מעובר, אין לקדשו ביום שלושים, אף כשיש צורך בדבר, שלעולם אין מקדשים אלא אחר ראיית הלבנה, שנאמר, "החֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות י"ב ב'), כזה ראה וקדש, כלומר רק אחר שתראה קדש.

^א רש"י כאן הזכיר את האביב התקופה ופירות האילן. אכן מבואר במסכת סנהדרין, שדברים אלו אין מעברים את השנה לצורך אחד מהם לבדו, ורק כשיתקיימו שנים מהם, מעברים את השנה. ויש דברים שבשבילם לבדם מעברים את השנה, כגון שנתקלקלו הגשמים, או נתקלקלו הדרכים, או נמוקו תנורים, או נעקרו בני גולה לעלות ולא יוכלו להגיע עד הפסח. ולכאורה כאן בסוגייתנו היה צריך להזכיר דברים אלו, שהם עיבור שנה לצורך העם, כעיבור חודש שהוא לצורך העם משום ירקיא או מתיא. ויל"ע בדבר.

וכן אמר רבי יהושע בן לוי, שכשיש צורך בדבר, מאיימים על העדים שראו הלבנה בליל שלושים, שיחרישו, ולא יעידו על כך, ויתעבר החודש. אבל גם כשיש צורך בדבר, אין מאיימים על עדים שלא ראו הלבנה, לומר שראו הלבנה^א, ויתקדש החודש ביום שלושים.

והקשו על הדברים הללו, שכן רבי יהודה נשיאה^ב שלח לרבי אמי, שכל ימיו של רבי יוחנן היה מלמד, שאם לא נראה החודש בליל שלושים, וצריכים אנו לקדשו בזמנו ביום שלושים שלא יתעבר, מאיימים על העדים שיאמרו שראוהו, ויקדשו החודש על פי דבריהם, אף על פי שבאמת לא ראו. הרי שלצורך, **אף מקדשים את החודש**, ולא רק מעברים.

ותירץ אביי, שאין כאן מחלוקת, רבי יוחנן דיבר בחודשים בניסן ותשרי, שהמועדות תלויים בהם^ג, ומהטעם הזה, כשיש צורך בדבר, מותר אף לקדשם בלא ראייה ביום שלושים. ורבה בר שמואל דיבר בשאר חודשים, שאין המועדות תלויים בהם, ואם לא נראתה הלבנה, אין מקדשים אותם, אף על פי שיש צורך בדבר^ד.

ורבה אמר ליישב באופן אחר, והוא, שלדעת חכמים, כשיש צורך בדבר, מקדשים ומעברים את כל החודשים. והברייתא ששנה רבה בר שמואל חולקת, ולדעת אותה ברייתא, גם כשיש צורך בדבר, אין מקדשים ואין מעברים את החודש, והיא כדעת אחרים האומרים, שלעולם עושים חודש אחד מלא וחודש אחד חסר, ואין לשנות, [ולכן שנה פשוטה לעולם היא 354 ימים, שהם חמישים שבועות וארבעה ימים, ובין יום מסוים בשנה

^א לכאורה אין הכוונה לכך שיתפסו שני עדים מן השוק ויאמרו להם להעיד שקר, אלא שאם ארע כן, שבאו שני עדים, שטעו והיו סבורים שראו את הלבנה, אף על פי שיודעים ביי"ד שטועים הם, ואף הם עצמם מתחילים להסתפק בדבר, יכריחו אותם להעיד.

^ב אין זה רבי יהודה נשיאה שהתיר השמן ... שהיה בימי רב ושמואל, דהוא בנו של רבן גמליאל בן רבי יהודה הנשיא, והאי דהכא תלמידו של רבי יוחנן, דהוא כייף לרב ושמואל. [תוס'].

^ג כן פירש רש"י, שניסן ותשרי המועדות תלויים בהם, כשיש צורך, מקדשים קודם הראיה. ולפירושו צריך לומר, שבחודשים אלו מותר לקדש קודם הראיה, כי יש בהם מועדות, ויש צורך להפריד את המועדות מהשבטות, משום ירקא ומתאי, מה שאין כן שאר חודשים שאין בהם מועדות ואין צורך כל כך בדבר. אבל תוס' הביאו, שיש המפרשים באופן אחר, שחודשים ניסן ותשרי שהמועדות תלויים בהם, אין מקדשים אותם אלא על ידי הראיה, ושאר חודשים מקדשים לצורך גם קודם הראיה. ולפירושו זה, סיבת החילוק היא, שהקידוש האמיתי הוא רק על פי הראיה, ולכן בחודשים שיש מועדות, אנו רוצים לקדש לפי האמת, שאם נקדים נעשה את המועדות שלא בזמנם האמיתי, אבל שאר חודשים, לא אכפת לנו לקרוא ראש חודש קודם היום האמיתי, כי אין בהם מועדות, ואין בית מיחוש לעבור על דברי תורה כשיעשו ראש חודש קודם היום האמיתי.

^ד ואם תאמר, מה צורך לנו בשאר חדשים לחסר ולעבר. כגון אותה ששינוי במסכת ערכין "אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברין בשנה ולא נראה לעבר יותר על שמונה", והתם מפרשין הטעם, ואם עיברו שמונה, ובזה לא נראית ביום שלשים, נמצא שאנו צריכים לאיים עליהן, לומר ראינו בשביל לקדש. [רש"י]

זו ליום מסוים בשנה הבאה יהיו תמיד ארבעה ימים^א, כגון אם ראש שנה זו ביום ראשון בשבוע, בשנה הבאה יהיה ראש השנה ביום חמישי. ואם השנה מעוברת, יהיה יום אחד נוסף, כי חודש העיבור הוא עשרים ותשעה יום, שהם ארבעה שבועות שלמים, ויום אחד]. **ואין הלכה כאחרים**, אלא כחכמים, האומרים, שכשיש צורך בדבר מעברים ומקדשים כל החודשים.

ורב דימי מנהדעא שנה ברייתא, בה מבואר ההיפך מדברי רב, כלומר, כשיש צורך בדבר, מקדשים את החודש ביום שלושים, אף על פי שלא נראית הלבנה בליל שלושים, ועושים זאת על ידי שמאיימים על העדים שלא ראו, שיאמרו ראינו, [נותר לעשות כן, כי אין השקר ניכר, שכן כל אלו שלא ראו, יאמרו אנו לא ראינו, והם ראו]. אבל גם כשיש צורך בדבר, אם נראית הלבנה בליל שלושים, אין מעברים את החודש לדחות חודש הבא ליום שלושים ואחד, [והטעם לכך, כי כשנראית הלבנה בליל שלושים, אפשר שראוה רבים, וכשאינו מקדשים את החודש, נראה לכל כשקר].

לעבר	לקדש	
מותר	בניסן ותשרי מותר בשאר חודשים אסור	רב ואביי
מותר ואחרים אוסרים	מותר ואחרים אוסרים	רבה
אסור	מותר	רב דימי

בקיאות שמואל בסוד העיבור

אמר שמואל, יכול אני לתקן לכל הגולה, שידעו מתי מתקדש החודש אף בלא ראיית עדים, כי בקי אני בתולדות הלבנה והילוכה וסדר המזלות, ויודע אני מתי תראה בכל חודש.

אמר לו אבא, אביו של רבי שמלאי, האם יודע כבודו ביאור מה ששינו בברייתא של סוד העיבור^ב, שיש חילוק בין נולד קודם חצות לבין נולד אחר חצות. והשיב לו שמואל שאינו יודע ביאור ענין זה.

אמר לו, כשם שדבר זה אין כבודו יודע, יש דברים נוספים שאינו יודע, ואינו יכול לתקן

^א בערכין פריך, והא איכא יומא דתלתין שנין, משום דכל שנה עודפת ארבעה ימים שמונה שעות תתע"ו חלקים, ואותן חלקים מצטרפין ליום שלם לסוף שלשים שנה. ומשני, משום דליתיה בכל שנה לא קחשיב. [תוס'].

^ב ברייתא שנויה ברמזים. [רש"י].

לכל הגולה. [ובעזה"י יתבאר הדבר בהמשך].

שני דברים ששלח רבי זירא בענין קידוש החודש

כשעלה רבי זירא לארץ ישראל שלח לחבריו שבבל שני דברים שלמד בענין קידוש החודש.

א. צריך שיהיה יום ולילה מן החדש.

כלומר, מאחר שהיום הולך אחר הלילה, אם בליל שלושים [סמוך לעלות השחר], עוד נראתה לבנה ישנה קודם שנכסית, לילה זה מחודש שעבר הוא, ואין מקדשים את היום הזה, להיות ראש חודש הבא^א.

ב. חילוק בין נולד קודם חצות לאחר חצות.

כלומר, מה ששאל אבא אבוה דרבי שמלאי, מה החילוק בין נולד קודם חצות לנולד אחר חצות, החילוק הוא בזה.

אם היה המולד קודם חצות היום, בידוע שהערב תראה הלבנה סמוך לשקיעת החמה, כי שש שעות אחר המולד כבר ניתן לראות את הלבנה בארץ ישראל.

אבל אם היה המולד אחר חצות היום, בידוע שלא תראה הלבנה הערב, כי כל שש שעות שאחר המולד, אף על פי שמעט מחציה המואר כבר מופנה לארץ, מחמת קטנו אי אפשר לראותו, ואם מעידים עדים שראו את הלבנה, עדי שקר הם.

עשרים וארבע שעות הלבנה מכוסה

כבר נתבאר בדף י"ח, שהלבנה מקיפה את הארץ בכל חודש, ובכל פעם כשהיא בין הארץ לשמש מתכסה כל חלקה המואר.

ואמר רבי זירא אמר רב נחמן, שהזמן שבו הלבנה מכוסה מבני הארץ בכל מקום שהוא, הוא עשרים וארבע שעות, אלא שלבני מזרח היא מכוסה תחילה ולבני מערב לבסוף.

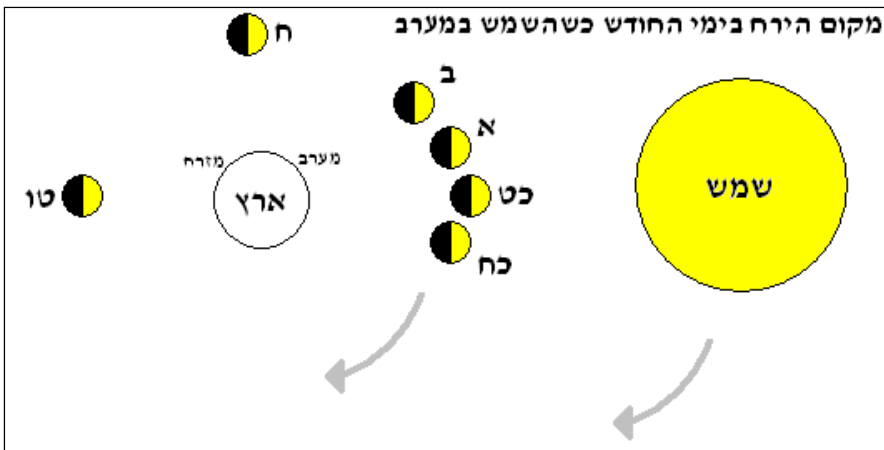
ובטרם נבוא לבאר דבריו, נקדים ונאמר, שכשאמרנו בדף י"ח, שהירח מקיף את הארץ

^א ואם תאמר, פשיטא דאין מקדשין, שהרי לא תראה החדשה ביום שלשים, דקיימא לן עשרים וארבעה שעי מכסי סיהרא כדאמרין לקמן. איצטריך למאן דאמר מאימין על העדים על החדש שלא נראה בזמנו לקדשו, ואשמעינן דאם נראית הישנה בלילה, אין מאימין, שהרי הכל ראו שהלילה מן החדש שעבר. [רש"י].

אחת לחודש, היקף זה הוא ביחס לשמש, כלומר בכל תחילת חודש הירח עומד בין השמש לארץ, ומקיף את הארץ ביחס לשמש, עד שלאחר חודש, הירח חוזר שוב לעמוד בין הארץ לשמש.

אמנם בהתייחס לעומד על הארץ בכל נקודה שהיא, הארץ עומדת, והשמש וגם הירח נראים מקיפים את הארץ בכל יום [ממזרח למערב], השמש מקיפה את הארץ בכל יום היקף שלם, והירח מקיף את הארץ בכל יום מעט פחות מהיקף שלם.

וכגון כשתחילת היקף ראשון בראש חודש, כשהלבנה בין השמש לארץ, ונמצא שהשמש והירח זורחים ושוקעים יחד [והירח אינו נראה], כשיעבור יום שלם, ותגיע השמש לאותו מקום, יהיה הירח מעט אחריה [ומאחר שניתן לראותו רק בלילה, הוא יראה אחר שקיעתה מעט, עד שישקע גם הוא], ובכל הימים שעד חצי החודש, יזרח הירח וישקע מאוחר יותר אחר השמש, עד שבמחצית החודש יזרח הירח כשהשמש כבר תשקע, וישקע כשהשמש כבר תזרח, וכשיעברו ימים נוספים, יגדל המרחק של הירח אחר השמש, ויתקרב אליה מלפניה, ויהיה זורח ושוקע לפני השמש, עד שסמוך לתחילת החודש יזרח מעט סמוך לפני השמש [ומאחר שניתן לראותו רק בלילה הוא יראה קודם זריחת החמה מעט עד שתזרח גם היא ולא יראה], וכשיהיה שוב בין השמש לארץ לא יראה כלל, ולאחר מכן שוב יהיה זורח אחריה וכך לעולם.

וכשהירח עומד בין הארץ ובין השמש, כל חציו המואר מוסתר מהארץ, ואינו נראה כלל, וככל שהוא מתרחק ממעמדו בין הארץ לשמש, נראה חלק גדול יותר מחציו המואר.

ומבואר, שמשש שעות קודם עמדו בין הארץ לשמש, ועד שש שעות אחר עומדו בין הארץ לשמש, במשך שנים עשרה שעות אלו, חציו המואר אינו נראה בשום מקום על

הארץ, כי אף שמעט זמן אחר שעמד בין הארץ לשמש כבר מופנה מעט מחציו המואר לארץ, מכל מקום החלק הזה קטן מאוד, ואי אפשר לראותו בשום מקום על הארץ. ומלבד שנים עשרה שעות אלו, שאינו נראה בכל הארץ, יש בכל מקום שנים עשרה שעות נוספות, שאינו נראה בו.

בני מזרח [=בבל] רואים אותו עד שש שעות קודם המולד, ומאז מתכסה מעיניהם עשרים וארבע שעות, עד שמונה עשרה שעות אחר המולד. ולבני מערב [=ארץ ישראל] הוא מתכסה כבר שמונה עשרה שעות קודם המולד, במשך עשרים וארבע שעות, עד שש שעות שאחר המולד.

רש"י פירש שהסיבה לחילוק בין בני מזרח לבני מערב, כי הלבנה הישנה נראית לאחרונה במזרח, [קודם זריחת החמה, שכן קודם המולד, הלבנה מקדימה את החמה], והלבנה החדשה נראית בתחילה במערב, [סמוך לשקיעת החמה, שכן אחר המולד הלבנה מהלכת אחר החמה] ומאחר שהישנה נראית בסמוך לבני מזרח, בני מזרח רואים אותה טוב יותר, ונראית להם עד שש שעות סמוך למולד. ומאחר שהחדשה נראית בסמוך לבני מערב, בני מערב רואים אותה טוב יותר, ונראית להם שש שעות אחר המולד^א. ומהטעם הזה שהלבנה מתכסית בכל מקום עשרים וארבע שעות אם יבואו עדים ויעידו שראו אותה קודם שעברו עשרים וארבע שעות עדי שקר הם.

מדוע צריך שיהיה לילה ויום מן החדש

נתבאר לעיל, שאם בליל שלושים נראית הלבנה הישנה, שוב אין מקדשים יום שלושים, כי צריך שיהיה הלילה והיום מהחדש, וכל שנראית בו לבנה ישנה הוא מן הישן^ב. ונחלקו חכמים מהיכן הדבר למד.

^א לכאורה דברי רש"י מובנים רק אם היתה הארץ מישור גדול, שיש לו קצה במזרח וקצה במערב, ולכולם השקיעה והזריחה בשווה, שלכן הנראה במערב נראה לבני מערב טוב יותר, והנראה במזרח נראה לבני מזרח טוב יותר. אולם כידוע אין הדבר כן, והעולם הוא כדור, ובכל מקום רואים את הזריחה והשקיעה בזווית שווה לפי אותו מקום. ואמנם מאחר שהשמש והירח מהלכים ממזרח למערב, וככל שהם מתקדמים ממזרח למערב השמש מקדימה את הירח, לכן תמיד תפסק ראית הירח הישן במקום שהמזרחיים לו עוד ראו אותו, והמערביים לו לא יראו אותו, וכמו כן תחל ראית הירח החדש במקום שהמזרחיים לו לא ראו אותו, והמערביים לו יראו אותו. אבל צ"ע מהו ההפך של שנים עשרה שעות הנוכח כאן בין מזרחיים למערביים. ולאחר כתיב זאת, הראוני קונטרס שכתב ד"ר נ. וידאל לבאר סוגיה זו, ולא הספיק הזמן לעיין בדבריו קודם הדפסת החוברת.

^ב כן פירש רש"י. ולפי שיטת הקונטרס משמע, דלא חיישינן כלל בבני בבל, אלא בבני ארץ ישראל, דאף על גב דחזו בבל הישנה בלילה, מקדשין בני ארץ ישראל את החדש למחרתו ביום, ולא חיישינן. ובני בבל מונין יום הכפורים וכל המועדות מאותו היום שראו בני ארץ ישראל החדשה, אף על פי שהם ראו הישנה בלילה. וזהו תימה, ממאי דקרא קפיד אבני ארץ ישראל, ולא קפיד אבני בבל. ועוד משהלבנה מתחלת להתחסר, לעולם לא תראה עוד בתחלת הלילה עד

א. לדברי רבי יוחנן – ענין זה למד מהכתוב בענין שביתת יום הכפורים, "שבת שבתון הוא לכם ועציתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם" (ויקרא כ"ג ל"ב), ממנו למדנו, שהיום הולך אחר הלילה לענין המועדות, ובכלל זה ראש חודש, ומעתה כשהערב מהישן, גם היום מהישן, ואינו ראש חודש.

ב. ולדברי ריש לקיש – ענין זה למד מהכתוב בענין אכילת מצות, "בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב" (שמות י"ב י"ח) ממנו למדנו שיציאת המועד בערב, הרי שהיום הולך אחר הלילה.

אבוי אמר, שאין כאן מחלוקת בדין, אלא מהיכן הדין למד. [משמעות דורשין איכא בינייהו].

ורבא אמר שיש כאן מחלוקת בדין, שכן **לדברי רבי יוחנן**, הלומד, מהכתוב בענין יום הכפורים, יש ללמוד שמתחילת הלילה עד סוף היום הוא יום אחד, ולכן לענין ראש חודש, אפילו נראה הישן בתחילת הלילה, לא יהיה כל היום ראש חודש^א. אבל **לדברי ריש לקיש**, הלומד מהכתוב בענין אכילת מצות, אין היום הולך אחר תחילת הלילה, אלא אחר חצות הלילה, שהרי מחצות לילה ראשון ואילך אכילת מצה רשות, ואין היום ההוא נמשך אחר תחילת הלילה, שבו אכילת מצות חובה, ואם כן לענין ראש חודש, כשתראה הלבנה בתחילת הלילה קודם חצות, ולא תראה אחר חצות, יכולים לקדש את החודש ביום.

עשיית שני ימים טובים מספק

כבר נתבאר, שבזמן שהיו מקדשים את החודש על פי הראיה, היו שולחים שלוחים להודיע לגולה מתי נתקדשו החודשים, וידעו מתי לעשות ימים טובים. וכל המקומות שהיו שלוחים מגיעים עליהם בתשרי עד הסוכות ובניסן עד הפסח היו יודעים מתי יום טוב ועושים כפי שהודיעום.

שתתחדש ... ויותר היה נראה לפרש, דמייירי הכא לענין המולד, דצריך שיהא לילה ויום מן החדש, שיהיה המולד מבערב של עשרים ותשעה באדר, שיהא יום שלשים ולילו הכל מן המולד החדש. אבל אין המנהג כן, דלא פסלינן מולד זקן, אלא כשנולד אחר שמונה עשר. וי"א דצריך לילה ויום מן החדש, כלומר צריך שיהא סדר הקידוש לילה ויום ולא יום ולילה, דאם היה המולד ביום קודם חצות, וקדשוהו ב"ד נתקדשה לילה שלפניו, ואם נולד אחר חצות, ולא נראית ביום, אין החדש מתקדש אלא למחר, ואין יום זה שלפניו מתקדש עמו ... [תוס'].^א

^א ודבר זה לא יתכן, כי בסוף החודש הלבנה הולכת קודם החמה, ונראית רק סמוך לבוקר, וכששקעה חמה בתחילת הלילה כבר שקעה לבנה.

ושאר מקומות, שלא היו שלוחים מגיעים עליהם, על כרחם היו צריכים לעשות יום טוב בכל הימים שמסתפקים בהם שמא חל בהם יום טוב.

ואמר רבי זירא אמר רב נחמן, שמחמת הספק יעשו יום נוסף אחרי היום שלפי חשבונם, ולא יעשו יום נוסף קודם היום שלפי חשבונם.

והטעם לכך, כי על פי רוב, סדר חודשי השנה, אחד מלא ואחד חסר, ואם ארע שעשו שנים חסרים^א, הדבר מתפרסם, ויודעים ממנו לאחר שלושים יום גם הרחוקים.

ואם כן, כל זמן שלא נתפרסם הדבר, יודעים הכל שעשו כל החודשים אחד מלא ואחד חסר כסדר, עד החודשים שלפני ניסן ותשרי, שהם אדר ואלול, וחודשים אלו רגילים להיות חסרים, ואם כן יש לעשות יום טוב לפי חשבון שנתקדשו ניסן ותשרי ביום שלושים של החודש הקודם.

אלא מאחר שיתכן שנתעבר אותו חודש, ועדיין לא נודע להם, מספק עליהם לעשות גם את יום המחרת יום טוב.

דף כ"א

יום הכפורים אין עושים שני ימים

נתבאר, שכל מקום שאין מגיעים שלוחים תשרי וניסן להודיע מתי נתקדש החודש, עושים יום טוב בכל הימים שיש להסתפק בהם שמא הם יום טוב.

אכן כל זה ברוב ימים טובים, כגון ראש השנה, סוכות, שמיני עצרת, ופסח. אבל יום הכפורים, שהוא יום צום, הקלו שלא לעשותו שני ימים. ולפיכך עושים אותו יום אחד, שהוא עשירי ליום שלושים של אלול, כי רוב שנים אין אלול מעובר.

ופעם ארע, שעיברו בי"ד את אלול, ולא ידעו זאת בבבל, והגיע לשם לוי ביום אחד עשר לחשבונם, שלפי האמת הוא יום הכפורים^ב, וכשראה שהיו אוכלים לחם ומעדנים ביום הכפורים, אמר, בסיים תבשילא דבבלאי ביומא רבה דמערבא [=ערב וטעים תבשיל הבבלים, ביום הגדול של בני ארץ ישראל].

אמרו לו בני בבל, העד לנו שעיברו בי"ד את החודש, ונקבל עלינו ולא נאכל.

^א ולכאורה הוא הדין אם עשו שני חודשים מלאים.

^ב ומתוך התחום בא, דהא יום הכפורים הוה. א"י ביום הכפורים של בני בבל בא סמוך לחשכה, והוא היה ערב יום הכפורים לבני ארץ ישראל. [תוס']

ואמר להם, שאינו מעיד, כי לא שמע מפי ביי"ד שעברו את החודש, שלא היה במקום מושב הסנהדרין. ובהמשך יתבאר בעזה"י, שעל כל החודשים, אם לא נתקדשו ביום שלושים, ונכנס ליל שלושים ואחד, מיד השלוחים יוצאים להודיע שנתעבר החודש, שהרי לא נתקדש ביום שלושים, חוץ מניסן ותשרי, שאף שלא נתקדש החודש ביום שלושים, ויודעים שעל כרחך יקדשוהו למחר ביום שלושים ואחד, אינם יוצאים בלילה, עד שישמעו את ביי"ד מקדשים את החודש ביום שלושים ואחד.

כל זה מעיקר הדין, שאין להתענות שני ימים. והאופן היחידי שבו תהא חובה להתענות שני ימים הוא, כשמתחילה התענו יום אחד בטעות ולאחר מכן העידו לפניהם שעברו ביי"ד את החודש ויום הכפורים מחר.

ורבא היה מחמיר על עצמו, ורגיל להתענות תמיד שני ימים עם לילותיהם, שמא עברו ביי"ד את החודש. ופעם אחת נמצא שארע כן, וזכה לצום ביום הכפורים כדין.

ומעשה ברב נחמן, שישב בתענית ביום הכיפורים, ולערב בא אדם ואמר לו, שעברו ביי"ד את אלול, ויום הכפורים למחר. שאלו רב נחמן, מהיכן אתה. וענה לו, ממקום הנקרא דמהריא. אמר לו רב נחמן, דם תהא אחריתו [=נטריקון של דמהריא], שאני מת על ידך, שאתה מזיקני להתענות יום נוסף^א. וקרא עליו את הכתוב "קלים היו רדפינו מנשקי שמים על החרים דלקנו במדבר ארבו לנו" (איכה ד' י"ט).

מקום שמגיעים שלוחי ניסן ולא שלוחי תשרי

נתבאר, שביי"ד היו שולחים שליחים בחודש ניסן ובחודש תשרי להודיע לגולה מתי נתקדש החודש, והולכים בימות החול^ב עד היכן שמגיעים. ושלוחי ניסן היו מרחיקים יותר משלוחי תשרי, כי מאחד בניסן ועד חמישה עשר בו, לא היו מתעכבים אלא בשבתות בלבד, אבל שלוחי תשרי היו מתעכבים גם ביום ראש השנה וביום הכיפורים.

והנה מעיקר הדין כל המקומות שמגיעים שלוחי ניסן ולא שלוחי תשרי, **בניסן שהגיעו אליהם שליחים**, ויודעים מתי נתקדש ניסן, **עושים כל יום טוב יום אחד, ובתשרי, שלא הגיעו אליהם שליחים**, ואינם יודעים מתי נתקדש תשרי, **עושים כל יום טוב שני**

^א ילי"ע אם אותו אדם שמע מפי ביי"ד מקודש, ומעיקר הדין היה על רב נחמן לצום. או שלא שמע אותו אדם מפי ביי"ד, אבל רב נחמן לא רצה להקל בדבר.

^ב כדכתיב, על קריאתם אתה מחלל, ואי אתה מחלל על קיומם. [רש"י].

ימים.

אולם רבי יוחנן מכריז, שבמקומות אלו **יעשו תמיד** כל יום טוב **שני ימים**, הן בניסן והן בתשרי, **גזרה ניסן משום תשרי**, שאם תנהיגם לעשות בניסן יום אחד, ינהגו כן בתשרי שלא על פי שלוחים, ופעמים שיטעו.

ומעשה ברבי אייבו ורבי חייא בר אבא תלמידי רבי יוחנן שנזדמנו למקום שמגיעים אליו שלוחי ניסן ולא שלוחי תשרי והיו עושים שם בניסן יום אחד ולא אמרו להם החכמים הללו דבר. שמע רבי יוחנן והקפיד על כך ואמר להם וכי לא אמרתי לכם שבמקומות שמגיעים שלוחי ניסן ולא שלוחי תשרי עושים תמיד שני ימים.

עיבור השנה מפני תקופת אביב

כבר נתבאר, שביחס לעומד בארץ, החמה מקיפה את הארץ בכל יום היקף שלם, והיקף זה הוא תנועתה עם גלגל המזלות, המסובב אותה סביב הארץ ממזרח למערב. אכן השמש נעה בגלגל המזלות עצמו ממערב למזרח, ומשלימה היקף בגלגל המזלות סביב הארץ, במשך מעט יותר מ-365 יום.

והיקף זה של השמש בגלגל המזלות, חלוק לארבעה חלקים, כל חלק נקרא תקופה, ושם התקופה הוא כשם החודש שבו החלה התקופה, תקופת תשרי [=סתיו] תקופת טבת [=חורף] תקופת ניסן [=אביב] ותקופת תמוז [=קיץ].

והנה בשנה פשוטה של שנים עשר חודש, יש 354 ימים, ומאחר שהחמה מקיפה את הארץ ב-365 יום, בכל שנה פשוטה התקופות מתעכבות 11 יום מהשנה הקודמת, וכגון אם בשנה זו חלה תקופת ניסן באחד בניסן, בשנה הבאה היא תחול ביי"ב בניסן.

ולדעת אחרים במסכת סנהדרין, הכתוב "שְׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאֲבִיב וְעִשִּׂיתָ פֶּסַח לַה' אֱלֹקֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאֲבִיב הוֹצִיאָךְ ה' אֱלֹקֶיךָ מִמִּצְרָיִם לְיָלֵךְ" (דברים ט"ז א'), בא ללמד, שאביב של תקופה, כלומר תקופת ניסן הנקראת אביב, תהא בזמן שחודש ניסן מתחדש, כלומר בארבעה עשר יום^א ראשונים של חודש ניסן, שהלבנה עדיין מתחדשת, [שכל יום היא מוסיפה להאיר יותר מאתמול].

וכשרואים שתחול תקופת ניסן ביום חמישה עשר בניסן, יכולים לעבר חודש אדר, לעשותו שלושים יום, וכך ידחה ניסן יום אחד, ותהא התקופה נופלת ביום ארבעה עשר בו. [וכדעת רבי יוסי, האומר, שיום תקופה מתחיל, כלומר יום התקופה עצמו של תקופה חדשה].

^א ותוסי' מפרשים חמישה עשר יום, וראה בהערות בהמשך.

אבל אם רואים שתתאחר תקופת ניסן ליום ששה עשר בניסן, לא תועיל תוספת יום אחד לחודש אדר^א, ויש לעבר את השנה, להוסיף חודש אדר שני, וכשיתאחר חודש ניסן חודש שלם, תהא תקופת ניסן בחלקו הראשון של החודש.

ורב הונא בר אבין שלח לרבא^ב, שההלכה כאחרים, אף על פי שהוא דעת יחיד, כי הכתוב מסייע אותו, ולכן כשתהא תקופת טבת נמשכת עד ששה עשר בניסן [ולא ששה עשר בכלל]^ג, יעבר את השנה ולא יחוש^ד.

היכר פסח בלב ים

כבר נתבאר לעיל, שבתחילת החודש, הירח זורח ושוקע עם השמש, וכל יום מתאחר מעט, עד שבאמצע החודש הוא זורח כשהשמש כבר שוקעת, ושוקע כשהשמש כבר זורחת.

ואמר רב נחמן ליורדי הים, שכשם נמצאים בלב ים, ואינם יודעים מתי נתקדש החודש, דבר זה יהיה להם לסימן שהגיע אמצע החודש, וכשיראו בחודש ניסן **שהלבנה שוקעת עם הנץ החמה**, ידעו שהגיע ארבעה עשר בניסן, ויבערו את החמץ.

ואמנם ביבשה אין הירח נראה שוקע בשעת זריחה אלא בחמישה עשר בניסן, אבל בים, שהאופק גלוי, הזריחה נראית מוקדם יותר, ולכן כבר בארבעה עשר הירח נראה שוקע

^א ואין להקשות דלעבריה לאדר ולשבט, דהתנן בפרק אין נערכין, אין פוחתין מארבעה חדשים מעוברין בשנה, ולא יותר משמונה ... ומוקי לה בשנה מעוברת, אבל בפשוטה יותר על שבעה. [תוס'].

^ב יל"ע מה ענין רבא לעיבור שנים, הלא אין מעברים שנים בחו"ל. ושמו לא אמר לו שהוא יעבר, אלא אמר לו, שידע שהשנה מעוברת, כי ודאי עיבורה בארץ ישראל. ויל"ע בדבר.

^ג כן צריך לומר לפירוש רש"י, שפירש שארבעה עשר יום בלבד נחשבים חידושה של לבנה. וקשיא לפירוש הקונטרס, דבפרק היו בודקין משמע, דיום ט"ו של חדש חוי מן החדש ... לכך צריך לפרש דהכא קאמר עד דמשכה שיתסר אפילו על ידע עיבור אדר ... ושיתסר בכלל ... ואין כאן אביב כלל בחדש ניסן. [תוס'].

^ד תימא דתניא בפרק קמא דסנהדרין, על שלושה סימנין מעברין השנה, על האביב, ועל פירות האילן, ועל התקופה, על שנים מהן מעברין, על אחד אין מעברין, ורבן שמעון בן גמליאל דאמר התם על התקופה, איבעי לן על התקופה שמחין, או דילמא מעברין, וקיימא בתיקו. ויש לומר דהתם בתקופת תשרי איירי, אבל הכא בתקופת ניסן, דעליה לבדה מעברין. וצריך טעם, כיון דמקרא קא דרשי הכא והכא, מאי שנא. [תוס'].

בשעת הזריחה.

חילוק בין שלוחי ניסן ותשרי לשלוחי שאר חודשים

כבר נתבאר בדף י"ח, שיש ששה חודשים, שבהם ב"ד שולחים שליחים לגולה, להודיע מתי נתקדש החודש, [ניסן. אב. אלול. תשרי. כסלו. אדר]. ומבואר, שיש חילוק בין שלוחי ניסן ותשרי, לשלוחי שאר חודשים.

שאר ארבעה חודשים, משעה שנתברר מתי יתקדש החודש, שולחים שליחים להודיע הדבר, אף על פי שעדיין לא נתקדש במועל, כגון אם בליל שלושים נראית הלבנה לכל, ויודעים שיתקדש החודש למחר, [שקידוש החודש ביום ולא בלילה], יוצאים כבר בלילה לדרכם. או אם לא נתקדש החודש ביום שלושים, בהגיע ליל שלושים ואחד יודעים שיתקדש החודש למחר, ויוצאים כבר בלילה להודיע הדבר, אף על פי שעדיין לא קדשו ב"ד את החודש.

אבל שלוחי ניסן ותשרי לא יצאו להודיע לגולה שנתקדש החודש בערב, אלא ימתינו עד היום, וישמעו את קידוש החודש מפי ב"ד, ורק אז יצאו^א.

ואלו ואלו הולכים בשליחותם בימות החול לבד, ולא בשבתות, שלא הותר חילול שבת לצורך הודעת הדבר לגולה, כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

חילול שבת לעדות החודש

נאמר, "אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדים" (ויקרא כ"ג ד'), הזהיר הכתוב שתהא קריאת המועדים בזמנם, וקריאת המועדים בזמנם תלויה בקידוש החודש בזמנו, ומכאן שהעדים שראו את הלבנה, באים להעיד על כך בזמן, אף אם יצטרכו לחלל את השבת, כדי יתקדש החודש בזמנו^ב. ודווקא על קריאת המועדים, כלומר על קידוש החודשים, מחללים את השבת, אבל על קיומם של המועדים, כלומר הודעת הדבר לכל, אין מחללים את השבת.

ומאחר שאמר הכתוב לחלל שבת כדי שיתקדש החודש בזמנו, בזמן שבית המקדש

^א ואם תאמר ... בשלמא היכא דנראה בעליל ביום כ"ט או בליל ל', אף על גב דודאי יקדשוהו ב"ד למחר, אין יוצאין עליו לאלתר, חיישין דלמא מימלכי ב"ד ומעברי ליה ... אלא היכא דלא קדשוהו ביום ל', ליפקו ביום ל"א, שאי אפשר לדחותו יותר מיום ל"א. ויש לומר, דגזרו האי אטו האי, משום דבשאר חדשים יוצאים אזה וזה מבערב. [תוס'].

^ב וקשיא ... האי קרא בניסן ותשרי כתיב [שבהם כל המועדות]. ויש לומר דמכל מקום כל ראשי חודשים איתרבי, מדאיקרי מועד, כדאיתא בפרק כיצד צולין ... דראש חודש נמי מועד איקרי ... [תוס'].

היה קיים, היו עדים מחללים את השבת לעדות כל החודשים, לקדשם בזמנם, כדי שיקרבו קרבנות ראשי חודש בזמנם.

אולם משחרב הבית אמר להם רבן יוחנן בן זכאי, וכי יש קרבן, הלא הקרבן בטל, ואין צורך לחלל את השבת על עדות רוב החודשים, כי גם אם לא יתקדשו בזמנם, לא יתעכב כאן דבר שציוותה תורה לעשות בזמן. יוצאים מכלל זה חודשי ניסן ותשרי שבהם יש מועדות, וגם בזמן הזה צריכים להתקדש בזמנם, ולכן עליהם מחללים את השבת גם בזמן הזה.

ותוספת טעם לכך שמחללים את השבת לעדות ניסן ותשרי, כי בהם אין השלוחים יוצאים אלא כשישמעו מפי בי"ד מקודש, ועל ידי שהעדים יחללו את השבת, להעיד על קידוש החודשים הללו, ימהרו השליחים את הילוכם.^א

שכן אם יתקדש החודש בשבת, יצאו השליחים במוצאי שבת, וילכו שנים עשר יום שלמים, שהרי מליל שני בניסן ועד סוף יום ארבעה עשר בניסן יש שבת אחת שמתעכבים בה, ושנים עשר ימי חול ללכת בהם. ואם ידחה החודש למחר, יצאו ביום ראשון בבוקר אחר שמיעת מקודש מפי בי"ד, ואף שעתה יש להם מיום ראשון זה שהוא אחד בניסן עד סוף ארבעה עשר בניסן שלושה עשר יום ומחצה, הלא יש להם לחסר מכך שתי שבתות החלים בשבעה בניסן ובארבעה עשר בו, ואינם הולכים אלא אחד עשר יום ומחצה.

א	ב	ג	ד	ה	ו	שבת
						ראש חודש
ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח
ט	י	יא	יב	יג	יד	פסח
כשהחודש מתקדש בשבת השלוחים יוצאים במוצאי שבת וחולכים שנים עשר יום מלאים						

^א ואם תאמר, היאך הוא תולה טעם חילול העדים ביציאת השלוחים, הרי השלוחים עצמן לא ניתן להם לחלל. טעם החילול, כדי שיתקדש החדש בזמנו הוא, כדקתני, ובהן מתקנין את המועדות ... ויציאת השלוחים דקתני אינו אלא לייפות וליישב את טעם החילול אף בשביל זאת, דיש דברים שאין הטעם תלוי בהם, והם נעשים סעד לדבר ליישוב ולייפוטו, כאותה ששינו בסנהדרין, אין מעברין את השנה מפני הגדיים והטלאים, אבל עושין אותן סעד לשנה ... [רש"י]. ודבר תימה פירושו, שתלה טעם חילול העדים ביציאת השלוחים, הא כי מקלע יום שלשים דאלול בשבת, וראו עדים את החדש, על כרחן צריכין לחלל ולבא בשבת, דאי מאחרים עד אחד בשבת, היה מקלע יום ערבה בשבת, ודחינן ליה משום ערבה, כדאמר' בפרק לולב וערבה. ומיהו אניסין ודאי צריך טעם. [תוס'].

א	ב	ג	ד	ה	ו	שבת
ראש חודש	ב	ג	ד	ה	ו	ז
ח	ט	י	יא	יב	יג	יד
פסח						
כשהחודש מתקדש ביום ראשון השלוחים יוצאים ביום ראשון והולכים אחד עשר יום ומחצה						

כך פירש רש"י בגמרא. ובמשנה פירש, שתוספת טעם לחלל את השבת על עדות ניסן ותשרי, משום שבהם שלוחים יוצאים, ואם כן חשובים הם, כלומר לפי ששלוחים יוצאים בהם משום תקנת מועדות, ראוי לעדים לחלל עליהם שבת, כדי שיקבעו מועדות בזמנם.

חילול שבת לעדות חודש כשנראית הלבנה בגלוי

נתבאר, שהעדים שראו את הלבנה, מחללים את השבת לבוא להעיד על כך לפני בי"ד, כדי שיתקדש החודש בזמנו.

ולדעת תנא קמא – אין חילוק בדבר, ואף כשנראית הלבנה בגילוי [=בעליל], ומסתבר שראוה רבים, כל מי שראה רשאי לחלל את השבת לבוא להעיד על כך, ואין אומרים לו, יבואו הקרובים לבי"ד בלא חילול שבת, ויעידו על ראיית הלבנה, ולא תחלל אתה את השבת.

ולדעת רבי יוסי – דווקא כשמסתבר שאחרים לא ראו את הלבנה, מותר לאלו לחלל את השבת, לבוא להעיד, אבל כשנראית הלבנה בגילוי, מן הסתם ראו אותה גם הקרובים לבי"ד, ויבואו הם להעיד בלא חילול שבת, ולא יחללו הרחוקים את השבת לבוא להעיד.

ומעשה שנראית הלבנה בליל שבת, ועברו יותר מארבעים זוג דרך לוד לירושלים להעיד על כך, וחיללו כולם את השבת, ועיכבם רבי עקיבא בלוד^א, לומר, לא יחללו, כי אין בהם צורך. שלח לו רבן גמליאל, אם מעכב אתה את הרבים, נמצאת מכשילם לעתיד

^א יל"ע אם עיכב רבי עקיבא את כולם, ואף לראשונים לא נתן ללכת, כדעת רבי יוסי, שכשנראית הלבנה בגילוי, אין מחללים את השבת. או שרק את היתרים על ארבעים עיכב, כי מודה הוא שגם כשנראית הלבנה בגילוי, מותרים ללכת לחלל את השבת, שמא לא ראו אחרים, וכל זה מספק, אבל אחרי שעברו ארבעים זוג, שוב אין כאן ספק, כי ודאי הלכו אחרים להעיד, ורק באופן הזה אמר לאחרונים שלא יחללו.

לבוא, שפעם אחרת יראו רק הם, ויהיו סבורים ששוב יעכבוס, ולא יבואו. ורבי יהודה אמר, חס ושלום שרבי עקיבא עיכבס, אלא שזפר ראש של גדר עיכבס, ושלח רבן גמליאל והורידוהו מגדולתו.

עליל לשון דבר מגולה הוא

לשון משנתנו הוא, "בין שנראה בעליל, ובין שלא נראה בעליל", וראיה בעליל היא ראיה הגלויה לכל. ואמר רבי אבהו, **שכן מצינו בכתוב**, "אמרות ה' אמרות טהרות כסוף צרוף **בעליל לארץ**" [=גלוי לכל] מִזְקֶק שְׂבָעִתִּים" (תהלים י"ב ז).

שערי בינה שנמסרו למשה

סוף הכתוב הנ"ל, "מִזְקֶק שְׂבָעִתִּים", שבע שביעיות, כלומר ארבעים ותשע. ואמרו חכמים, שכתוב זה רומז למספר שערי בינה שנמסרו למשה רבינו. ונאמר בו "וַתַּחֲסְרֵהוּ מַעַט מֵאֲלֻקִּים וְכָבוֹד וְהָדָר תַּעֲטֶרְהוּ" (תהלים ח' ו'), לומר, קיבל כמעט כל שערי בינה חוץ מאחד. ומאחר שקיבל ארבעים ותשעה, למדנו, **שחמישים שערי בינה נבראו בעולם, ולמשה נתנו כולם חסר אחד**.

שערי בינה שנמסרו לשלמה

נתבאר שלמשה רבינו נמסרו ארבעים ותשע שערי בינה ונחלקו רב ושמואל אם שלמה היה כמותו.

יש מי שאומר, ששלמה ביקש להיות כמשה, שנאמר "בִּקֵּשׁ קִהְלֶת לְמִצָּא דְבָרֵי חֶפֶץ וְכִתּוּב יֵשֶׁר דְּבָרֵי אֱמֶת" (קהלת י"ב י'), **ולא קיבל בקשתו**, שיצאה בת קול ואמרה לו, "וְכִתּוּב יֵשֶׁר דְּבָרֵי אֱמֶת", כלומר כבר נכתב בתורה על כך, "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדָעוּ ה' פְּנִים אֶל פְּנִים" (דברים ל"ד י'), ואם כן לא תוכל להיות כמשה.

ויש מי שאומר, ששלמה היה כמשה, שהרי נאמר, "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה", לומר לך, נביא כמותו לא קם, אבל מלך כמותו קם. ומה שנאמר "בִּקֵּשׁ קִהְלֶת לְמִצָּא דְבָרֵי חֶפֶץ", דבר אחר ביקש, והוא, שיהיה רשאי לדון דינים שבלב, שלא בעדים ושלא בהתראה, ועל זה יצאה בת קול ואמרה לו, "וְכִתּוּב יֵשֶׁר דְּבָרֵי אֱמֶת", כלומר כבר נכתב בתורה על כך, "עַל פִּי שְׁנַיִם עֲדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֲדִים יוֹמֵת חֵמֶת לֹא יוֹמֵת עַל פִּי עֵד אֶחָד" (דברים י"ז ו').

דף כ"ב

קרובים בעדות החודש

לדעת רבי שמעון – אך שלשאר עדויות הקרובים פסולים להעיד זה עם זה לעדות החודש אב ובנו וכל הקרובים כשרים להעיד. ואמר רבי לוי, שהטעם לכך, כי נאמר "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר. הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות י"ב א'), לומר עדות זו תהא כשרה בהם אף על פי שאתם אחים והוא הדין לשאר קרובים.

ולדעת תנא קמא – כשם שהקרובים פסולים להעיד יחד בשאר עדויות, כך הם פסולים לעדות החודש, והכתוב הני"ל לא בא ללמד שמשה ואהרן כשרים לעדות החודש, אלא מלמד שעדות זו מסורה לגדולי הדור^א, שהם יקבלו את העדות מהמעידים, ויקדשו את החודש. אכן גם לדעה זו, אף שאב ובנו אינם מצטרפים לעדות החודש, אם ראו את הלבנה, ילכו, ויצטרף אחד מהם עם אחר שיבוא להעיד על כך.

אמר רבי יוסי מעשה בטוביה הרופא, שראה את החדש בירושלים, הוא, ובנו, ועבדו משוחרר. וקבלו הכהנים אותו ואת בנו [כדעת רבי שמעון], ופסלו את עבדו [שהיו סבורים אין מעיד על החודש אלא מיוחס]. וכשבאו לפני בית דין, קבלו אותו ואת עבדו, [שאין צריך מיוחסים לעדות החודש], ופסלו את בנו, [כדעת תנא קמא הפוסל קרובים].

ואמר רב חנן בר רבא, הלכה כרבי שמעון. ותמה על כך רב הונא, הלא רבי יוסי חולק, ומעיד שלא קבלו ב"ד קרובים, ואיך אפשר שהלכה כרבי שמעון. השיב לו רב חנן, שהיה אומר כן פעמים הרבה לפני רב, שהלכה כרבי שמעון, ולא אמר לו רב דבר. וכששאלו רב הונא כיצד היה שונה את המשנה, אמר, שהיה שונה בה שלדעת רבי שמעון הקרובים פסולים, שלא כפי שאנו שונים. ואמר לו רב הונא, אם כן משום כך לא

^א ולא שבא להכשירם להיות יחד בב"ד המקבל את העדות, אלא לומר שיהיו בב"ד של גדולי הדור. שכן רק כשאנו אומרים שבא הכתוב לקבלם כעדים, על כרחך בא לחדש שמעידים יחד, כי אין שום חידוש במה שכל אחד מהם מעיד לבדו, שהרי כל ישראל כשרים להעיד. אבל כשבא הכתוב להצריך אותם לדיינים, אפשר שהחידוש הוא שיהיו דיינים חשובים כמותם, ואין צורך לומר שהחידוש הוא אף שיהיו יחד בב"ד. אכן יל"ע למה לא נאמר שהחידוש הוא שיהיו המעידים חשובים כמותם. ושמוא אם בא הכתוב ללמד שצריכים חשובים, מסתבר להעמידו בדיינים ולא בעדים, שבדיינים כבר מצינו בכמה מקומות שיהיו בעלי מעלה, אבל עדים כל ישראל כשרים. ומיהו אפשר שזו סברת הכהנים, שלא קבלו את העבד המשוחרר, שסברו, בא הכתוב ללמד, שיהיו העדים מיוחסים כמשה ואהרן. שו"ר שכ"כ התוס', שלסברת הכהנים, יש ללמוד מהכתוב, שיהיו העדים מיוחסים, להוציא גר וממזר.

אמר לך רב דבר, כי באמת כך ההלכה, שקרובים פסולים, שלפי מה שאנו שונים זו דעת חכמים ורבי יוסי.

וטבי בריה דמרי טבי אמר מר עוקבא אמר שמואל, הלכה כרבי שמעון^א.

הפסולים לעדות

במשנתנו נזכרו ששה שהם פסולים לעדות החודש [ולשאר עדויות], שנים מהם פסולים מהתורה, וארבעה מדברי חכמים.

ואלו הפסולים מהתורה^ב.

א. אשה – שנאמר, "וְעֵמָדוֹ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים" (דברים י"ז) אנשים ולא נשים.

ב. עבד – קל וחומר מאשה ומה אשה שהיא ראויה לבוא בקהל פסולה לעדות עבד שאינו ראוי לבוא בקהל לא כל שכן^ג.

ואלו הפסולים מדברי חכמים.

א. המשחק בקוביא [=קלפים] – שמשחק על ממון אם תהא הקוביה כך, אתן לך כך וכך ממון, ואם תהא הקוביה באופן אחר, תתן אתה לי כך וכך ממון. ומעיקר הדין, אין אדם קונה את הממון על ידי תנאי זה, כי הוא אסמכתא, ואסמכתא אינה קונה, ונמצא נוטל ממון חבירו שלא כדין, ומכל מקום אינו גוזלן מהתורה, שאין נקרא גוזלן מהתורה אלא החוטף ממון מחבירו בכח, אבל זה נותן לו^ד.

ב. מלוי בריבית – גם כן אינם נחשבים גזלנים מהתורה, כי אף שנוטלים ממון באיסור, אינם חוטפים בכח^ה.

ג. מפריחי יונים – שמשחקים על ממון, מי שתקדם יונתו, יטול ממון, ודינו כמשחק

^א וי"ג אין הלכה כרבי שמעון.

^ב אף על גב דפסולים דאורייתא, איצטריך למיתני, דלא תימא כיון דלא מחמת עבירה מיפסלי, מכשרי לעדות החדש, מידי דהוה אקרובים לרבי שמעון. [תוס'].

^ג כן כתב כאן רש"י. והוא תחילת הלימוד במסכת בבא קמא דף פ"ח, אולם למסקנה למדו זאת בבנין אב מגזלן ואשה, או מהכתוב "לא יומתו אבות על בנים".

^ד ותוס' כתבו, למאן דאמר בפרק זה בורר, [שפסול] לפי שאין עוסקין בישובו של עולם, ניחא, [למה לא נחשב פסול מהתורה]. ולמאן דאמר נמי משום דהויה אסמכתא, אין נחשב גזלן בענינו, כיון דמדעתו נותן. [תוס'].

^ה ותוס' כתבו מלוה [ברביית אינו פסול מהתורה], ברביית שאינה קצוצה דרבנן. ואפילו ברביית קצוצה נמי, לא משמע ליה לאיניש איסורא כשנותן לו מדעתו, אלא אם כן ממשכנו על כרחו. [תוס'].

בקוביה.^א

ד. סוחרים שביעית – שעושים סחורה בפירות שביעית, ועוברים על הכתוב, "וְהִיְתָה שְׁבֵת הָאָרֶץ לְכֶם לְאֶכְלָה" (ויקרא כ"ה ו'), "לְאֶכְלָה" ולא לסחורה.^ב

וארבעה אלו, אף שאינם גזלנים מהתורה, להיפסל לעדות מחמת הכתוב הפוסל את הגזלן, "אֵל תִּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע לְהִיט עַד חֲמָס" (שמות כ"ג א'), מכל מקום, מאחר שחשודים לעבור על דברי תורה בשביל ממון, חשודים להיות מעידים שקר בשביל ממון, ולכן פסלים חכמים לעדות.

עדות שכשרים לה

יש עדויות שהאשה והעבד אף על פי שהם פסולים מהתורה כשרים להן.

א. להעיד על מיתת אדם, כדי להתיר את אשתו להינשא.

ב. להעיד על סוטה שנטמאת בסתירתה, שלא תשתה את המים המרים. שהמקנה לאשתו ונסתרה, ואין עדות עם נטמאה בסתירתה, משקה אותה את המים לבדוקה, ואם אשה מעידה עליה שנטמאת, שוב אינה שותה.

ואמרו שכשם שאשה ועבד כשרים לעדויות אלו כך כשרים להן ארבעת הפסולים מדברי חכמים המנויים לעיל.^ג

במה מחללים את השבת בשביל עדות החודש

כבר נתבאר בדף כ"א, שמותר לחלל את השבת כדי לבוא להעיד לפני בי"ד על ראית הלבנה, לקדש את החודש בזמנו.^ד ופירוטו ענין זה במשנתנו ואמרו. מי שראה את החדש בליל שבת, ואינו יכול להלך

^א ולמאן דאמר [פריחי יונים היינו] ארא, [שמלמד יונים להביא יונים של אחרים], אין בהן גזל אלא מפני דרכי שלום בעלמא. [תוס'].

^ב מיירי בשיעית בזמן הזה, ורבי היא ... א"נ בסחורה דרבנן, כי ההיא דזה בורר, גבי ממצאי מעות לעניים, ואולי עניים ואספו ומייתי, שאין זו סחורה גמורה, דאזלי בשליחותיהו. [] והא דמשמע בפרק לולב הגזול, דמותר למכור פירות שביעית לעם הארץ ... ויש לומר בדבר המלקט על מנת לאכול, והותר, מותר למכור ... ואפשר דלוקח על מנת לאכול לא חשיב סחורה, אלא אם כן לוקח בזול על מנת למכור ביוקר ... [תוס'].

^ג ודוקא גזלן דדבריהם, אבל גזלן דאורייתא, דחציף לעבור בפרהסיא, לא הכשירו חכמים לעדות אשה, ואף על פי שהכשירו את העבד ואת האשה, דפסולי דאורייתא. [רש"י].

^ד ולא רק הבא להעיד על ראית הלבנה, אלא אף עדים המעידים עליו שהוא כשר ... מחללין את השבת לעדותם, שהרי נצרים הם לעדות החודש, כדמוכח בריש פרק שני, שהלך רבי נהוראי אצל העד באושא בשבת, להעיד עליו. [ע"פ תוס'].

ברגליו, מוליכים [=מרכיבים] אותנו על החמור, אפילו במטה. ואם צודה להם, כלומר שחוששים מפני אורבים בדרך^א, לוקחים בידם מקלות. ואם היתה דרך רחוקה, לוקחים בידם מזונות.

וכל זה כשיוכל להגיע לירושלים לפני צאת השבת, ויתקדש החודש ביום, אבל אם יגיע רק אחר צאת השבת, לא יתקדש החודש ביום, ואין תועלת בהליכתו, ואין מחללים את השבת על כך.

סליק פרק ארבעה ראשי שנים

^א שהבייתוסים והכותים הם היו אורבים להם לעכבם, כדי להטעות את חכמים. [רש"י].